

6

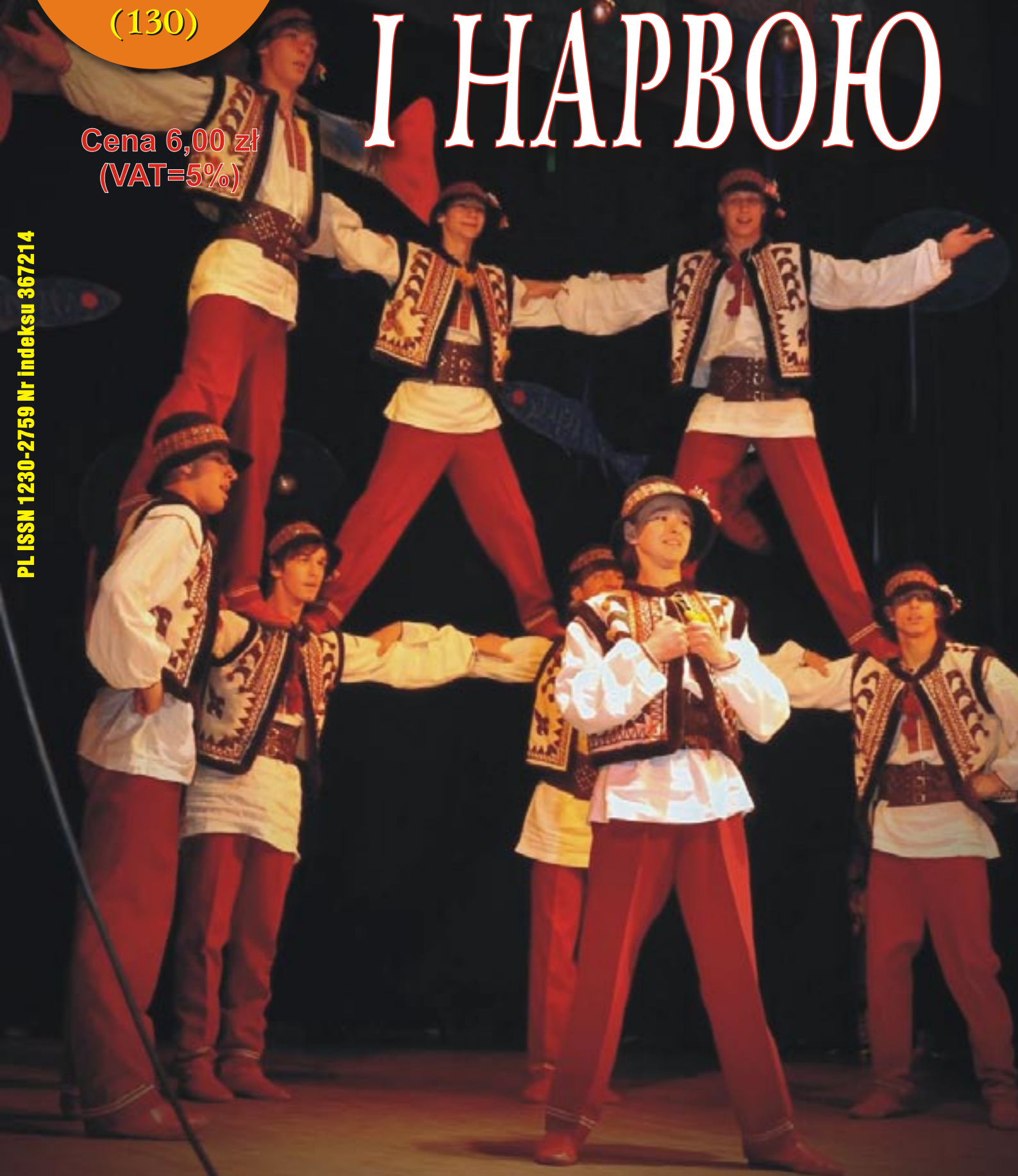
2013

(130)

НАД БУТОМ І НАРВОЮ

Cena 6,00 zł
(VAT=5%)

PL ISSN 1230-2759 Nr Indeksu 367214

ЗМІСТ ★ SPIS TREŚCI

С. Савчук, <i>Як добра забава – то в Дуб'яжині</i>	3	Л. Лабович, <i>Відійшов дослідник підляського фольклору</i> Іван Ігнатюк	34
<i>Майстер-класи української культури для дітей і молоді «До джерел»</i>	3, 18, 22, 27, 33, 36, 43	Т. Карабович, <i>З підляської мови предків. Деякі перспективи ідентичності літературного феномену на Північному Підляшші</i>	37
Л. Лабович, <i>До Казимежа знов пойдуть виконавці українських пісень</i>	4	І. Киризиук, <i>З циклу «Смирення»</i>	40
A. Chilkiewicz, <i>Fotografie bielskiej różnorodności</i>	7	О. Ільїн, <i>Західне Полісся в Українській Державі гетьмана Скоропадського. Історія в документах</i>	41
S. Sawczuk, <i>„Podlaska Jesień” w kozackich rytmach</i>	9	Л. Лабович, <i>З хроніки подій на Підляшші</i>	44
A. Chilkiewicz, <i>Filmowy akcent „Podlaskiej Jesieni”</i> ...	12		
Маркіян, <i>Ювілей відродження над Сяном</i>	13		
A. Sawczyszyn, <i>Cerkiew w Turzańsku – wiara i kultura</i>	16		
A. Jekaterynczuk, <i>Ukraina: od „eurorewolucji” do „rewolucji godności”</i>	19		
<i>„Kaźde z przebadanych miejsc jest osobną książką...”</i> . Rozmowa z Dariuszem Krasnodębskim	23		
J. Hawryluk, <i>Ruskie dzieje nad Bugiem i Sanem</i>	28		

НАША ОБКЛАДИНКА

Перемиська молодь з українського ансамблю «Аркан» під час виступу на фестивалі «Підляська осінь». Фото І. Бакуновича.
Стор. II-III: Підляські красвиди на зламі осені й зими. Фото Ю. Гаврилюка

Український часопис Підляшшя „Над Бугом і Нарвою”

Видавець: Союз українців Підляшшя
ul. Ogrodowa 13, 17-100 Bielsk Podlaski, tel/fax 85-730-25-23
www.zup.org.pl E-mail: biuro@zup.org.pl

Зреалізовано завдяки дотації Міністра адміністрації і цифризації.

Редакція: Андрій Давидюк, Юрій Гаврилюк (головний редактор), Юстина Гапонюк, Іван Киризиук, Христина Костевич, Людмила Лабович, Кароліна Матейчук. **Співпрацівники редакції:** Ігор Вереміюк, Микола Рощенко, Славомір Савчук, Леокадія Саєвич, Мирослав Степанюк, Слизавета Томчук, Олена Чабан.

Не всі думки висловлені на сторінках нашого часопису віддзеркалюють погляди редакції. Не замовлених матеріалів не повертаємо. Редакція залишає за собою право редагувати, скорочувати тексти та змінювати заголовки. За зміст поміщених реклам та оголошень редакція не відповідає.

Річна передплата на території Польщі коштує 50,00 зл. Річна передплата з-за кордону – рівновартість 35 доларів США (звичайною поштою) або 50 доларів США (летунською поштою). Банк рахунок видавця: Związek Ukraińców Podlasia, Bank Pekao S.A., nr 41 1240 5253 1111 0000 5712 5402.

Друк: Andare. Studio Grafiki i Reklamy, ul. Senatorska 40/91, 00-95 Warszawa. Nakład: 1600 egz.

Ukraińskie pismo Podlasia „Nad Buhom i Narwoju”

Wydawca: Związek Ukraińców Podlasia
ul. Ogrodowa 13, 17-100 Bielsk Podlaski, tel/fax 85-730-25-23
www.zup.org.pl E-mail: biuro@zup.org.pl

Zrealizowano dzięki dotacji Ministra Administracji i Cyfryzacji.

Redakcja: Andrzej Dawidziuk, Justyna Haponiuk, Jerzy Hawryluk (redaktor naczelny), Jan Kiryziuk, Krystyna Kościwicz, Ludmiła Łabowicz, Karolina Matejczuk. **Współpracownicy redakcji:** Helena Czaban, Mikołaj Roszczenko, Leokadia Sajewicz, Sławomir Sawczuk, Mirosław Stepaniuk, Elżbieta Tomczuk, Ihor Weremijuk.

Nie wszystkie opinie wyrażone na łamach naszego czasopisma wyrażają poglądy redakcji. Materiałów nie zamówionych redakcja nie zwraca i zastrzega sobie prawo ich redagowania, skracania oraz zmiany tytułów. Redakcja nie ponosi odpowiedzialności za treść zamieszczonych reklam i ogłoszeń.

Roczna prenumerata krajowa kosztuje 50.00 zł (w przypadku prenumeraty za okres krótszy ilość numerów należy pomnożyć przez 8.50 zł). Roczna prenumerata zagraniczna – równowartość 35 USD (poczta zwykła) lub 50 USD (poczta lotnicza). Rachunek bankowy: Związek Ukraińców Podlasia, Bank Pekao S.A., nr 41 1240 5253 1111 0000 5712 5402.

Як добра забава – то в Дуб'яжині

Була печена у вогнищі картопля, Були пісні і добра забава, яка згуртувала мешканців Дуб'яжина та інших місцевостей. У суботу, 28 вересня, біля сільської світлиці пахло димком з вогнища і печеними дарами землі, а у самій світлиці звучали пісні. Проходила тут зустріч «При печеній картоплі». Імпреду вже впрямте організував місцевий колектив «Родина» і запросив інших виконавців: «Луну» з Парцева, «Вереси» з Вилінова, «Новину» з Мошони-Королівської та Квартет з Сім'ятич.

– Імпредза народилася як приватна ініціатива колективу – говорить член дуб'яжинської «Родини» Юрій Томчук. – Відомо, осінь – температура низька, дощ, погода не така, а ми щоб трішки розвеселити тую осінь – подумали, що можна також щось зорганізувати. І то вже 5 літ і, як бачимо, щораз більше ансамблів, і нові запрошуємо. Щораз більше людей приходить, як з села, так і з сусідніх сіл, навіть це приїжджають з Більська. Картоплю ще у нас люди садять. Цього року, відомо, рік був тяжкий, бо як посадили у травні, то почало падати, пізніше тріш-

ки присушило, а тепер знов падає і ця картопля така не за добра, але мусимо тішитися з цього, що маємо і мусить нам вистачити на зиму.

Якщо йдеться про назву заходу, то організатори подбали, щоб був справжній вечір з печеною картоплею, а не стравою привезеною, користаючи з популярного зараз катерінгу. За світлицею було видно, як місцеві «спеціалісти» пекли на вогнищі у горщиках смачну картоплю. Всім керував Леон Томчук.

– Кладемо до горщика солонинку, щоб вона обтікала. – говорить пан Леон. – На споді лежить листя капуста і помаленьку, помаленьку печеться. Не так – що дав огня і печеться. То є така наша кулінарна таємниця. Я вже тут печу на цьому заході п'ятий рік – від початку, і всім, думаю, смакує. Спробуйте.

І дістаю смачненьку картоплю, а до неї квашеного огірка. Пропонують ще щось, але тут треба ще додому автом доїхати.

– Тишуся, що приїжджають також ансамблі з-поза нашої гміни – говорить вїйт гміни Більськ Раїса Раєцька. – Колектив «Родина» вписав цей захід у календар наших постійних імпред і радує, що це їх ініціатива, що моя роль, внесок Управи гміни, є невеличкий. А то інтегрує мешканців і показує, що однак це село живе. Бачу на залі багато людей, є також з Більська. Потім, зустрічаючи мене десь на вулиці, кажуть, що дуже задоволені, що могли взяти участь у чомусь такому.

Ідея проведення осіннього заходу, на якому можуть зустрітись колективи з різних частин Підляшшя, а при цьому зберегти камерну, «родинну» атмосферу, до вподоби представникам ансамблів, яких «Родина» запросила до Дуб'яжина.

– В нас такої імпредзи поки що нема – говорить один з гостей зустрічі, Леокадія Савчук з колективу «Вереси» з Вилінова. – Але нам це дуже подобається, показати людям щось таке давніше. Для молоді це може щось, чого вони не знають, але для нас печення картоплі є тим, що нагадує саме наше дитинство і молодість.

Після офіційного концерту та пробування печеної картоплі просто з вогнища, відбулась товариська зустріч, на якій присутні колективи та гості в святочному настрої згуртувались за столами і, як годиться на справжніх осінніх вечурках – провели гарно час, не забуваючи, звісно, про пісню.

Вечір при печеній картоплі став ще одним доказом на те, що завдяки діяльності таких колективів, як «Родина», наші підляські села можуть поборювати негативні демографічні і суспільні явища і попри міграцію до міста та асиміляцію молодого покоління, показувати інший шлях – продовження життя наших сіл та рідної, української культури.

Славомир САВЧУК
Польське радіо Білосток
Фото автора статті

Майстер-класи української культури для дітей і молоді «До джерел»

Warsztaty kultury ukraińskiej dla dzieci i młodzieży „U źródeł”

Zadanie finansowane przez Ministra Administracji i Cyfryzacji, Urząd Marszałkowski Województwa Podlaskiego i Gminę Miejską Bielsk Podlaski.

Проект був реалізований протягом всього календарного 2013 року. Охоплював едукативні заняття з дошкільнятами, учнями шкіл та студентською молоддю. Метою проекту є зацікавлення дітей та молоді історією й культурою їхнього рідного регіону, формування пошани для традицій й звичаїв предків, зміцнювання почуття мовної, культурної й національної ідентичності українського населення Підляшшя. В рамках проекту відбувалося ознайомлення з різноманітними техніками мистецького ремесла, малярством, співом, театром, обрядами та наукою гри на традиційних інструментах. Відбувся також цикл історично-краєзнавчих екскурсій «Ключі до історії». Їхні учасники побували м.ін. у Гладішові на Лемківщині, Львові та у Білостоцькому музеї села. Для пригадання дітям та показання батькам пропонуємо на цій та інших сторінках журналу короткий фотогляд найцікавіших подій під час реалізації проекту.

Фотовіконце
Парафіяльна церква
св. пр. Іллі в селі Пудбі^еле
коло Дуб'яжина
Фото Ю. Гаврилюка

Уже в'їає в Білостоцькому музею села відбулася презентація народних колективів Підляського воєводства. Під час заходу «Підляське пахуче зіллям», 15 вересня, журі вибирало найкращі колективи, які представлятимуть регіон на Загальнопольському фестивалі капел та народних співаків у Казимежі над Віслою. З українським репертуаром на найважливішому та найпрестижнішому конкурсі фольклору в Польщі в 2014 р. виступлять між іншими «Малинки» з Малинник

До Казимежа знов поїдуть виконавці українських пісень

У відбірковому конкурсі в білостоцькому скансені взяло участь 17 ансамблів а капела, 6 колективів вокально-інструментальних, три капели, двох солістів-інструменталістів, 7 солістів-співаків, дует у категорії «майстер-учень», а також три ансамблі, які презентували танець. Загалом показалося 38 колективів і солістів, які виконували польський, білоруський, український та російський фольклор.

Як і в попередніх роках перегляд тішився великим зацікавленням виконавців з українського мікроріччя Нарви і Бугу, оскільки його нагородою був виїзд на головний фестиваль фольклору в Польщі, який від 1966 р. проходить у надвісянському Казимежі. На сцені в білостоцькому скансені виступили між іншими виконавці з Чижів, Мощони-Королівської, Нурця-Станції, Мельника, Радивилівки, Вуорлі та Малинник. Оцінювало їх журі, в складі якого знайшлися: Єлизавета Томчук, фольклористка, художній керівник українського ансамблю «Ранок» з Більська, Мирослав Налясковський, музик, знавець фольклору з Суваляк та Томаш Цвіковський, культурний публіцист. На Загальнопольський фестиваль капел та народних співаків у категорії співочих ансамблів вони рекомендували дві групи: «Малинки» з Малинник (на фото) та «Вжоси» з Моньок, виконавців польського фольклору. У категорії капел до Казимежа поїде «Монетька капела». Окрім того комісія оцінила: Віру Ничипорук з Малинник, яка два роки тому була репрезентанткою Підляшшя в Казимежі, займаючи там третє місце, ансамбль «Куми і сваньки» з Білостока, виконавця білоруськомовних пісень неіснуючого вже села Лука, колектив старообрядців «Рябина» з Габових Грондів та виконавців польсько-го фольклору зі Збуйної та Моньок.

Як зізналися члени журі, щораз важче вибрати ансамблі, котрі вірогідно та на належному рівні представлятимуть регіон на загальнопольському фестивалі. Проблемою є передусім підбір репертуару – колективи мікроріччя Нарви і Бугу виконують передусім популярні, нерідко авторські, українські ліричні пісні та російські твори, які примандрували на Підляшшя в першій чверті ХХ ст. разом з повертаючими біженцями. Деякі сягають навіть по польський репертуар, при чому такий, що виконується у зовсім інших регіонах Польщі. Так зробив хоча б ансамбль «Мельничани» з Мельника, який досі виконував в основному східнослов'янський популярний репертуар, та на перегляді в скансені заспівав по-польськи. Що цікаве, виконавці з українськомовного Підляшшя майже зовсім не брали вже білоруських пісень.

Підбір творів незгідний зі своєю культурною традицією члени журі,

які доволі добре зорієнтовані у фольклорній традиції всіх регіонів Польщі, в тому числі й Підляшшя, оцінюють досить критично, оскільки вони добре розуміють значення збереження своєї автентичної традиції.

– Було трошки ансамблів, які виконували українські пісні – констатувала Єлизавета Томчук. – Однак більшість не достосувала свого репертуару до вимог, правил конкурсу. Мало який ансамбль співав дійсно пісні свого села, а виконував просто загальновідомі українські пісні почуті по радіо або телебаченню. Тут є трохи інші вимоги – це має бути автентичний спів, обрядові пісні передусім. Того забракло, на жаль.

Підляська фольклористка звертала також увагу на те, що автентичним повинен бути не лише репертуар, мова і спосіб співання, але й одяг. На жаль, мало ансамблів виступає в справжньому народному підляському вбранні –

більшість все таки воліє показатися в «пишних» і «багатих» фабричних костюмах, які не мають ніякого відношення до місцевої традиції, аніж віднайти і одягнути скромніші, хоча пов'язані зі своєю культурною традицією вишиті сорочки, саяни і хустки.

На потребу вірогідної презентації своєї місцевої традиції щорічно звертає увагу Мирослав Налясковський із Суваляк, який займається анімацією в ділянці традиційної музичної культури:

– Після п'ятого перегляду ансамблів Білостощини можна сподіватися, що групи і солісти щораз уважніше будуть читати правила конкурсу, в яких виразно сказано, що слід відноситися до своєї власної культурної регіональної традиції. Очевидно кожен ансамбль, соліст має власний досвід – один є більше зв'язаний зі своєю говіркою, традиційною мелодією пісень, інший менше. Проте важливе, щоб ансамблі і солісти, які отримають можливість промоції власної культури на фестивалі в Казимежі, могли розраховувати на ретельну допомогу, коли йдеться про опрацювання способу співання, відтворення місцевої мелодії, говірки – так, щоб виїзд на загальнопольський фестиваль став з одного боку зміцненням власної культурної традиції, а з другого, щоб це була нагода показати публіці в Казимежі правдиву місцеву традицію.

І хоч щорічно журі підкреслює необхідність допомоги місцевим ансамблям з боку справжніх фахівців від фольклору, то весь час підляські виконавці можуть розраховувати лише на себе. Бракує постійної, ретельної праці з тими колективами, нерідко бракує також зацікавлення з боку осередків культури тим, щоб місцеві ансамблі відтворювали автентичну традицію свого регіону. Результат є такий, що ансамблі з українськомовного села співають на конкурсі російські романи або загальновідомі польські народні пісні, а білоруські групи беруть перероблені українські твори...

Найбільш вірогідно свою культурну традицію представив цього року рекомендований на фестиваль до Казимежа ансамбль «Малинки» з Малинник, який у традиційних костюмах виконав обрядовий жнивний репертуар. Також лідерка малинницької групи, Віра Ничипорук, взяла старовинні твори – вона заспівала весільні пісні свого села.

Ліричні традиційні пісні, популярні на всіх українськомовних землях, виконав між іншими ансамбль Гуртка ін-

«Новина» з Мощони-Королівської в нових костюмах Постійним учасником перегляду в скансені є «Вервочки» з Вуорлі Українські і російські пісні співали «Незабудки» з Нурця-Станції «Криниця» з Радивилівки черговий раз брала участь у конкурсі

валідів і пенсіонерів з Чижів. Як сказала його учасниця, Ніна Хворось, їхній колектив намагався підібрати давніші пісні, співані в селах Чижівської гміни, а також відтворити традиційні костюми. Хоч гурт існує недовго, то на думку журі, на перегляді в скансені він показався з доброї сторони.

Більшість ансамблів у музею в Осовичах виступало не вперше. Багато груп, зокрема тих, які виконують опрацьований фольклор, приїжджає до Білостоцького музею села просто для презентації перед ширшим загалом. Одним із них є «Вервочки» з Вуорлі.

– Ми тут приїжджаєм вже третій раз – пояснив Мирослав Балло – Мілі руок тому рочну перерву, бо виступали в Збучові. Атмосфера, яка є тут, сприяє співанню. Масм барзо широкі репертуар. На прубі самі договорюємся, котори пісні заспіваєм, але завше добіраєм з нашої землі, коб бив наш акцент тутейши. Ми яко зеспул «Вервочки» робілі програм фінансовани через Урад маршалковські і збіралі пісні з наших теренув. З цілої нашої гміни зобралі од старших люди і видалі альбум – спевнік. Навет стягали на тое інструкторув з України, котори учили нас традиційного спеву.

Також не вперше, але в нових костюмах, що стилізовані на народні, виступили жінки з ансамблю «Новина» з Мощони-Королівської. Усі елементи строю протягом кількох місяців вишила лідерка групи, Гелена Датчук.

– Наши строї власноручно роб'яни –

сказала вона. – *Взорваліся на старих макатках з написами, якії колісь билі. Вісілі вони в кухні і тії квіти взяти з тих макаток. Усьо в одних і в одних виступаєм, то хотілі помінати. Спудніці в крату. Хіба так колісь ходілі наши бабкі? Блюзкі вишивани. Ансамбль фольклористични, то повинно цоць бути з фольклору.*

Хоч у репертуарі ансамблю пісні і польські, і російські, та навіть білоруські, то в Білостоцькому музею села «Новина» співає лише по-українськи.

– *Перша пісня то українська «Ой не світи місяченьку» – продовжує пані Гелена. – Мельодию то знают всі, но слова наши є троху інни. Слова взяли зе спевніка українського, але в нас теж тую пісню співають. Слова другої м'лі написани в старуом спевнікові, котори десь там знашли на горі. Оно не м'лі мельодій, але теже знашли. А третя пісня то теж з наших сторуон. Некотори пісні то це помню. Пару пісень маю од меї мамі. Їх по всюом Подлясью співають – і в Більську, і в Гайновці, може якісь слова додавали, може переіначували, бо бачу ружніцу, але мельодія і морал такії самі.*

– *Тії пісні як доросталі, 16-18 літ м'лі, то співали. Збіраліся на лавках і співали. І так зосталося – додає Анна Капелько.*

Окрім «Новини» з надбужанської землі в конкурсі взяли ще участь солістки з Мощони Королівської та Мельника, «Криниця» з Радивилівки та «Незабудки» з Нурця-Станці.

Хоч Сім'ятицький повіт найбільш сполонізований, то все таки живе ще тут традиційна підляська пісня, що показує чисельна участь груп з тої частини Підляшшя в білостоцькому перегляді. Щоправда згадані ансамблі сягають передусім по ліричний репертуар, а також російські твори, які сприймають як традиційні, то може з часом з'явиться серед них інтерес також то менше «атракційних» для співання старовинних одноголосних обрядових творів.

Перегляд у скансені є доброю нагодою для презентації фольклорного різноманіття т.зв. Білосточчини. Від п'ятих років зустрічаються тут колективи з україномовного Підляшшя, виконавці польського фольклору, також співаки з білоруськомовної території та старообрядці. Великою мобілізацією для них є без сумніву перспектива виїзду на фестиваль до Казимежа. Це поштовх до розвитку своїх вокальних здібностей, пошуку давнішого репертуару та автентичного народного вбрання. Дивлячись на п'яті вже презентації в музеї села слід сказати, що учасники краще розуміють вимоги конкурсу, але весь час бракує їм мериторичної підтримки з боку місцевих осередків культури та фахівців від традиційного співу, які підкажуть, що з пісенного багатства найцінніше та найбільш підходяще для презентації на конкурсній сцені в Білостоцькому музею села та вже в самому Казимежі.

* * *

Слід відмітити, що кожного року під час перегляду в Білостоцькому музею села журі рекомендує на загальнопольський фестиваль виконавців українських народних пісень. Щорічно котрась із тих груп вертається з Казимежа з нагородою: в 2010 р. І місце у категорії співочих ансамблів зайняла там «Родина» з Дуб'яжина, в 2011 р. до Казимежа поїхали «Чижовляни» з Чижів та згадана вже Віра Ничипорук з Малинник, лауреатка III нагороди в категорії солістів. У 2012 р. на загальнопольському фестивалі заспівали: дует Валентина Марцинович та Віталій Соха, «Вереси» з Вилінова, які отримали одну з трьох III нагород у категорії співочих ансамблів, а також «Полудниці» з Білостока, які стали лауреатками одного з двох I місць у категорії реконструйованого фольклору. Цього року в Казимежі виступили молоді підляські виконавці: «Позитив» з Більська і «Слов'яночки» з Білостока, які отримали вирізнєння.

Людмила ЛАБОВИЧ
Фото авторки статті

W Bielsku Podlaskim odbyła się fotograficzna gra miejska, w której organizacji brali udział przedstawiciele Związku Ukraińców Podlasia. Ponadto w ramach podsumowania projektu odbyły się koncerty wokalistki ukraińskiej Lesji Szulc oraz barda lemковского Romana Hawrana.

Fotografie bielskiej różnorodności

Za nami fotograficzna gra miejska „Poznaj Oblicza Swojego Miasta. Bielsk Miastem Różnorodności”. Gra przeprowadzona została w ciągu dwóch dni – 27-28.09.2013 r. (piątek-sobota), natomiast jej podsumowanie miało miejsce 11 października 2013 r. Mimo że trwała ona tylko dwa dni, przygotowania do niej zajęły niemal trzy miesiące. Obfitowały one w różne spotkania, rozmowy itp. W lipcu dwoje organizatorów – Anna Chilkiewicz i Piotr Ostaszewski – wybrało się na warsztaty programu „Pracownia Aktywności Obywatelskiej”. Warto wspomnieć, iż Pracownia działa przy wsparciu Theodor-Heuss Kolleg, Fundacji Roberta Boscha i stowarzyszenia MitOst e.V. oraz Programu Polsko-Amerykańskiej Fundacji Wolności „Przemiany w Regionie” – RITA, realizowanego przez Fundację Edukacja dla Demokracji. Podczas tygodniowych spotkań z trenerami Pracowni organizatorzy doskonalili swoje umiejętności m.in. z zarządzania czasem, pracy w zespole, rozwiązywania konfliktów. W czasie warsztatów dopracowywali również swój projekt.

Cały pomysł zrodził się wcześniej, podczas kwietniowych warsztatów Pracowni „Granice mojego języka – granice mojego świata?”, na które zakwalifikowała się Anna Chilkiewicz. Realizacja pomysłu ruszyła pełną parą po lipcowych warsztatach w Hucie Szklanej. Po powrocie do domu zaczęło się rozsyłanie listów, szukanie sponsorów, odpowiedniego miejsca na spotkanie z uczestnikami gry, szukanie pomysłu na projekt, plakatu i logo, dopracowywanie kolejnych szczegółów projektu. Pojawiały się pierwsze sukcesy, a mianowicie pozyskanie patronów honorowych oraz pierwszych środków finansowych. Długie godziny pisania listów i ich rozsyłania, umawiania się na osobiste spotkania z potencjalnymi partnerami oraz czekanie na odpowiedzi to część składowa każdego projektu. Po znalezieniu odpowiedniego miejsca na przeprowadzenie spotkania z uczestnikami gry oraz wystawy fotograficznej i koncertu przyszła kolej na logo, plakaty i ulotki. Tur z aparatem był strzałem w dziesiątkę. Warunkiem przygotowania dobrego projektu jest przeprowadzenie odpowiedniej promocji wydarzenia, w czym pomogło zdobycie patronatów medialnych, m.in. TV Podlasie czy Polskie Radio Białystok. Najprzyjemniejszą rzeczą

Zdjęcie wykonane przez zespół w składzie Justyna Jakimiuk, Urszula Lipato, Anna Bagińska, Oksana Bakunowicz

było kompletowanie nagród rzeczowych dla uczestników.

Podczas wielkiego finału fotograficznej gry miejskiej zaplanowano dla bielszczan dawkę niezwyklej muzyki. Ze wsparciem Związku Ukraińców Podlasia udało się zorganizować koncert Lesji Szulc oraz Romana Hawrana. Nieodzowna okazała się w tej kwestii pomoc Marka Chmielewskiego, którego zaproszono do współpracy przy realizacji projektu.

Myślę, że właśnie tego typu działania mogą uświadomić mieszkańcom Bielska potencjał, który tkwi w naszym mieście. Jako organizator mam szczerą nadzieję, iż projekt będzie inspiracją dla innych ludzi. Codziennie słyszymy narzekania na sytuację w Bielsku, ale czy społeczność lokalna dąży do jakichkolwiek zmian? Istnieje grupa, która próbuje działać na rzecz miasta, jednak jest to zbyt mała liczba osób. Zamiast narzekać, zabierzmy się do pracy i wspólnie zmieniamy nasze miasto. Jeżeli tylko chcemy coś zrobić dla miasta i jego społeczności, to możemy to zrobić, a najlepszym przykładem jest udane przeprowadzenie fotograficznej gry miejskiej „Poznaj Oblicza Swojego Miasta. Bielsk Miastem Różnorodności” – mówiła organizatorka podczas wystawy fotograficznej w Muzeum.

Kilka słów o tym, co działo się w dniach 27-28 września. 27 września o godzinie 11

rozpoczęto fotograficzną grę miejską. Na początku uczestnicy mieli możliwość porozmawiania z fotografem Jerzym Solubem, który opowiedział o swojej pracy, zaprezentował własne zdjęcia oraz udzielił uczestnikom kilku porad odnośnie fotografii. Następnie uczestnicy otrzymali pakiety startowe – zalakowaną kopertę, w której znajdowały się – plan miasta, zadania, wykaz zabytków w Bielsku. Otrzymali między innymi następujące zadania:

- zaprezentowanie różnorodności etnicznej naszego miasta,
- sfotografowanie zabytkowego, drewnianego budownictwa w Bielsku oraz sfotografowanie miejsc związanych z ludnością niemiecką i żydowską,
- przedstawienie religijnego pejzażu naszego miasta.
- odnalezienie i sfotografowanie obiektów związanych z nazwiskami osób, które są ściśle powiązane z historią Bielska, jak choćby królowa Helena, Izabela Branicka, Marcin Bartoszewicz czy Michał Semenowicz.

Uczestnicy gry w pakietach startowych znaleźli nie tylko plany miasta i zadania do wykonania, ale również stare fotografie przedstawiające Bielsk. Jednym z ich zadań było odnalezienie owych miejsc i ich sfotografowanie. Przed uczestnikami zostało również postawione pytanie – „Czym dla Was jest Bielsk i jego różnorodność, jak po-

Фотовіконце

Церква на могилках у селі Малинники
Фото Ю. Гаврилюка

strzegacie swoje rodzinne miasto?”. Odpowiedzieli oczywiście w formie fotografii.

Kolejnego dnia (czyli 28 września) uczestnicy prezentowali wyniki swoich poszukiwań przed jury w składzie: Janusz Bakunowicz, Jerzy Sołub, Daniel Ostapczuk. Podczas obrad jury wyróżniło 4 fotografie autorstwa dwóch drużyn. W ich skład weszły następujące osoby: Przemysław Borowski, Iza Pietrzykowska, Anna Bagińska, Oksana Bakunowicz, Justyna Jakimiuk oraz Urszula Lipato – uczniowie I LO im. T. Kościuszki w Bielsku Podlaskim oraz II LO im. B. Taraszkiewicza w Bielsku Podlaskim. Kierownik Muzeum – Alina Dębowska – wyróżniła zdjęcia Weroniki Sędziak oraz Aleksandry Chmielewskiej.

Ze względu na ograniczoną przestrzeń na wystawie w Muzeum w Bielsku Podlaskim zaprezentowano jedynie część fotografii wykonanych przez uczestników gry. Wśród nich znalazły się również zdjęcia Ukraińskiego Zespołu Pieśni i Tańca „Ranok”. Zdjęcia wykonane przez uczestników można obejrzeć na stronie projektu: facebook.com/BielskMiastemRoznorodnosci.

Zakończenie projektu odbyło się 11 października w Muzeum w Bielsku Podlaskim. Specjalnie dla bielszczan organizatorzy przygotowali wystawę oraz koncert Lesja i Romana Hawrana – nazywanego ukraińskim Kaczmarskim. Bard był popularny głównie w latach 80. Wystąpił m.in. w 1981 r. w Sopocie podczas ukraińskiego „Jarmarku Młodzieżowego”. Z jego nazwiskiem jest kojarzona przede wszystkim piosenka śpiewana w „wydaniu bojowym”.

Lesja przyjechała do Polski ze Lwowa, wykonuje zarówno łagodny jazz, jak i ukraińskie pieśni ludowe. Jak mówi wokalistka, najbliższą jej sercu jest kultura i muzyka Ukrainy – *Są tam moje korzenie i mam tę melodię we krwi. Dlatego śpiewam te pieśni, w których mnie wychowano z wiarą w ich moc i siłę przetrwania...* Podczas koncertu Lesja wystąpiła w towarzystwie pianisty Aleksandra Jastrzęba oraz bębniarza Adama Dziewiałtowskiego-Gintowta. Jej delikatny, liryczny sopran w połączeniu z dźwiękami pianina oraz combo daje niesamowity efekt, którego nie da się opisać słowami. Swoją przygodę ze sceną rozpoczęła z ukraińskim zespołem wokalnym „Mene-streli”, śpiewającym a capella na sześć głosów. Lesja ma doświadczenie nie tylko w zakresie występów scenicznych, ale również prowadzi zajęcia z emisji głosu, śpiewu białego oraz wokalistyki estradowej i jazzowej.

Można powiedzieć, iż występ artystów ukraińskich był preludium przed XXII Festiwałem Kultury Ukraińskiej „Podlaska Jesień”.

Anna CHILKIEWICZ
Fot. J. Bakunowicz, A. Chilkiewicz.

Gra rozpoczęła się w bielskim ratuszu, będącym obecnie siedzibą muzeum, tam też się zakończyła rozdaniem nagród i koncertem

„Podlaska Jesień” w kozackich rytmach

Za nami kolejne spotkania w ramach festiwalu „Podlaska Jesień”. W tym roku na festiwalowej mapie znalazło się 8 miejscowości, w których zaśpiewali, zagrali i zatańczyli wykonawcy z Podlasia, innych regionów Polski, a także goście z Ukrainy i z dalekiego Kubania. Ambicją organizatorów dorocznej imprezy Związku Ukraińców Podlasia jest to, aby kulturę ukraińską prezentować nie tylko w wielu miejscowościach, ale także w jej różnych formach. Stąd wiele imprez towarzyszących – od spektakli teatralnych, poprzez wystawy, a nawet pokaz filmów.

W Kleszczelach o niszczeniu cerkwi, w Bielsku spotkanie z filmem ukraińskim

Tegoroczną „Podlaską Jesień” rozpoczęły na tydzień przed głównymi koncertami festiwalowymi imprezy towarzyszące w Kleszczelach i Bielsku Podlaskim. 12 października w kleszczelowskiej „Hładyszce” – Miejskim Ośrodku Kultury, Sportu i Rekreacji – odbyło się otwarcie wystawy „1938. Akcja burzenia cerkwi prawosławnych na Chełmszczyźnie i Południowym Podlasiu”. Wernisażowi towarzyszył wykład współautora wystawy dra Grzegorza Kuprianowicza – przewodniczącego Towarzystwa Ukraińskiego w Lublinie. Zgromadzona w Centrum publiczność mogła dowiedzieć się o przyczynach i skutkach bezpardonowej akcji niszczenia prawosławia i ukraińskości na sąsiadujących z naszym regionem Południowym Podlasiu i Chełmszczyźnie.

– *Wystawa powstała pięć lat temu – mówi dr Grzegorz Kuprianowicz. – Wówczas z inicjatywy arcybiskupa Abła diecezja chełmsko-lubelska zorganizowała obchody 70-lecia akcji burze-*

nia świątyni i właściwie wtedy, po raz pierwszy w tak szerokim zakresie, ukazano te straszne wydarzenia, o których wcześniej mało kto wiedział.

W tym roku mija już 75. rocznica akcji, dlatego wystawa krąży po całym kraju i jest prezentowana w różnych miejscowościach, gdzie mieszkają wierni Kościoła prawosławnego. Podczas trwania festiwalu, oprócz Kleszczel, mogli ją obejrzeć uczestnicy koncertu w Bielskim Domu Kultury. Także tam, w ramach „Podlaskiej Jesieni”, uczniowie Ukraińskiej Szkoły Niedzielnej z Lublina zaprezentowali przedstawienie teatralne poświęcone św. Męczennikom Chełmskim i Podlaskim.

Kolejnym wydarzeniem inauguracyjnym tegoroczny Festiwal Kultury Ukraińskiej na Podlasiu był przegląd filmów „Filmowe Oblicza Ukrainy” w Bielskim Muzeum – Ratuszu. Projekcja filmów to jedno z nowych wydarzeń w

programie festiwalu, tworzące jego różnorodność.

– *Nie można ograniczać programu jedynie do koncertów – śpiewu i tańca – mówi przewodniczący Związku Ukraińców Podlasia dr Andrzej Artemiuk. – Choć są one także bardzo ważne, jednak chcemy ukazywać kulturę ukraińską Podlasia, a także ogólnie – kulturę ukraińską w szerszym wymiarze.*

„Szczę ne wmerła Ukraina” w Orli

Pierwszy koncert tegorocznej „Podlaskiej Jesieni” odbył się w Orli. W wypełnionej po brzegi sali bankietowej „Maestro” wystąpił zespół artystyczny działający przy Liceum Ogólnokształcącym im. W.G. Zacharczenki w Krasnodarze, w Federacji Rosyjskiej. Młodzi Kozacy i Kozaczki z Kubania wnieśli dużo pozytywnej energii wśród starszej już wiekiem publiczności.

– *Myślę, że to historyczne wydarzenie – mówi organizator koncertu Marek Chmielewski. – Po raz pierwszy „Podlaska Jesień” oficjalnie zawitała do Orli. Co prawda był już dwa lata temu spektakl teatru lalkowego, ale to było w szkole, jedynie dla uczniów. A teraz Orla jest już w programie festiwalu. Nasi goście z Kubania specjalnie przyjechali dzień wcześniej, aby wystąpić w naszej miejscowości.*

Na Podlasiu zespół z dalekiego Krasnodaru przywiózł Mykoła Serhijenko – niestrudzony działacz na rzecz zachowania kultury ukraińskiej Kubania i odbudowy świadomości ukraińskiej mieszkańców tego kozackiego kraju. Uważa on, że Podlaszanie i Kubańcy mają ze sobą wiele wspólnego, zarówno kulturowo, jak i mentalnie.

– *Ci, którzy przybyli na koncert w Orli, to najlepsza dla nas publiczność – mówi przewodniczący Towarzystwa Kultury Ukraińskiej Kubania. – Łączy nas kultura ukraińska – te same pieśni i język. Na sali są przede wszystkim starsze osoby, którym nasze pieśni są znane i bliskie. Ten zespół występował i w Pałacu Kremłowskim, i w Sali Koncertowej „Ukraina” w Kijowie i był tam dobrze przyjmowany. Była to jednak przede wszystkim reakcja na mistrzostwo wykonania i wiek wykonawców. Tutaj także liczy się to, że występują dzieci, ale wydaje mi się, że jeszcze bardziej chodzi o repertuar, o to, że nasze pieśni są tak bliskie przybyłym na koncert ludziom. Kiedyś rozmawialiśmy o naszych więzach i wydawało mi się, że*

wam, Podlaszankom, bliżej jest do Ukraińców z Galicji, ale przekonałem się, że Podlasie i Polesie jest bliskie Kubaniu.

Słowa Mykoły Serhijenki potwierdzały wypowiedzi publiczności, a szczególnie o tym, że koncert zostanie na długo w pamięci mieszkańców Orli. Występ Kozaków zakończyło chóralne „Szczę ne wmerła Ukraina”, potwierdzając ducha jedności kulturowej Ukrainy z Kubaniem i Podlasiem.

Dzień ukraiński w bielskiej szkole

Już od kilku lat tradycją festiwalu „Podlaska Jesień” jest organizowanie „Dnia Kultury Ukraińskiej” w Zespole Szkół im. A. Mickiewicza w Bielsku Podlaskim. Wybór miejsca nie jest przypadkowy. W tej szkole języka ukraiń-

skiego uczy się najczęściej w województwie podlaskim dzieci i młodzież, w podstawówce i gimnazjum działają klasy z ukraińskim językiem nauczania. „Dzień Kultury Ukraińskiej” to okazja do zaprezentowania wszystkim uczniom osiągnięć dzieci uczących się języka ukraińskiego oraz zespołu „Ranok”, ale także ukazania różnorodności kultury ukraińskiej.

W tym roku w bielskiej „czwórce” gościł wspomniany już zespół z Krasnodaru, była także obecna liczna delegacja z Przemysła. Uczniowie Zespołu Szkół z Ukraińskim Językiem Nauczania im. Markiana Szaszkewicza nawiązali ściślejsze kontakty z młodzieżą z Bielska Podlaskiego dzięki temu, że zespół taneczny „Arkan” oraz grupa taneczna bielskiego „Ranku” brały udział w warsztatach ukraińskich zespołów tanecznych z Polski. Po wspólnej nauce na drugim tego typu spotkaniu we Lwowie młodzież z Bielska występowała na „Nocy Kupały” w Przemysłu. Na rewizytę na Podlasiu przyjechał nie tylko „Arkan”, ale także zespół bandurzystek oraz grupa wokalnoinstrumentalna.

– *Cieszę się ogromnie z występów na Podlasiu – mówi Oleh Kopylczak, kierownik zespołu „Arkan”. – Dzięki naszemu pobytowi młodzież z Podlasia przekona się, że Ukraińcy zamieszkują nie tylko wasz region, ale że są także w Przemysłu i innych częściach Polski. Najważniejszy w tym wszystkim jest może nawet nie tyle występ, ile integracja naszej młodzieży, wspólny kontakt, dzięki któremu być może w przyszłości zrodzą się jakieś nowe idee.*

Dla najmłodszych

Kolejna festiwalowa tradycja to spektakle teatralne dla dzieci. W tym roku prezentowali je aktorzy Teatru Lalek z Żytomierza. Sztukę „Krysztalowy trzeci” na motywach bajki Charles’a Perraulta „Kopciuszek”, obejrzały dzieci z Przedszkola „Leśna Polana” oraz uczniowie Zespołu Szkół im. A. Mickiewicza w Bielsku Podlaskim, a także młodzi widzowie w Czeremesze i w Niepublicznej Szkole Podstawowej im. świętych Cyryla i Metodego w Białymstoku.

– *Mam bardzo dobre wrażenia z występów na Podlasiu – mówi dyrektor Teatru Lalek z Żytomierza Serhij Mysieczko. – Po pierwsze, gdzie bym nie zaszedł i do kogo nie odezwał po ukraińsku – wszędzie mnie rozumieją. A dzieci to bardzo wdzięczna, ale wymagająca publiczność. Ich nie da się łatwo oszukać, na swój sposób wszystko dobrze rozumieją. Organizatorzy festiwalu poprosili nas o to, aby pokazać sztukę na podstawie znanej bajki „Kopciuszek”. Młodzi widzowie, nawet gdyby czegoś nie zrozumieli z naszych dialogów, pojmą to z kontekstu.*

Po spektaklu w szkole w Białymstoku jej uczniowie zrobili niespodziankę aktorom i zaśpiewali kilka piosenek ukraińskich, które – jak twierdził dyrektor teatru – wzruszyły członków trupy teatralnej.

Bielsk, Białystok, Hajnówka, Siemiatycze...

Główna scena festiwalowa to Bielski Dom Kultury, ale ambicją organizatorów „Podlaskiej Jesieni” jest dotarcie z kulturą ukraińską do różnych zakątków Podlasia. W tym roku zrezygnowano

nawet z określania koncertu w Bielsku Podlaskim mianem galowego, stawiając niejako znak równości z festiwalowymi wydarzeniami w Białymstoku, Hajnówce czy Siemiatyczach. Występowały tam zarówno zespoły miejscowe, prezentujące pieśni ukraińskie z regionu, jak i wspomniani goście z Kubania, Przemysła, a także zespół „Zahrawa” z Nowokuzniecowska na Ukrainie.

Występom towarzyszył kiermasz rzemiosła ludowego, na którym można było kupić między innymi wyszywane soroczki i ręczniki, biżuterię oraz wyroby garncarskie.

Kolejnym wydarzeniem towarzyszącym był wernisaz wystawy fotograficznej „Obieżyświat podlaski – Ukraina” autorstwa Piotra Łozowika i Macieja Niewińskiego, poprzedzający koncert w białostockich „Spodkach”.

Oprócz wspomnianych już miejscowości w województwie podlaskim, organizatorzy festiwalu od kilku lat podejmują misję prezentacji kultury ukraińskiej na ziemiach położonych na południe od rzeki Bug. Jedną z enklaw, w której, nie zważając na powojenne deportacje, nadal mieszkają, choć już nielicznie, prawosławni Ukraińcy, jest Dąbrowica Mała. W tej miejscowości znanej z tego, że żył tu i tworzył malarz Wasyl Albiczuk, odbył się już kolejny koncert. Jego współorganizatorem była parafia prawosławna w Zahorowie oraz miejscowe sołectwo i Koło Gospodyń Wiejskich.

Znaki zapytania

„Podlaska Jesień” odbyła się już po raz dwudziesty drugi. Po dwóch dekadach organizacji festiwalu wyrósł on na największe wydarzenia kulturalne

Ukraińców na Podlasiu i jedno z największych mniejszości ukraińskiej w Polsce. Wydarzenie – na co wskazują słowa dyrektora Siemiatyckiego Ośrodka Kultury – oczekiwane w wielu miejscowościach.

– *Publiczność jest dowodem na to, że takie festiwale są potrzebne – mówi Jolanta Sidorowicz. – Ludzie czekają na te koncerty. Dają one niesamowite wrażenia publiczności. Widziałam lzy wzruszenia u wielu osób. Sama byłam pod wielkim wrażeniem zespołów, które prezentowały wielki kunszt artystyczny. Tego nie widzimy na co dzień.*

Oprócz pozytywnych recenzji, na festiwalu zabrzmiały jednak także słowa, które niepokoją. W 2014 roku zaplanowano obcięcie wysokości wsparcia ze strony budżetu państwa na promocję kultury mniejszości narodowych. Stawia to pod znakiem zapytania przyszłość tego typu wydarzeń, jak „Podlaska Jesień”. Czy uda się zorganizować w przyszłym roku festiwal na zbliżonym poziomie, dotrzeć do miejscowości, których mieszkańcy przyzwyczaili się już do tego, że jesienią mogą spotkać się z żywą muzyką ukraińską, słowem i innymi przejawami bliskiej im kultury ukraińskiej? Czy nie trzeba będzie rezygnować z organizacji innych mniejszych wydarzeń kulturalnych? Biorąc pod uwagę fakt, że organizacja imprez mniejszości ukraińskiej już na obecnym poziomie finansowania jest możliwa jedynie dzięki ogromnemu wysiłkowi i pracy działaczy, perspektywa na przyszły rok wydaje się nie być najbardziej optymistyczna.

Sławomir SAWCZUK
Polskie Radio Białystok
Fot. J. Bakunowicz, J. Hawryluk

Filmowy akcent „Podlaskiej Jesieni”

W dniach 12-20.10.2013 odbył się XXII Festiwal Kultury Ukrainiejskiej „Podlaska Jesień”. Mieszkańcy Bielska Podlaskiego, Białegostoku, Siemiatycz, Hajnówki, Czeremchy, Orli oraz Dąbrowicy Małej mieli okazję podziwiać nie tylko barwne stroje uczestników festiwalu, ale również niesamowite popisy tancerzy oraz muzyczno-wokalny kunszt wykonawców z Polski, Ukrainy i Rosji.

Festiwal rozpoczął się nietradycyjnie – pokazem filmów ukraińskich w Bielsku Podlaskim pod nazwą „Filmowe Oblicza Ukrainy”. Wydarzenie miało miejsce 12 października w bielskim muzeum. Pomysł wysunęli studenci, których z chęcią poparł Marek Chmielewski, sekretarz Związku Ukraińców Podlasia. Jedną z pomysłodawczyń była Katarzyna Materkowska z Łowicza, która aktualnie przebywa na studiach w Ukrainie. Do Bielska przyjechała aż z Iwano-Frankiwska, aby przybliżyć historię prezentowanych filmów bielskiemu widzowi. Rok wcześniej Katarzyna zorganizowała w swoim rodzinnym mieście przegląd kinematografii ukraińskiej, na którym przedstawiła polskiemu widzowi filmy ukraińskie. Na ów przegląd został zaproszony zespół „Pozytyw”, który zagrał podczas jego zakończenia (właśnie tam poznali się Katarzyna i Marek).

Marek Chmielewski dąży do poszerzenia formuły festiwalu „Podlaska Jesień”, ponieważ jak sam mówi Ukraina to nie tylko taniec, śpiew i barwne stroje. Sekretarz Związku Ukraińców Podlasia stara się włączać do działania młodzież, pomaga im w realizowaniu pomysłów, zachęca do podejmowania własnych inicjatyw, aby nadać festiwalowi świeżego tchnienia. Jego celem jest również stworzenie przestrzeni dla samorozwoju młodzieży, tak aby mogła samorealizować się w środowisku ukraińskim. Z tego chociażby względu Marka Chmielewskiego można nazwać mecenasem inicjatyw młodych ludzi, chociaż sam nie próżnuje, realizując różnego typu projekty.

Podczas pokazu widzowie mieli okazję obejrzeć fragment filmu niemego „Zwennyhora” (Звенигора) w reżyserii Ołeksandra Dowżenki oraz całość filmu „Ogniem chrzczoney” (Той хто пройшов крізь вогонь) w reżyserii Mychajła Iłjenki. Niespodzianką, którą

przygotowali organizatorzy, była muzyka na żywo do filmu Dowżenki. Wykonywał ją Piotr Ostaszewski, który na tę okazję zmienił instrument z akordeonu na pianino. Dźwięki wydobywające się spod ręki Piotra doskonale oddawały atmosferę filmu. Warto wspomnieć, iż Dowżenko jest ikoną kinematografii ukraińskiej, twórcą ukraińskiego kina poetyckiego. Krytycy stawiali go na równi z Eisensteinem – czołową po-

Katarzyna Materkowska i Piotr Ostaszewski w roli tapera

stacją kina radzieckiego. W 1958 roku na Światowej Wystawie w Brukseli jego film „Ziemia” został uznany za jeden z 12 najpiękniejszych obrazów kinowych na świecie.

Kilka słów o filmie „Zwennyhora”. Został nakręcony w 1927 r., ujrzał światło dzienne w 1928 r. Przedstawia dzieje ziemi ukraińskiej na przeciągu dwóch tysiącleci – od Scytów i Waregów, po-

przez wojny kozaków z polską szlachtą aż po walkę z bolszewikami. Kolejne etapy historycznych losów Ukrainy Dowżenko podzielił na 12 epizodów, które łączy postać starego dziedzica strzegącego skarbu pod Zwennyhorą.

Z kolei „Ogniem chrzczoney” to film współczesny, który trafił na ekrany kinowe w 2011 r. Produkcja uzyskała nominację do Oscara w kategorii „Najlepszy film obcojęzyczny”. Film Iłjenki został oparty na prawdziwej historii radzieckiego pilota – Iwana Daceni, który trafił do niewoli niemieckiej, by po licznych perypetiach stanąć na czele plemienia Indian z Ameryki Północnej.

Pokaz filmów ukraińskich podczas festiwalu „Podlaska Jesień” to bardzo dobry pomysł. Wydarzenie, które odbywa się po raz 22., należy rozwijać, należy je uzupełniać o nowe formy, które przyciągną nowych uczestników i będą świadczyć o większej jego atrakcyjności. Marek Chmielewski zapewnia, iż w następnym roku również pomoże w przygotowaniu pokazu filmów ukraińskich, a ponadto już myśli o jego przekształceniu w kilkudniowy przegląd filmowy w ramach „Podlaskiej Jesieni”.

Anna CHILKIEWICZ
Foto Ю. Гаврилюка

Ювілей відродження над Сяном

Рік 2013 – це рік багатьох славних ювілейних подій, які визначили долю всього християнства, різних слов'янських народів, а також і нашої землі: 1700 років минуло від прийняття святим Костянтином Великим Медіоланського едикту, котрий не тільки дав християнам рівні права з іншими релігіями, але й оголосив християнство державною релігією тодішньої Римської імперії. Християни вийшли з катакомб, їх більше не переслідували. А отже розпочався новий період в історії християнства. Цього року також знаменна дата – 1150-ліття Моравської місії св. Кирила і Мефодія, після котрої відбулося хрещення наших предків. Ще один ювілей – це 1025-річчя Хрещення Київської Русі св. рівноапостольним князем Володимиром Великим, після чого Русь увійшла в орбіту візантійської культури – культури грецької – і приєдналася до країн християнського світу. Трагічні події в нашій Церкві – то 75-ліття руйнування церков на Холмщині і Підляшші. Однак найближчим до нас є сьогоднішній ювілей – 30-річчя відродження однієї з найдавніших православних єпархій – єпархії Перемиської, котра своїм корінням сягає часів вищезгаданої місії св. Кирила і Мефодія, традицію котрої сьогодні продовжує Перемисько-Новосанцівська єпархія.

Такими словами 30 жовтня 2013 року, в день 30-ліття Ингресу Високопреосвященнішого Архієпископа Кир Адама розпочав свій реферат-розповідь про історію створення та відродження Перемиської єпархії – найдавнішої православної твердині Русі-України, митрофорний протоієрей о. Іоан Антонович, секретар єпархіального Управління нашої єпархії, настоятель Кафедрального Собору Святої Тройці у Сяноці. Реферат був відчитаний під час конференції, а вірніше під час круглого столу в післяобідню пору. Конференція була присвячена саме цьому славному Ювілею.

У Сяніцькому Кафедральному Соборі

«Благодарні суцце недостойній раби твої Господи...»
(з подячного тропаря)

Цього дня урочистості з нагоди славетної дати розпочалися Святою Божественною Літургією у Сяніцькому Кафедральному соборі Святої Тройці, з участю майже всіх священиків нашої єпархії. Богослуження очолив гість з України – професор Архімандрит о. Віктор, Ректор Ужгородської Української Богословської Академії та Карпатського Університету ім. Августина Волошина, уповноважений УПЦ з вищої освіти і науки, котрий прибув до Сянока з благословення Блаженнішого Володимира, Митрополита Київського і всієї України.

– «Благодаряще со страхом і трепетом, яко раби непотребній, Твоєму благоустрою, Спасе і Владико наші Господи, о Твоїх благодіяніях, яже ізляля еси ізобильно на раба Твоєго Архієпископа Адама, і припадаем, і славослові Тебї яко Богу приносим...» – виголошує на сугубій ектенії о. протоієрей Антоній Ярій, складаючи подяку Всевишньому Творцю за всі блага, за щохвилину опіку над Архіпастирем і над ввіреною йому паствою. Подячні молитви звучали також і під час молебну перед чудотворною іконою Божої Матері. Але ще перед молебнем і після проголошення урочистого традиційного Многолітствія, свої привітання Владиці Адамові склали священики. Тут слід згадати, що вже в час посвячення церкви у Ряшеві, 7 вересня, з нагоди 30-літнього ювілею, Високопреосвященнішого Владику Адама привітав Його Блаженство, Блаженніший Кир Сава, Митрополит Варшавський і всієї Польщі, котрий від імені Священного Собору Єпископів Православної Церкви у Польщі нагородив Владика найвищим відзначенням – Орденом св.рвн. ап. Марії Магдалини з оздобами I ступеня, котрим, зазвичай, нагороджуються тільки предстоятелі Православних помісних Церков.

Першим з привітаннями звернувся о. архімандрит Віктор і від імені Його Блаженства, Блаженнішого Кир Володимира, Митрополита Київського і всієї України вручив Владиці Адамові орден св. Феодосія Чернігівського, а від себе особисто і від Ужгородської Ака-

демії – екземпляр факсимільного перевидання Пересопницького Євангелія. О. Віктор назвав Владику Апостолом Підкарпаття, згадав про його заслуги у справі збереження і розвитку Святого Православ'я.

Від імені духовенства і вірних Перемисько-Новосанчівської Єпархії привітали Владику отці благочинні: о. митрат Василій Заброцький (перемиський деканат), о. прот. Роман Дубець (новосанчівський деканат) та о. прот. Юліан Феленчак (сяніцький деканат), подарували ікону св. Георгія Побідоносця та букет з 30-ти троянд зі словами подяки за постійну духовну опіку над віреною паствою. Його Високопреосвященство Владика Кир Адам подякував всім за присутність, згадуючи історію становлення та розвитку Святого Православ'я на Лемківщині і Надсянні. Виразив свою вдячність Всевишньому Творцю за благословенні роки правління на старовинній Перемиській Кафедрі, бо ж за словами св. Кіпріяна Карфагенського – де Єпископ – там і Церква.

Конференція – круглий стіл в «Боні» над Сяном

«...На наших очах здійснюється Відродження старовинної Єпархії. Це ж чудо! «Неможливо це людям – та можливе все Богові». (Мф.19,26). Господь наш Ісус Христос проявив до нас ще раз Свою велику любов, обновляючи Свою Церкву...».

(з Архипастирського послання
Владика Кир Адама)

Урочиста, але вже не офіційна, а домашньому спокійна привітна атмосфера гостювала і під час обіду. Присутні гості (серед котрих, крім духовенства – представники від мирян з трьох деканатів), з благословення Високопреосвященнішого Владика ділилися спогадами і враженнями. Після обіду Високопреосвященніший Владика надав слово отцю Архимандриту Віктору, котрий представив короткий нарис з історії Хрещення Русі-України, а також розповів про сучасний стан Української Православної Церкви, наголошуючи: «...слід пам'ятати, що Українська Православна Церква є однією з Помісних Православних Церков у світі, що свої духовні початки розвитку бере з давніх часів апостольського проповідання свт. Андрія Первозванного і свт. Павла із середини I ст. З цього ж

періоду розпочалась поетапна християнізація Скіфії-Русі-України (...) Це, зокрема, Скіфська єпархія, що була створена на початку III ст. і духовно опікувала наших прабатьків, що проживали на теренах історичної Скіфії-Русі-України, а згодом, на давніх землях сучасної України було створено і ряд причорноморських єпархій. (...) Тож Українська Православна Церква нині є однією з найдревніших поміж Помісних Церков у світі. Після створення у 862(3) році Руської Церкви (сучасна назва Українська Православна Церква) з центром митрополії у Києві в складі Константинопольського патріархату (за часів правління блаженного Великого київського князя Оскольда (Миколая у хрещенні), за своїм канонічно-правовим статусом наша Церква була наділена високим канонічно-правовим статусом (...). На жаль, в умовах подальшої тимчасової втрати Україною державної незалежності та чужоземного імперського поневолення української нації, в XVIII–XX ст. (загарбницького розділення поміж Московським царством та Польською короною, а відтак поміж Російською та Австро-Угорською імперіями, і новітньою комуністично-радянською імперією), цей канонічно-правовий статус Української Православної Церкви, у 1721 році було втрачено (з порушенням канонічних норм і засад соборності в управлінні Православних Церков за правління московського царя-імператора Петра I). У жовтні 1990 року, в період національно-визвольного піднесення (...), було відновлено церковно-історичну справедливість і повернено первинний канонічно-правовий статус Української Православної Церкви, як незалежної у своєму управлінні з широкими правами автономії».

Секретар єпархіального Управління, о. митрат Іоан Антонович, котрий від самого початку відродження Єпархії віддано і щиро служить Церкві і людям у Сяноці, відчитав реферат на тему «30-ліття Відродження Єпархії», в котрому перегортав сторінки історії від початків створення Перемиської єпархії, через буревій століть і детально розповів про цілий процес її відродження 30 років тому, підкреслюючи, що «Сьогодні, святкуючи 30-річчя відродження нашої єпархії, ми сподіваємося, що завдяки рішучості і прихильності наших Ієрархів, духовенства та вірних, Православна Церква на Підкарпатті в своїх різних аспектах буде надалі розви-

ватись во славу нашого многостраждального народу і Святої Православної Церкви. Представляючи 30-літній період життя нашої єпархії після її відродження, я усвідомлюю, що далеко не про всі події вдалося мені задати, але сподіваюся, що цей короткий історичний нарис допоможе нам глибше зрозуміти наскільки велике значення мало воно для розвитку Православ'я на цих землях. (...) На закінчення цього реферату, я вважаю, що від всіх нас належить особлива щира подяка Його Високопреосвященству Владиці Адамові, першому Архипастиреві відродженої Перемиської єпархії за його безнастанну працю і відданість справі її відродження та розвитку...».

Його Високопреосвященство, Владика Кир Адам: «...багато тих людей, котрі були активно заангажовані у відродження єпархії, сьогодні вже відійшли до Вічності. Але маємо тут присутніх – зокрема п. Олександра Колянчука з дружиною п. Лідією, котрий 30 років тому переживав разом з усіма нами день мого інгресу. Є між нами довголітній дяк Петро Трохановський, котрий також пам'ятає, бо особисто був з нами. Є також і п. Марчак. Думаю, що Ви внесете щось свого особистого – яке значення для Вас мали події 30-літньої давності?».

Лідія Колянчук (Перемишль): «Коротенько розповім про свою дорогу до Православ'я. Я народилася у греко-католицькій родині на Лемківщині, а вийшла заміж за православного уродженця Холмищини. (...) Навчатись довелося у римо-католицькому середовищі. Здавалося, що в таких умовах важко буде втриматись у своїй культурі. Але на моєму шляху знайшовся Перемишль з його українськими пам'ятками культури та відроджуваними українськомовними Богослужіннями в греко-католицьких та православних церквах. Початково були це оказійні контакти, згодом я стала постійною парафіяною православної церкви на Вовчу. Переживала складні умови, які були в обох конфесіях. Був час коли в православній церкві була горстка приходжан, а сьогодні майже повна церква. Отож хочу подякувати о. Юрію Мокраузу, разом з його їмстію Йоанною, котрі є прикладом і християнської родини, і прикладом виховання дітей та молоді на парафії. У Перемишлі серед українців більшість становлять греко-католики, але при всіх зустрічах української громади о. Юрій є дуже шанованою

духовною особою, без якої не уявляємо Перемишля. Маємо дві діючі церкви, маємо людей. (...) Батьком всіх успіхів у єпархії – то є Ваша особа – Високопреосвященний Владико. Від імені всіх парафіян кланяюся Вам низенько. На Многая літа, Владико!».

Старійшина сяніцької парафії, довголітній дяк, а сьогодні 92-річний сеньйор, п. Володимир Марчак: «Дякую, що мені благословили сказати тих пару слів моєї радості. Високопреосвященний Отче Владико! Я є дуже зворушений тою ласкою, що милосердіє Боже дало мені дожити нинішнього дня Вашого і нашої Церкви Православної такою Ювілею. Заслабий я, щоби оцінювати Ваше служіння і працю для слави Божої Церкви та нашої діаспори на Підкарпатті. Як написано в Євангелії – якщо перестануть люди говорити, то заговорить камінь... Так і про Вас

говорять сьогодні двигнені з руїн церкви, збудовані плєбанії. Як би корона до всіх тих Ваших трудів – збудована прекрасна церкочка у Ряшеві. Напевно достойніші за мене принесли Вам слова і цвіти узнання. Глибока осінь мого життя і здоров'я не дали мені того зробити. Але в серці моїм, по таланті даному мені від Бога, повстали для Вас вірші, і я, як Ваша духовна дитина (може наївно) Вам прочитаю уривки:

По плані Божім назначили Його На орача до Лемківського краю, Земля була скалиста, невдячна, Бур'яном, будяками заросла Не раз ранила серце Його.

* * *

Простіть мені, Владико Той свавільний голос Вірної овечки

Я тільки в радости Сказав так невдало. Коли б сказав інакше – Було би замало... Тут кланяюся Вам, Отче Великий, Архієрею Найдостойніший з Достойних Синів Підкарпатського краю. В трудах для Церкви і народу Потрібних ласк дає Тобі Всевишній в нагороду...

Петро Трохановський (Петро Мурянка): «... Мушу речі – же я щасливий (...) Був я зв'язаний з Його Високопреосвященством з дитинства. Ходили до тієї самої церкви у Михалові... Так склалося, що Владика відбув до Варшави скоріше, а потім я прийшов до семінарії. Мало нас, лемків, у Варшаві було тоді, дуже мало. (...) Потім так склалося, що коли Владика висвятили на священника – то я мав щастя дякувати у Високої. (...) Ми зібралися нині, щоб святкувати ювілей. Ніби в аспекті історії 30 років – то ніяка річниця, але для нас тих 30 років існування – щораз міцнішого, без застановлення – це багато, дуже багато. Слухав я реферат о. Секретаря. Дуже документальний реферат. І дійсно – ми від самого початку старалися зберігати своє рідне. Треба було багато часу, аби навчитись читати з традиційною нашою вимовою, співати наші рідні споконвічні піснеспіви. (...) Колись мусимо зробити конференцію і вияснити – що є православне, а що не православне. Бо дуже часто чую – то не співайте, бо не православне. Канон – то є канон, Догмат – то догмат. Але традиція – то наша велика святість, котрої ми не можемо відректися. (...) Але буду закінчувати, лиш тут хочу сказати, що маю один важливий документ. Думка про покликання єпископа довго визрівала в народі. (...) І цей документ від 1981 року є свідком того, що вірні Лемковини старалися, щоб саме о. декан, магістр Олександр Дубець був єпископом. (...) Я був з родиною у Варшаві на висвяченні, а потім разом з Криницьким хором, котрий я заснував. Ми мали щастя співати на Службі Божій під час інгресу у Сяноці. Співали з великою душею – бо то було велике свято для всіх нас. Ми були щасливі. І ми є щасливі. Дякую! Боже заплаць! Благословіте, Владико...».

Закінчення на 17 стор.

Cerkiew w Turzańsku – wiara i kultura

Cerkiew pw. św. Archaniola Michała w Turzańsku ma szczególne znaczenie dla dziedzictwa kulturowego regionu. Dzięki swej unikalności w czerwcu tego roku wpisana została na listę UNESCO. Pierwotna, wzmiankowana w 1526 r., została zniszczona przez pożar, prawdopodobnie w roku 1800. Obecna wzniesiono w latach 1801-1803.

Z cerkwią związana jest legenda, która głosi, że podczas pożaru starszej świątyni, stojącej na niedalekim wzgórzu, wyleciała przez wybite okno ikona Bogurodzicy i upadła na miejscu obecnej cerkwi. Wierni, uznając to za znak Boży i wskazówkę, wybudowali nową świątynię we wskazanym przez Matkę Bożą miejscu.

Do roku 1947 cerkiew służyła wiernym wyznania greckokatolickiego. Po 1947 r. użytkowana była przez łacińską parafię w Komańczy. W dniu 10.VIII.1961 r. została zamknięta i zaplombowana z polecenia Urzędu Wojewódzkiego w Rzeszowie. W 1963 r. oddano ją w użytkowanie Lemkom, którym udało się powrócić do rodzinnej wioski po akcji wysiedleńczej „Wisła” i do dziś pełni funkcję filialnej cerkwi prawosławnej.

Cerkiew jest przykładem drewnianej architektury sakralnej stylu wschodniołemkowskiego. Wewnątrz cerkwi zachowały się elementy oryginalnego wyposażenia: ikonostas i unikatowe polichromie z XIX w. wykonane przez Josypa Bukowczyka. Do najbardziej charakterystycznych należą malowidła przedstawiające Chrystusa w chyży

łemkowskiej oraz łemkowskiego gazdę sięjącego zboże (motyw zaczerpnięty z przypowieści o siewcy).

Obok cerkwi znajduje się dzwonnica zbudowana w 1817 r. Jest to najwyższa tego typu budowla w polskiej części Karpat.

W 2013 r. przypada 50. rocznica odrodzenia parafii prawosławnej w Turzańsku oraz 210-lecie wzniesienia obecnej świątyni. Dla uczczenia tych wydarzeń zrealizo-

wany został projekt „Odpust na Świętego Michała w Turzańsku” – współfinansowany ze środków Starostwa Powiatowego w Sanoku. Miał on na celu edukację i popularyzację kultury regionu, podtrzymanie tradycji społeczności łemkowskiej oraz udostępnienie cerkwi do zwiedzania przez turystów.

W czwartek 21 listopada święto parafialne rozpoczęła liturgia pod przewodnictwem

biskupa Paisjusza, wikariusza prawosławnej diecezji przemysko-nowosądeckiej oraz księży: dziekana Juliana Felenczaka, proboszcza w Turzańsku Marka Gocko oraz proboszcza parafii prawosławnej w Krynicy Piotra Pupezyka. Uroczystość uświetnił chór prawosławny z Krynicy pod dyrygenturą Piotra Trochanowskiego.

Po nabożeństwie w Ośrodku Kultury w Szczawnem odbyła się wystawa i prezentacja zanikających zawodów (wśród nich m.in.: ikony – Jadwiga Denisiuk, haft krzyżowy – Halina Sawczyszyn, makiety cerkwi drewnianych – Jan i Marek Marczak, ceramika – Zbigniew Przytułski), wystawa fotografii archiwalnych cerkwi w Turzańsku (przedstawiających historię i życie parafii w ciągu ostatniego 50-lecia) oraz prezentacja kuchni regionalnej. Ważnym punktem imprezy były wykłady na temat: „Historia parafii prawosławnej w Turzańsku” – ks. Marek Gocko, „Ikona św. Archaniola Michała” – Jarosław Giemza, „Drewniana architektura sakralna” – Robert Bańkosz. Z programem artystycznym wystąpiły dzieci ze Szkoły Podstawowej w Komańczy pod kierownictwem Mirosławy Kowalskiej, zespół dziecięcy „Lemtom” z Radoszyc i chór z parafii prawosławnej w Krynicy.

Odpust w Turzańsku zaszczyli również goście: Alicja Wosik – wicewojewoda podkarpacki, Stanisław Bielawka – wójt gminy Komańcza, Jerzy Krysiak – z-ca wójta gminy Komańcza, Piotr Łański – Nadleśniczy Nadleśnictwa Komańcza, przedstawiciele Polskiego Bractwa Kawalerów Gutenberga, przedstawiciele Urzędu Miasta w Sanoku, Urzędu Gminy w Komańczy oraz Rady Gminy w Komańczy, członkowie Rady Muzealnej przy Muzeum w Zyndranowej i wielu innych.

Cerkiew w Turzańsku cieszy się dużym zainteresowaniem turystów. Tysiące zwiedzających przybywa tu przez cały rok. Aby ułatwić chętnym zwiedzanie świątyni, parafia we współpracy ze Stowarzyszeniem „Wspólnie dla Turzańska” realizuje projekt „Oferta kulturowa doliny Osławy i Osławicy” współfinansowany ze środków szwajcarskich przy współpracy Fundacji Karpackiej. Założeniem projektu było udostępnienie pięciu obiektów sakralnych (stworzenie sieci, zbudowanie wspólnej oferty turystycznej, wydłużenie sezonu turystycznego) do zwiedzania dla turystów. Projektem objęto cerkwie w Turzańsku, Szczawnem, Rzepedzi, Komańczy i Radoszycach. W każdym obiekcie zatrudniono osobę do obsługi turystów. Centrum tej współpracy stanowi cerkiew w Turzańsku. Tu uzyskać można informację, co warto zwiedzić w pobliskich miejscowościach, jak dojechać i z kim się skontaktować.

Aleksandra SAWCZYSZYN

Ювілей відродження над Сяном

Закінчення на 17 стор.

Зі словами подяки до Архіпастиря звернулися священники Перемисько-Новосанцівської Єпархії, котрі також поділились спогадами. Останні слова спогадів належали о. прот. Юліанові Феленчакові, сяницькому деканові: «У 1983 році мені було майже 16 років, коли я приїхав на інгрес Владики Адама разом з вірними з Бортного – з повним автобусом людей. Я досі перебуваю під великим враженням такої кількості людей, присутніх на урочистості у Сяноці. В інгресі взяло участь кілька сотень вірних. Сьогодні ми знаходимося в незрівнянно крайній ситуації: маємо Архиепископа Адама, у нас є єпископ Паїсій, у нас є пречудові храми, талановите духовенство, маємо плебанії. Статус нашої Церкви вже врегульований, наше релігійне життя триває без страху і приниження. Сьогодні ми потребуємо побудови сильного духовного життя – сильного, неначе ті муrowані або дерев'яні церкви, що твердо стоять на просторі бурхливої історії. Хоч нас всього лише кілька тисяч, то наша діяльність, з Божою допомогою, справляє враження, ніби нас тут є набагато більше».

Місто Сянік благословенне...

Владика Кир Адам завершує зустріч: «...Коли б не наші вірні люди – сьогодні не було б чути тут нашої мови. Нас би засимільовано і окатоличено. Ми обстоюли своє рідне. Сьогодні вже не ті часи. Нас ніхто не переслідує, але так застановляюсь, чи наша молодь піде в сліди своїх батьків, чи, не дай Боже, буде дивитись на життя виключно консумпційно, забуваючи за свій обов'язок взглядом народу і Церкви. (...)

Моє покоління відбудувало церкви, привернуло духове життя, а на долю молодого покоління позітало утримати те все. Мало утримати – далі розвивати! Молодь повинна поселюватись, хоча б та по студіях, там де є наша Церква, бо інакше загубиться і не принесе жодної користі своєму народу і православної Церкві».

Ще звучать слова подяки Господеві за цих 30 літ, ще присутні далі ділять-ся своїми спогадами, враженнями... А за віками «Бони» монотонно щось чербечить Сян. Мабуть теж роздумує, пригадує, свідчить про минуле. А має про що згадувати! Славетні часи князя Данила, розквіт Галицько-Волинського князівства, Галицької Православної Митрополії, часи Перемисько-Сяницько-Самбірської єпархії. Сян – свідок рішучості владика Михайла Копистенського, його стійкості у вірі Прабатьків. А потім бачив пониклу голову владика Інокентія, коли той змушений був зрадити і повести на сторону далеку своє духовне стадо. І заплакав тоді сивий Сян, а з ним душі православних князів, гетьманів та й усіх православних галичан. Мабуть тому гори над Сяном й названі Солоними – від тих сліз... І так рік від року, вік від віку, зі слезами і з надією чекав народ на повернення Православля. І щонайважливіше – з молитвою тривало те очікування.

Перерва довгою була. І аж після майже трьохсот літ терпеливості і сподівання винагородились. Це саме у Сяноці, місті-резиденції православних владик, разом з відродженням Єпархії відродилася, оновилася рідна земля благословенням православного Архієрея. Це благословення триває до нині. Триває серед кількох десятків вибраних Богом православних християн. «Не бійся мале стадо!» – говорить Господь. І православна громада Сянока, як і всієї Єпархії – не засмучується своєю нелічністю, бо то не їх вина... Але ж сила не в кількості, а в правді. То й тому триває благословенний Сянік – столиця Православля на Підкарпатті у вірі своїх прапрапредків, і буде, з Божою поміччю тривати.

Нехай більше ніколи не зазнає духовної перерви...

МАРКІЯН
смирений послужник з Сянока

Фотографії з Архіву Єпархії. Автори: Микола Грич, Маріуш Відеринський, Беата Кляя, о. Юліан Феленчак

Майстер-класи української культури для дітей і молоді «До джерел»

Warsztaty kultury ukraińskiej dla dzieci i młodzieży „U źródeł”

Zadanie finansowane przez Ministra Administracji i Cyfryzacji, Urząd Marszałkowski Województwa Podlaskiego i Gminę Miejską Bielsk Podlaski.

Warsztaty garncarskie odbyły się 14.11.2013 roku w Zespole Szkół im. A. Mickiewicza w Bielsku i uczestniczyli w nich uczniowie z klasy IVa oraz 1a gimnazjum. Zajęcia polegały na poznawaniu techniki pracy na kole garncarskim, jak również nauce podstawowych chwytów i wykonywaniu prostych, niedużych form.

Ukraina: od „eurorewolucji” do „rewolucji godności”

W 2004 roku Ukraina znalazła się w centrum zainteresowania świata, kiedy setki tysięcy Ukraińców wyszły na ulice, aby wyrazić sprzeciw wobec sfałszowania wyborów prezydenckich, które miał wygrać Wiktor Janukowycz – człowiek z Donbasu z kryminalną przeszłością. Mało kto spodziewał się, że społeczeństwo ukraińskie obciążone mentalnym bagażem sowieckości w tak wyrazisty sposób opowie się po stronie wartości demokratycznych i obywatelskich. Po wygraniu batalii przez obóz „pomarańczowych” z Wiktorem Juszczenką i Julią Tymoszenko na czele, mało kto spodziewał się także, że ten ogromny kapitał zaufania, jakim dotychczasowa opozycja została obdarzona przez społeczeństwo, zostanie przez jej liderów roztrwoniony w tak krótkim czasie i ten sam Janukowycz, któremu udowodniono fałszerstwa wyborcze na szeroką skalę, osiągnie swój cel – zostanie prezydentem państwa ukraińskiego, a jego Partia Regionów utworzy rząd. Tak się jednak stało. „Pomarańczowa rewolucja” nie doprowadziła do wymiany elity rządzącej, nie doprowadziła do reform systemu państwowego, który skutecznie uniemożliwiłyby powrót rządów autorytarnych. Społeczeństwo ukra-

ińskie rozczarowane porażką „pomarańczowej rewolucji” sprawiło wrażenie pogrążonego w apatii, zupełnie niezainteresowanego życiem politycznym. Historia znów zaskoczyła zarówno ekspertów, jak i zwykłych zjadaczy chleba. Po niepodpisaniu przez prezydenta Janukowycza 29 listopada 2013 roku na szczycie w Wilnie oczekiwanej przez większość Ukraińców umowy stowarzyszeniowej z Unią Europejską i po brutalnym rozprawieniu pokojowej manifestacji w Kijowie, w którym ucierpieli niewinni studenci, setki tysięcy Ukraińców znów pokazały, że nie jest im wszystko jedno. Majdan Niepodległości stał się, ku zaskoczeniu wszystkich, Euromajdanem, nad którym powiewa flaga Ukrainy i gwiazdzisty błękitny sztandar Unii Europejskiej, a Wiktor Janukowycz – jak z ironią zauważył lider opozycji Arsenij Jaceniuk – to postać na swój sposób ciekawa: w ciągu dziewięciu lat wywołał na Ukrainie dwa „majdany”. Pierwszą falę ostrego sprzeciwu społeczeństwa ukraińskiego, warto podkreślić – inicjatywę oddolną, a nie inspirowaną przez liderów opozycji, wywołała deklaracja ekipy Janukowycza o przerwaniu rozmów na temat podpisania w Wilnie

przygotowywanej od dawna umowy stowarzyszeniowej. Efekt domino wywołał apel dziennikarza ukraińskiego narodowości afgańskiej – Mustafy Nayema, który na portalu społecznościowym Facebook zachęcił, aby publicznie na Majdanie Niepodległości wyrazić sprzeciw wobec decyzji Janukowycza. Efektu nie przewidział nawet on sam. Druga fala ukraińskiego gniewu sprovokowana została przez łamiącą podstawowe wartości demokratyczne decyzję władzy o brutalnym rozprawieniu pokojowej manifestacji studentów na Placu Niepodległości w Kijowie w noc z 29 na 30 listopada. Zostali oni dotkliwie pobici, a część z nich trafiła z zarzutami do aresztu. Nie oszczędzono nawet dziennikarzy. To był kluczowy moment i największy błąd ekipy Janukowycza, która właśnie w tym momencie przekroczyła „czerwoną linię”. Następnego dnia na Placu Mychajłowskim zjawili się ok. 200 tys. obywateli. Tydzień później – 8 grudnia podczas „marszu miliona” – na Majdanie Niepodległości zebrało się, według różnych szacunków, od 600-700 tys. do ok. 1 miliona Ukraińców, domagających się zaprzestania stosowania rozwiązań siłowych przeciwko pokojowo nastawionym manifestan-

tom, uwolnienia niewinnie uwięzionych i pobitych, powrotu do rozmów o stowarzyszeniu z UE oraz dymisji prezydenta i rządu, który stracił mandat społeczny, użył bowiem siły przeciwko narodowi ukraińskiemu i wielokrotnie nie dotrzymał danego publicznie słowa. Janukowycz przez liderów opozycji ze sceny nazywany był „prezydentem państwa ukraińskiego”, a nie „ukraińskim prezydentem” czy „prezydentem Ukraińców”, aby podkreślić, że utracił on swój mandat społeczny.

W tym momencie „eurorewolucja” przekształcała się w „rewolucję godności”. Na pierwszy plan wysunięto hasła o konieczności pełnej przebudowy systemu, która ograniczyłaby autorytarne zapędy polityków i stworzyłaby trwałe fundamenty dla państwa prawa. Stowarzyszenie z UE przestaje być tu celem samym w sobie, traktowane jest jako instrument, który może pomóc w rzeczywistej demokracji kraju.

Spółeczeństwo ukraińskie oraz Unia dały się oszukać, przyjmując bezkrytycznie zapewnienia o europejskim kursie Ukrainy pod rządami Janukowycza i premiera Azarowa. Okazało się, że była to jedynie gra strategiczna, mająca na celu pozyskanie środków od Rosji, niezbędnych do tego, aby w warunkach fatalnej sytuacji gospodarki ukraińskiej Janukowycz mógł dotrwać jako prezydent do kolejnych wyborów w 2015 roku. Janukowycz tłumaczył zawrócenie z unijnego kursu brakiem poważnej oferty finansowej ze strony UE, która miałaby zniwelować straty wynikające z niekorzystnej wymiany handlowej z Rosją, będącej skutkiem zbliżenia między Ukrainą a UE. Jak zgodnie podkreślają politycy i eksperci, UE nie wykazała się wystarczającą inicjatywą w temacie zbliżenia z Ukrainą. Niemniej jednak nie powinna dziwić reakcja unijnych liderów, którzy nie mogli się zgodzić na przekazanie Janukowyczowi i jego ekipie ogromnych pieniędzy bez nawet cienia deklaracji z jego strony o planach reformowania państwa ukraińskiego. Janukowycz, kiedy jego ekipa postanowiła rozpedzić pokojową manifestację na Majdanie Niepodległości 11 grudnia, w czasie wizyty w Kijowie wysokiej przedstawiciel Unii ds. zagranicznych i polityki bezpieczeństwa Catherine Ashton, udowodnił, że jedyną wartością, jaką wyznaje, jest władza. Nie przeszkadza mu to publicznie deklarować, że Ukraina nie zbacza z europejskiego kursu.

W części polskich mediów pojawiła się wizja Ukrainy rozbitej na część prorosyjską i proeuropejską. Niektórzy komentatorzy forsują tezę o realnej perspektywie politycznego rozpadu państwa ukraińskiego. Niewątpliwie taka wizja jest na

rekę Kremlowi, który ją propaguje także na Ukrainie. Strach przed jakimikolwiek zmianami jest charakterystyczny dla części społeczeństwa z silną tożsamością postsowiecką. Zmiana zawsze oznaczać będzie dla niej zmianę na gorsze. Jednak liderzy opozycji: Jurij Łucenko, Witalij Kliczko, Arsenij Jaceniuk i Ołeh Tiahnybok, w czasie „marszu miliona” podkreślali jedność narodu ukraińskiego. Jurij Łucenko, zwracając się do rodaków w Kijowie i w całej Ukrainie, odwoływał się nie tylko do konieczności zbliżenia z UE, ale przede wszystkim do wspólnoty wartości: wolności, demokracji, poszanowania godności Ukraińców z Kijowa i Łużańska, Dniepropietrowska i Krymu, Lwowa i Odessy. Wielokrotnie podkreślano, że rewolucja w imię demokracji ma mieć charakter pokojowy i bezkrwawy, choć ze strony władzy dochodziło do wielu prowokacji z udziałem „tituszek” – opłaconych przez władzę „dresiarzy” lub funkcjonariuszy służb wewnętrznych w cywilu. Część z nich została udokumentowana.

Ryzyko pojawienia się działań separatystycznych na Ukrainie skomentował jeden z najbardziej cenionych znawców

problematyki ukraińskiej, wybitny historyk – Jarosław Hrycak. Jego zdaniem, choć na Wschodzie i Południu nie występuje masowa sympatia do „euromajdanu”, to Ukraińcy z tych regionów nie odnoszą się do niego z wrogością. Poza nielicznymi wyjątkami, mamy tam do czynienia z apatią polityczną i zobojętnieniem na wszelkie zorganizowane formy życia społecznego i politycznego, a nie postawą negatywną. Teza o ryzyku rozpadu Ukrainy jest zatem mocno wyolbrzymiona. Hrycak odniósł się także do geopolitycznych i tożsamościowych orientacji, odmiennych dla Ukraińców z zachodu i centrum oraz dla tych ze wschodu i południa. Wyraża przekonanie, że terytorialne granice tych podziałów może nie uległy istotnym przesunięciom na mapie od 2004 roku, ale stały się bardziej rozmyte, trudniej uchwytne. Podziały terytorialne zaczynają dziś tracić na znaczeniu, bardziej istotny staje się za to wymiar pokoleniowy odmiennych orientacji i tożsamości zbiorowych.

Na „Euromajdanie” w Kijowie odzwierciedlony został cały przekrój społeczeństwa ukraińskiego: młodzież szkolna, studenci, średnie i starsze pokolenie. Obecni byli inteligenci, przedsiębiorcy, którzy

nie mogą rozwinąć skrzydeł w skorumpowanym kraju, ale także robotnicy i emeryci itp. Przeważali ci z Centrum i z Zachodu, ale nie brakowało również takich, którzy przybyli z Charkowa, Dniepropietrowska, Doniecka, Odessy, Zaporozża czy Mikołajowa. Manifestanci posługiwali się językiem ukraińskim i rosyjskim.

Moje subiektywne uwagi zdają się potwierdzać rezultaty badań socjologicznych Międzynarodowego Kijowskiego Instytutu Socjologii i Fundacji Demokratyczne Inicjatywy pt. „Oblicze Euromajdanu – społeczny portret uczestników protestów”, które przeprowadzone zostały na reprezentatywnej próbie 1037 osób w dniach 7-8 grudnia 2013 r. Biorąc pod uwagę strukturę zawodową uczestników kijowskich manifestacji, przeważają wśród nich specjaliści z wykształceniem wyższym (39,5%), studenci (13,2%) oraz emeryci (9,4%), przedsiębiorcy (9,3%), kierownicy przedsiębiorstw (8,0%) i robotnicy zatrudnieni w przemyśle (6,7%). Połowa uczestników Euromajdanu to mieszkańcy Kijowa, druga połowa to przyjezdni z całego kraju. Ponad 91% z nich nie należy do jakichkolwiek partii politycznych i organizacji społecznych, a na manifestacje przybyła samodzielnie, nie jako część zorganizowanej przez partię czy organizację społecznej grupy. Wśród manifestantów przeważały osoby w wieku 30-54 lata – 49%, najmłodsze pokolenie – osoby w wieku 15-29 lat – 38%, a osoby w wieku powyżej 55 lat to 13%. Zdecydowana większość uczestników Euromajdanu posiadała wyższe wykształcenie. Ukraińsko-rosyjska część to 54,6%, z kolei 25,9% – rosyjskojęzyczna, a 18,6% posługuje się oboma tymi językami.

Nie mniej interesująco przedstawiają się odpowiedzi na pytanie o przyczyny uczestnictwa w Euromajdanie. Dla 69,3% główną przyczyną było brutalne pobicie studentów 30 listopada i polityczne represje, dla 53,5% niepodpisanie umowy stowarzyszeniowej z UE, nieco mniej – 49,9% chciało wyrazić swoje poparcie dla potrzeby zmiany jakości życia na Ukrainie. Na czwartej pozycji z odsetkiem 39,1% odpowiedzi znalazła się potrzeba zmiany władzy na Ukrainie. Odzwierciedleniem tych wyników były hasła skandowane przez setki tysięcy osób: „Ukraina – to Europa!” («Україна – це Європа!»), „Precz z kryminalistą!” («Зекя – геть!»), „Precz z bandą!” («Банду геть!»), „Wolność więźniom politycznym!” («Свободу політв'язням!») itp. Rezultaty tych badań stanowią potwierdzenie zaangażowania w protesty różnych warstw społeczeństwa ukraińskiego, w szczególności osób młodych o największym potencjale społecznym i zawodowym.

Jednak „eurorewolucja” na Ukrainie to nie tylko Kijów. Większe lub mniejsze manifestacje miały miejsce w wielu miastach w różnych częściach kraju. Według Jurija Kostiučenki – sekretarza Komitetu ds. Analizy Systemowej funkcjonującego przy Prezydium Narodowej Akademii Nauk Ukrainy, który dane miał pozyskać z różnych dostępnych dla siebie źródeł, w pierwszym tygodniu protestów we wszelkich formach sprzeciwu na terytorium całej Ukrainy udział wzięło szacunkowo od 450 do 780 tysięcy osób. Akcja poparcia dla obozu władzy w tym samym czasie miała objąć w skali całego kraju od 18 do 35 tysięcy osób. W drugim tygodniu protestów aktywność manifestujących w Kijowie i w innych częściach kraju wzrosnąć miała do około miliona osób, aktywność manifestantów popierających władzę miała się w tym czasie zmniejszyć do poziomu od 5 do 12 tysięcy osób.

Wychodząc z założenia, że na ulice wychodzi zazwyczaj od 1,5% do 4,5% wszystkich niezadowolonych, zdaniem Kostiučenki można dojść do wniosku, że w skali całego kraju niezadowolonych z decyzji władz było około 70% (ponad 30 milionów osób). Władza mogła natomiast cieszyć się w tym czasie poparciem od 500 tys. do 1,5 miliona osób. Jego zdaniem przy tak wielkiej skali protestów władza nie może lekceważyć oczekiwań tych, którzy wyszli na ulice.

W trakcie rozmów ze zwykłymi Ukraińcami na ulicy, w pociągu, w autobusie trudno oprzeć się wrażeniu, że wyobrażenie o Unii Europejskiej mają raczej mgliste. Mówiąc o UE, zwykle mają na myśli dobrobyt ekonomiczny, którego ma być ona gwarantem. Przyczyną tego jest niewątpliwie fakt, że rzetelnej akcji informacyjnej o skutkach stowarzyszenia Ukrainy z UE praktycznie nie prowadzono. Jedynie część społeczeństwa ma dostęp do niezależnych mediów. Telewizyjne kanały ogólnopństwowe są w rękach władzy. Na ulicach najczęściej można za to trafić na przejawy akcji antyunijnej w ramach projektu pod nośną nazwą „Ukraiński wybór”, którego pomysłodawcą i sponsorem jest Wiktor Medwedczuk (ojcem chrzestnym jednej z jego córek jest W. Putin). Jej plakaty obecne są wszędzie – na ulicach, słupach w metrze. Informują one przechodniów, że Unia Europejska to: małżeństwa homoseksualne, dzieci odbierane rodzicom, olbrzymi wzrost cen itp.

Teza, że Ukraińcy zupełnie nie zdają sobie sprawy z konieczności poświęcenia, kosztów, które muszą ponieść w związku z ewentualnym zbliżeniem z UE, wydaje się być jednak nadużyciem. W drodze powrotnej z Kijowa przez Kowel do Lublina byłem pytany przez współtowarzyszy

podróży o sytuację w Kijowie. Sam także próbowałem sondować ich pogląd na wydarzenia w stolicy i kraju. Jedną z pasażerek autobusu Kowel-Radom nakreśliła obecne położenie Ukrainy w następujący sposób: *Nie mamy wyjścia – albo Rosja, albo Unia Europejska. Musimy wybrać i nie możemy dłużej czekać, bo w skorumpowanym kraju nie da się już dalej żyć. Z Rosją wszystko będzie po staremu. Unii Celnej z Rosją nie chcemy, bo czym to pachnie, pokazał nam wcześniej Związek Radziecki. Rosja niczym pozytywnym zaskoczyć nas nie może. Stowarzyszenie z Unią Europejską jest ryzykowne: nasze firmy mogą przegrać konkurencję, a gospodarka może się rozchwiać. Wiemy, co działo się w Polsce w latach 90. Ale nie mamy wyjścia, tylko Unia Europejska może sprawić, że władza w naszym kraju przestanie być bezkarna, będziemy mogli ograniczyć łapówkarstwo i żyć uczciwie, a rząd i prezydent zaczną wsłuchiwać się w głos obywatela. Tego chcemy, nawet, jeśli miałoby to nas dużo kosztować. Często bywam w Polsce, jeżdżę tam do pracy. Nie jest idealnie, ale chcemy żyć tak jak u was.*

Swoistą deklaracją stosunku Janukowycza do wartości europejskich oraz większości społeczeństwa ukraińskiego, która poparła stowarzyszenie z UE, było podpisanie przez niego 16 grudnia umowy zacieśniającej współpracę z Rosją. Umowa przewiduje m. in. dużo niższe niż dotychczas ceny rosyjskiego gazu dla Ukrainy oraz 15 miliardów dolarów w kilku transzach. Te „korzyści” mają jednak być weryfikowane kwartalnie, co w praktyce oznacza, że ukraińskie władze, żeby uzyskać dolary i tańszy gaz z Rosji, będą musiały tolerować tę krótką smycz, na której trzyma je Władimir Putin. Janukowycz nie został przy tym zobowiązany do jakichkolwiek reform. Konieczność przeprowadzenia reform byłaby podstawowym warunkiem w przypadku przyznania Ukrainie środków z Unii.

Możliwe, że demokratyczne nastroje na Ukrainie nasiliły się jeszcze bardziej do 2015 roku, na kiedy zaplanowane są wybory prezydenckie i antyprezydenckie nastroje wzrosną. Istnieje jednak realna obawa, że Janukowycz, który 16 grudnia 2013 r. podpisał umowę z Rosją, uzależniając Ukrainę od dużego sąsiada, w jeszcze większym niż dotychczas stopniu znacznie podwyższać koszty ewentualnego zwrotu Ukrainy na zachód po wyborach. Wygląda na to, że właśnie w ten sposób chce „przemówić do rozsądku” społeczeństwu ukraińskiemu, zniechęcić je do zbliżenia z zachodem i utrzymać władzę.

Liczne zwroty sytuacji politycznej na Ukrainie, prymitywna mentalność i hipokryzja prezydenta Janukowycza, w któ-

rego zapewnienia i deklaracje nie wierzy już chyba nikt, pokazują że trudno dziś przewidzieć, w jakim kierunku Ukraina podąży w bliższej czy dalszej przyszłości. Pewne jest to, że Janukowycz, który traktuje Ukrainę jak swój prywatny folwark, a obywateli jak jego inwentarz, sam władzy nie odda. Znany ekspert w dziedzinie technologii politycznych Taras Berezowec jest przekonany, że Janukowycz nie spełni podstawowego żądania opozycji i nie pociągnie do odpowiedzialności osób bezpośrednio zlecających zastosowanie siły przeciwko pokojowym manifestantom oraz dziennikarzom dokumentującym nadużycia władzy. Prezydent obawia się, że gdyby pozwolił osądzić niezależnym sądom szefa Ministerstwa Spraw Wewnętrznych – Witalija Zacharczenkę albo podległych mu pracowników tego resortu, utraciłby fundamenty swej władzy – lojalność służb mundurowych i służb wewnętrznych, które przestałyby czuć się bezkarnie, brutalnie zamykając usta oponentom. Paradoksalnie, jeśli Janukowycz miałby przestać sprawować swój urząd przed końcem kadencji, to bardziej prawdopodobny wydaje się scenariusz, że mogłoby to nastąpić w rezultacie „wojny na górze” w szeregach obozu władzy i oligarchów, niż wskutek demokratycznych i pokojowych działań opozycji. O ile społeczeństwo ukraińskie zademonstrowało swoje przywiązanie do wartości, o tyle prezydent Janukowycz i ekipa rządząca rozumie wyłącznie język siły.

Jeśli jednak zechcemy przyjąć szerszą i długofalową perspektywę w ocenie wydarzeń na Ukrainie, to zasadne wydaje się być stwierdzenie, że ogromna frustracja obywateli poziomem życia i brak zgody na ograniczanie ich wolności, niechęć do azjatyckiego stylu sprawowania władzy i korupcji oraz skoncentrowanie na sferze wartości to przejawy trwałych zmian w społeczeństwie ukraińskim. Do głosu dochodzi pokolenie osiemnasto-, dwudziesto- i dwudziestopięciolatków, którzy urodzili się lub wychowali w niepodległej Ukrainie i ich pragnieniem jest godnie żyć, zakładać rodziny i uczciwie pracować w państwie prawa, którym ma być Ukraina. Pokolenie to nie potrafi zrozumieć, dlaczego ludzie władzy i powiązane z nimi klany oligarchiczne zamykają im drzwi do Europy, choć sami kształcą na zachodzie dzieci, spędzają tam wakacje czy wreszcie lokują tam swój kapitał.

Istotne dla rozbudowy społeczeństwa obywatelskiego na Ukrainie jest, aby rewolucyjny entuzjazm i konsekwencję udało się przenieść do życia codziennego oraz przełożyć na „pracę u podstaw”, nie tylko „od święta”. Szanse na to może zwiększać powołanie 22 grudnia 2013 r. przez aktywistów „euromajdanu”, polityków opozycji, ukraińskich intelektualistów Narodowego Stowarzyszenia „Majdan” (Народне об'єднання «Майдан»), które ma być ogólnoukraińskim ruchem społecznym, mającym na celu oddolną demokratyzację Ukrainy i uchwalenie nowej konstytucji.

Oczywiście sami Ukraińcy w sposób demokratyczny i suwerenny muszą obrać kierunek, w którym pójdą. Reakcja Władimira Putina jednoznacznie wskazuje na to, że Rosja wobec tego wyboru nie jest obojętna dziś i nie zostanie obojętna w przyszłości. Aktualne pozostaje natomiast pytanie, czy Unia Europejska dojrzała do tego, aby granic Europy nie sprowadzać do granic Unii Europejskiej i „łacińskiej” części kontynentu oraz czy w jej wizji Europy jest miejsce dla Ukrainy.

Andrzej JEKATERYNCZUK
Zdjęcia autora artykułu

Майстер-класи української культури для дітей і молоді «До джерел» Випікання «буслових лан» у садочку «Лісова поляна»

„Każde z przebadanych miejsc jest osobną książką...”

(Rozmowa z Dariuszem Krasnodębskim, archeologiem PAN)

Od połowy lipca do końca września na średniowiecznym grodzisku w miasteczku Suraż trwały wykopaliska archeologiczne Instytutu Archeologii i Etnologii Podlaskiej Akademii Nauk. Prowadził je archeolog Dariusz Krasnodębski, który już od prawie ćwierćwiecza realizuje liczne projekty badawcze na Podlasiu. Rozmawialiśmy z nim o ostatnich odkryciach w Surażu, a także o wcześniejszych wykopaliskach w regionie.

L. Łabowicz: *Zakończyły się prace wykopaliskowe na grodzisku w Surażu. W ramach jakiego projektu były prowadzone? Jaki miały cel?*

D. Krasnodębski: Badania były prowadzone w ramach grantu przyznanego przez Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego pt. „Suraż i Liškiawa – średniowieczne ośrodki władzy na pograniczu Korony Królestwa Polskiego i Wielkiego Księstwa Litewskiego”. Projekt ten zakłada rozpoznanie dwóch bardzo podobnych do siebie obiektów – grodziska w Surażu i grodziska w Liškiawie koło Druskiennik. Jak wynika ze źródeł historycznych, które posiadamy, obiekty funkcjonowały równolegle przez okres kilkudziesięciu lat i zapewne pełniły podobną funkcję, a mianowicie, w czasach podboju krzyżackiego tych ziem, czyli od drugiej połowy XIV w. – od ok. 1350-1360 r. – zaczęto tworzyć na tych terenach centra militarne. Mówiąc prościej, zaczęto budować zamki, które miały chronić tereny dzisiejszego Podlasia i Grodzieńszczyzny przed najazdami krzyżackimi. I Suraż, i Liškiawa miały pełnić właśnie taką funkcję, stąd znalazły się w tym projekcie jako obiekty o tych samych korzeniach, przynajmniej w okresie średniowiecza.

W przypadku Suraża bardzo ważna jest również odpowiedź na pytanie, czy gród ten powstał już we wczesnym średniowieczu, jako że archeolodzy wysunęli kiedyś taką teorię, iż pierwsze założenie obronne w tym miejscu powstało w XI w. i nieprzerwanie funkcjonowało do schyłku średniowiecza.

– *Na czym oparta była wiedza o wczesnośredniowiecznej genezie grodziska w Surażu?*

– Dotychczasowa wiedza o pochodzeniu grodziska w Surażu była oparta na znaleziskach ceramiki wczesnośredniowiecznej z X, XI i XII w., pochodzących z badań Aleksandra Stafińskiego, miejscowego nauczyciela, który w latach 1936-37 r. pod kierunkiem Józefa Jodkowskiego, kustosa Muzeum w Grodnie, przeprowadził badania wykopaliskowe na terenie tzw. Góry Królowej Bony, czyli na suraskim grodzisku. Rozkopał on, jak wynika ze szkicu, który pozostał po tych pracach, znaczną jego część. Materiały zabytkowe, zapewne wraz z jakąś dokumentacją, złożone zostały w Muzeum w Grodnie, gdzie w czasie II wojny światowej w większości uległy rozproszeniu lub zostały przemieszane z materiałami z innych stanowisk. Pozostało tylko parę szkiców i kilka pudełek ogólnie opisanych jako ceramika z Suraża. Z rysunków wynika, że przebadano znaczną część majdanu grodziska, osiągnąjąc głębokość nawarstwień dochodzącą do 5 metrów oraz znaleziono fragmenty naczyń i zabytki (m.in. przęśliki, żelazne nożyki i krzesiwa) wczesnośredniowieczne. Na tej podstawie wysnuto dość logiczny wniosek, że gród funkcjonował już we wczesnym średniowieczu. Ale sprawa nie jest taka prosta i jednoznaczna, ponieważ badania najprawdopodobniej były wykonywane w sposób chaotyczny i ama-

torski – przeprowadził je tak jak mógł to zrobić, nawet przy najlepszych chęciach i pełen zaangażowania, miejscowy nauczyciel, nie będący doświadczonym archeologiem. Stafiński pozyskał materiały, które znajdowały się w warstwach nasypowych i niwelacyjnych grodziska, usypywanych przez kilkaset lat w trakcie kolejnych prac związanych z rozbudową lub naprawą wałów. Trafiały tutaj razem z ziemią przedmioty i, co tu dużo ukrywać, śmieci (a w wśród nich fragmenty potłuczonych glinianych garnków) przyniesione z terenu, skąd pozyskiwano ziemię na budowę.

Tę teorię, że Suraż to gród wczesnośredniowieczny, przyjęło wielu historyków polskich, białoruskich, rosyjskich i ukraińskich. Według części z nich był to wysunięty najdalej na północny zachód gród Rusi Kijowskiej, za czym przemawiałaby m.in. nazwa występująca na terenie dzisiejszej Białorusi i Ukrainy. Inni badacze widzieli tu raczej położony najdalej na północny-wschód gród mazowiecki, broniący tereny w dorzeczu górnej Narwi i środkowego Bugu przed Jaćwingami. Za tą teorią przemawia zachodniosłowiański charakter wyposażenia grobów znalezionych na cmentarzysku.

O tym, że początki Suraża sięgają X w. świadczą odkrycia dokonane na terenie samego miasta – na Rynku Kościel-

nym, czyli sto metrów stąd [od grodziska – LL] i na wychodzącej z niego na północ ulicy Mostowej. Prowadziliśmy tam badania w latach 2001-2002 przy okazji budowy kanalizacji. Dzięki temu mamy przekrój przez całą osadę i wiemy na pewno, że wczesnośredniowieczne początki tej części miasta sięgają X w. Znaleźliśmy bardzo dużo ceramiki, kości zwierzęcych, przedmiotów codziennego użytku oraz ozdób, a także ziemianki i paleniska, wskazujące na trwałość osadnictwa. Wiemy też, że w XII w. u podnóża grodziska funkcjonowało niewielkie cmentarzysko. W trakcie wykopalisk w latach 70. XX w. oraz w 2002 r. zostało tam znalezionych ok. 60 grobów z wyposażeniem typowym dla XII-XIII w. Ale nie byliśmy pewni, czy w tym czasie funkcjonował również gród.

W 2004 r. prowadziliśmy badania w kilku miejscach u podnóża nasypu grodziska. Na fosie, rozpoznanej od strony północnej, nie zostały znalezione żadne materiały wczesnośredniowieczne, a najstarsze fragmenty ceramiki datować można na XIII/XIV wiek. Nieco dalej, na stoku schodzącym z wału w stronę rzeki, również nie natrafiliśmy na nic takiego, co by dawało podstawy do wczesnego datowania grodziska. Natomiast kopiąc od strony południowo-wschodniej, w pobliżu funkcjonującego jeszcze niedawno brodu przez Narwę, znaleźliśmy dobrze zachowane pomosty i konstrukcje drewniane. Daty dendrochronologiczne, które stamtąd uzyskaliśmy, wskazują jednoznacznie, że powstały one na początku XV w. Wiemy w tej chwili z całą pewnością, zgodnie zresztą ze źródłami historycznymi, że początek okresu świetności Suraża przypadał właśnie na koniec XIV w. To by się zgadzało z zapiskami ze źródeł historycznych o tym, że w 1379 r. Suraż stanowił jeden z pięciu głównych grodów Podlasia, które Jagiełło dał najpierw księciu Witoldowi, następnie po dwóch latach zmienił darowiznę i przekazał księciu mazowieckiemu Januszowi I. Około 1390 r. Suraż został spalony przez Krzyżaków. I na tym właściwie kończyła się nasza wiedza naukowa dotycząca tego miejsca. Cała wiedza archeologiczna ograniczała się zatem do obecnego kształtu i lokalizacji grodziska.

– **Czym się kierowaliście wybierając miejsce na wykopaliska?**

– Wykop został wyznaczony w miejscu, w którym już wcześniej wykonaliśmy wiercenia świadące geologicznie. Wyszło nam, że tutaj struktury archeologiczne są stosunkowo mało zaburzone, jest dość duża miąższość warstw, co dawało nadzieję, że możemy natrafić na pozostałości wczesnośredniowieczne. Kopaliśmy

w miejscu, gdzie wał nie jest wysoki i liczy około 2 m, zaś od strony rynku ma on ok. 7 m. Tak więc byliśmy w stanie przy użyciu nieco mniejszych środków przebadać tę część grodziska, a odpowiedź uzyskaliśmy podobną, jakbyśmy badali wał w najwyższym miejscu.

– **Jakie są rezultaty wykopalisk? Czy udało się potwierdzić związek grodu w Surażu z Rusią?**

– Najstarsze nasze znaleziska pochodzą najprawdopodobniej z X w. Na głębokości prawie 5 m od obecnej powierzchni ziemi natrafiliśmy najprawdopodobniej na pozostałości dość głębokiej jamy, wypełnionej jasnożółtym piaskiem. Znalezione w niej zostały fragmenty ceramiki oraz bryłki wypalanej gliny, tzw. polepy konstrukcyjnej. Pierwotnie mogła ona stanowić wylepienie ścian domostwa lub palisady broniącej najstarszego grodu. Niewielka powierzchnia, na której odsłonięto te relikty, uniemożliwia bardziej precyzyjne wnioskowanie.

O wiele więcej możemy powiedzieć o

kolejnej fazie użytkowania tego miejsca. Na głębokości ok. 4 m odkryliśmy pozostałości domostwa z XII w. Pozostał po nim piec kopułkowy wykonany z kamieni i z gliny oraz doły po słupach podtrzymujących pierwotnie konstrukcję dachu i ścian. Obok niego znaleźliśmy rozbite naczynia gliniane, bardzo dużo kości zwierzęcych, a do tego jeszcze znaleziska ozdób i przedmioty codziennego użytku. Są to mianowicie wykonane z brązu kabłączek skroniowy esowaty, dwa przęśliki gliniane, szklane koraliki oraz fragment żelaznego nożyka. Znajdujące się w sąsiedztwie domostwa pozostałości wału piaskowego, zapewne częściowo licowanego kamieniami, wskazują, że było to grodzisko, które funkcjonowało zapewne przez kilkadziesiąt lat, gdzieś od ok. połowy XII w. Wydaje się, że ceramika, którą tu znaleźliśmy, a w szczególności kształty brzegów naczyń, różnią się od tej, jaką mamy z tego samego okresu na osadzie. Świadczyć to może o tym, że gród zamieszkiwała inna „nacja” niż ta, która za-

siedlała podgrodzie. Być może wojowie wraz z rodzinami (na co wskazują znaleziska ozdób i typowo kobiecych narzędzi – przęślików) przybyli jako drużyna książęca z Rusi lub Mazowsza i zamieszkali wśród obcych im „tubylców”. Dokładna analiza znalezionych materiałów zabytkowych pozwoli, mam nadzieję, odpowiedzieć na pytanie, czy to właśnie w tym okresie Suraż stanowił gród związany z Rusią i uzyskał swoją wschodniosłowiańską nazwę. Być może miało to miejsce nieco później, na co wskazywać może kolejny poziom użytkowy grodziska, niestety już nie tak czytelny, jak ten opisany powyżej. Wydaje się, że w związanym z nim materiale zabytkowym wystąpił nieco większy procent ceramiki o ukształtowaniu krawędzi wylewu spotykanej powszechnie na terenie Rusi.

Kolejna bardzo dobrze widoczna zarówno w materiale archeologicznym, jak i nawarstwieniach ziemi faza związana jest z czasami, gdy ta część późniejszego Podlasia należała do Wielkiego Księstwa Litewskiego. Na głębokości od ok. 2,5-3 m natrafiliśmy na doskonale zachowane umocnienia z gliny i drewna datowane na wiek XIV. Wiele wskazuje zatem na to, że jest to ów gród, który miał się obronić przed najazdem krzyżackim. Ślady ognia poświadczają jego spalenie i zapewne całkowite zniszczenie. Najpóźniejsze znaleziska, na jakie natrafiliśmy w wykopie, pochodzą z XVI w., gdy gród ruski przestał już pełnić funkcję militarną. Na jego powierzchni znajdowała się wówczas jakaś bliżej nieokreślona zabudowa drewniana, która spłonęła w wielkim pożarze zapisanym w kronikach pod 1603 rokiem.

– **Wykopaliska w Surażu to nie jedyne prace prowadzone w tym roku na Podlasiu. Na początku lata badał Pan również, nie po raz pierwszy zresztą, grodzisko w Zbuczu?**

– Są to dwa różne projekty, ale wpisujące się ogólnie w rozpoznanie przeszłości Podlasia i znajdujących się tu grodów wczesnośredniowiecznych i średniowiecznych. W Zbuczu prowadziliśmy badania w ramach grantu pt. „Początki chrześcijaństwa na pograniczu mazowiecko-ruskim”, finansowanego podobnie, jak ten związany z Surażem, przez Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wzwyższego.

W Zbuczu kopujemy od 2004 r. Tegoroczne, czwarte już wykopaliska, były uzasadnione tym, że w trakcie wcześniejszych badań znaleźliśmy na grodzisku przepalone kości ludzkie, świadczące o tym, że nie pełniło ono tylko funkcji obronnej, ale również kultowo-religijnej. Ostatnie badania to potwierdziły, ponieważ natrafiliśmy na bardzo interesujący zespół zabytków składający się z przepalonych kości ludzkich oraz związanych z nimi przedmiotów codziennego użytku: żelaznego wędzidła, krzesiwa kabłąkowe, dwóch pił do cięcia drewna (najprawdopodobniej najstarsze tego rodzaju znalezisko na Podlasiu).

– **Co wiadomo na temat tego grodziska? Jak dawny jest to obiekt?**

– Do tego sezonu badawczego wydawało się, że początki użytkowania tego obiektu związane są z budową wału otaczającego rozległy majdan. Umocnienia usypano z ziemi przykrywającej drewnianą szkielet z dębowych bierwion. Drzewa na budowę zostały ścięte ok. 858-868

r. W trakcie tegorocznych badań natrafiono na znaleziska, mogące wskazywać na to, że być może przed IX wiekiem istniały tu jakieś umocnienia. Być może związana jest z nimi wewnętrzna fosa – rów, który znajduje się wzdłuż widocznego obecnie na powierzchni wału, jednak nie mający w tym miejscu żadnego logicznego wytłumaczenia.

W okresie późniejszym, być może w X w., wypełniono go ziemią, do której trafiły wspomniane już wyżej przepalone kości ludzkie i przedmioty codziennego użytku oraz ozdoby (m.in. dość wyjątkowa bransoleta wykonana ze skręconego drutu, zabytek zapewne o genezie wschodniosłowiańskiej). Czy zatem w tym okresie Zbucz pełnił funkcję sziatliśca analogicznego do tych znanych z terenów Słowiańszczyzny wschodniej?

Pewne jest jednak, że Zbucz jest najstarszym grodem w tej części Podlasia, a także największym wczesnosłowiańskim miejscem kultu położonym po tej stronie Puszczy Białowieskiej.

– **Wskazał Pan na znaleziska wskazujące na wschodnie pochodzenie mieszkańców dawnego Zbucza...**

– W przypadku Zbucza możemy powiedzieć, że są elementy, które można zaliczyć do kultury ruskiej. Pierwszą wyraźną wskazówką jest wspomniane już wyżej znalezisko z 2004 r. bransolety brązowej w typie, jaki się spotyka na terenach wschodniosłowiańskich. Pozyskana w trakcie tegorocznych badań ceramika również zdaje się bardziej ciężać ku wschodowi, niż ku zachodowi. Zagadnienie to wymaga jednak jeszcze dalszych analiz specjalistycznych i porównawczych.

– **Już od wielu lat prowadzi Pan wykopaliska na Podlasiu. Kiedy po raz pierwszy zainteresował się Pan naszym regionem?**

– Pierwsze moje wykopaliska na Podlasiu były w 1987 r., kiedy jako student V roku archeologii przyjechałem do Haciek. Potem, gdy już skończyłem studia, prowadziłem tutaj badania w zasadzie każdego roku na mniejszą lub większą skalę, w zależności od uzyskiwanych funduszy.

Realizowaliśmy różne projekty. Dobrze wspominać na przykład projekt budowy tzw. gazociągu jamalskiego. Nie wybieraliśmy sobie wtedy miejsc do kopania, ale można powiedzieć, że mieliśmy pewien przekrój, dosłownie i w przenośni, przez całe województwo ze wschodu na zachód. Szliśmy od Kondratka, tj. od granicy z Białorusią, aż do dawnej granicy z woj. łomżyńskim. Zbadaliśmy 28 stanowisk od najstarszych schyłkowopaleolitycznych w okolicy wsi Krynickie do najmłodszych, z których jednymi z najciekawszych były: Daniłowo k. Łap – pozo-

stałości wsi z XV-XVI w. oraz zniszczona w czasie potopu szwedzkiego osada znajdująca się w okolicach dzisiejszych Leonowicz k. Michałowa.

Kolejnym większym projektem był grant związany z rozpoznaniem osadnictwa z terenu z przełomu tysiącleci – pt. „Osadnictwo i architektura ziem polskich w dobie Zjazdu Gnieźnieńskiego”. Ja miałem przyjemność włączyć w ten projekt badania na kilku nierozpoznanych wcześniej obiektach z terenu Podlasia. Udało się wtedy przeprowadzić pierwsze wykopaliska m.in. na grodzisku w Klukowiczach, osadzie i miejscu kultu w Mołoczach, które okazało się nie być, tak jak to pierwotnie przypuszczano, grodziskiem, ale swiatiliścem wschodniosłowiańskim, na grodzisku w Krasnej Wsi oraz na osadzie przyrodowej w Bobrowce. Kolejny projekt, w którym miałem przyjemność uczestniczyć, nosił tytuł „Polskie dziedzictwo kulturowe w nowej Europie – pogranicze kultury zachodnio- i wschodniosłowiańskiej w międzyrzeczu Narwi i Bugu we wczesnym średniowieczu”, realizowany był w latach 2004-2007 i również obejmował rozpoznanie grodzisk. Wtedy po raz pierwszy w zasięgu naszych możliwości znalazł się Suraz. W 2004 r., kiedy realizowaliśmy większy grant związany z rozpoznaniem kilku grodzisk, nie mieliśmy jednak wystarczających środków, żeby wejść z badaniami na teren majdanu.

– *Czy na podstawie przeprowadzonych wykopalisk można coś konkretnego powiedzieć na temat osadnictwa, pochodzenia ludzi zamieszkujących tereny między Bugiem a Narwią?*

– Każde z przebadanych miejsc jest osobną książką. Mołoczki – oczywiście rzecz – pochodzenie wschodnie. To nie grodzisko, ale tak jak już to wspominałem miejsce kultu, związane ze Słowiańszczyzną wschodnią. Gród w Klukowiczach wydaje się ciężać w zasadzie bardziej ku zachodowi. Takie wnioski możemy wysnuć na podstawie ceramiki, która jest bardziej mazowiecka. Materiały ze Zbucz z kolei bardziej skłaniają się ku wschodowi. Gdybyśmy wnioskowali na podstawie ceramiki o pochodzeniu jego mieszkańców, to moglibyśmy stwierdzić, że przybyli raczej znad Niemna lub Prypeci, niż z okolic nadwiślańskich.

Hački to zupełnie osobna historia. Przeżywały one okres świetności w VI-VII w. jako centrum wielokulturowe, w którym mieszały się wpływy bałtyjskie, wschodniosłowiańskie i zachodniosłowiańskie. Silny jest również udział importów z terenów odległych od Podlasia.

Ważne z punktu widzenia poznania dziejów wczesnośredniowiecznego Podlasia jest również cmentarzysko w Daniło-

wie, na którym przebadaliśmy 45 bardzo bogato wyposażonych grobów. Ma ono cechy cmentarzysk mazowieckich, ponieważ są obstawy kamienne, natomiast w wyposażeniu grobowym znaleziono ozdoby ewidentnie związane z Dregowiczami czy w ogóle z terenami wschodnimi.

W Zbuczu, w lesie o nazwie Grabniak, znowu badaliśmy cmentarzysko w „mazowieckich” obstawach kamiennych, ale znaleźliśmy na nim między innymi szklaną lunulę wykonaną z niebieskiego szkła, która, jak wykazała analiza chemiczna, została zrobiona albo w Kijowie, albo w Nowogrodzie. Ewidentnie jest to produkt, który trafił tutaj jako import, będąc przedmiotem handlu, lub też przybył na szyi Słowianki wschodniej.

Takich wyjątkowych miejsc i znalezisk można by zresztą wymienić znacznie więcej, gdyż tereny w dorzeczu górnej Narwi i środkowego Bugu nadal pozostają jeszcze zagadką dla archeologów.

Bohdan Hud, Ukraińcy i Polacy na Naddnieprzu, Wołyniu i w Galicji Wschodniej w XIX i pierwszej połowie XX wieku. Zarys historii konfliktów społeczno-etnicznych. Przekład Anna Korzeniowska-Bihun i Mariya Hud, Lwów – Warszawa 2013, 400 str.

Historiografia polska i ukraińska dotycząca konfliktu polsko-ukraińskiego jest już bardzo bogata, a szczególnie intensywnymi badaniami objęto tematykę dotyczącą wieku XX. Niestety autorzy powstających opracowań – często cennych – koncentrują się niemal wyłącznie na politycznych, martyrologicznych i wojskowych aspektach antagonizmu polsko-ukraińskiego. Uwadze badaczy umyka natomiast społeczno-etniczne podłoże tego konfliktu, które należy poznać, aby móc w pełni zrozumieć jego istotę.

Lukę tę wypełnia praca ukraińskiego historyka profesora Bohdana Hud'a, stanowiąca swoistą kontynuację – pod względem metody i opisu – badań francuskiego historyka Daniela Beauvois. Autor w sposób kompetentny przedstawia ekonomiczne, religijne i narodowe aspekty trwającego w XIX i XX wieku antagonizmu pomiędzy Ukraińcami i Polakami na terenach należących do Imperium Rosyjskiego i Cesarstwa Austriackiego, a następnie do II Rzeczypospolitej.

Za szczególnie ważne uważam rozdziały odnoszące się do okresu 1918-1945. Dla czytelnika polskiego, często przyzwyczajonego do tekstów prezentujących konflikt polsko-ukraiński w sposób czarno-biały, nie będzie to lektura łatwa i przyjemna. Jednak ustaleń profesora Bohdana Hud'a, opartych na bogatej kwerendzie archiwalnej i na znajomości właściwie całej literatury przedmiotu, nie da się zlekceważyć. Dyskusja z nim i ewentualne korekty będą wymagały od podejmujących ten trud badaczy równie rzetelnej wiedzy.

Wydanie pracy profesora Bohdana Hud'a w języku polskim uważam także za znakomitą zachętę do prowadzenia analogicznych badań przez polskich historyków.

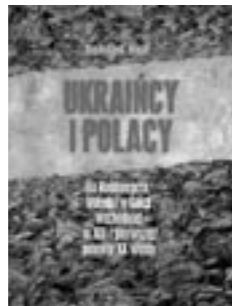
(Z recenzji prof. dr hab. Andrzeja Leona Sowy, Kraków)

– *W ciągu ponad 25 lat prowadził Pan badania w wielu miejscach ważnych dla historii Podlasia. Jakie plany na najbliższe wykopaliska?*

– Przede wszystkim będziemy kontynuować nasz projekt związany z wykopaliskami w litewskiej Liškiavie oraz na podlaskich cmentarzyskach wczesnośredniowiecznych. Najprawdopodobniej będziemy prowadzić także duże wykopaliska na grodzisku Milewszczyzna koło Korycina. To bardzo ciekawy obiekt, który nie doczekał się jak dotychczas żadnych badań archeologicznych. Przy okazji tych prac będziemy mogli zobaczyć, czy materiały z terenów położonych na północ od Białegostoku różnią się od tych, które mamy na terenie między Bugiem a Narwią.

– *Dziękuję za rozmowę.*

Rozmawiała
Ludmila LABOWICZ
Zdjęcia autorki artykułu

Майстер-класи української культури для дітей і молоді «До джерел»

Warsztaty kultury ukraińskiej dla dzieci i młodzieży „U źródeł”

Zadanie finansowane przez Ministra Administracji i Cyfryzacji, Urząd Marszałkowski Województwa Podlaskiego i Gminę Miejską Bielsk Podlaski.

Ruskie dzieje nad Bugiem i Sanem

W najdawniejsze dzieje ziem nad Bugiem i Sanem możemy zajrzeć dzięki ruskim latopisom, w których znajdziemy nazwy miejscowości i wzmianki o wydarzeniach, świadczących o przebywaniu tego obszaru w politycznych granicach państwa kijowskiego. Najwcześniej, przy opisie wydarzeń ostatniego ćwierćwiecza X i pierwszych dziesięcioleci XI wieku, pojawiają się Przemyśl, Czerwień, Brześć i Wołyń. Później, w ciągu XII – XIV w., w źródłach historycznych znajdujemy Sanok, Jarosław, Przeworsk, Lubaczów, Chełm, Hrubieszów, Szczepleszyn, Szczekarew (obecnie Krasnystaw), Włodawę, Drohiczyn, Mielnik, Bielsk, Suraz, które swoje znaczenie ośrodków miejskich i administracyjnych zachowały do dzisiaj. Inne, chociaż wzmiankowane przez latopisarzy, utraciły później swoją pierwotną funkcję, a niekiedy nawet nazwę (taki los spotkał m.in. Czerwień, Wołyń i Sutijsk).

Oczywiście przekształcenie słowiańskiej przestrzeni plemiennej w kontrolowany z Kijowa obszar państwowy wymagało zwalczania lokalnego partykularyzmu, czasem też walki z konkurencyjnymi ośrodkami państwowymi. Dlatego też najdawniejsze wzmianki latopisarskie to przede wszystkim kalendarium książęcych „chadzań”, podczas których następowało podporządkowywanie, na ogół mieczem, wspólnot plemiennych lub odbijanie obszarów pogranicznych, które dostały się pod władzę sąsiadów. Właśnie taki charakter ma umieszczona pod 981 rokiem informacja o tym, że „Poszedł Włodzimierz do Lachów i zajął ich grody – Przemyśl, Czerwień i inne gro-

dy, które są po dzień dzisiejszy pod Rusią”. Ta sprowadzająca się do jednego zdania i odosobniona wzmianka w XIX w. stała się powodem płomiennych dyskusji pomiędzy ukraińskimi a polskimi historykami i publicystami, których istotą był problem „narodowo-politycznego pierwszeństwa” na tym obszarze. Nie pozostawia ona jednak wątpliwości co do faktu, że w ostatnim dwudziestolecu X w. obecne Nadsanie i Chełmszczyzna znalazły się w politycznych granicach Rusi. To samo trzeba powiedzieć o Podlasiu. Gdyby bowiem ta część Nadbuża nie należała do Rusi, nie byłoby warunków do wydarzenia umieszczonego pod rokiem 983: „Poszedł Włodzimierz na Jaćwingów i wziął ich ziemię”. (Bałtyjskie plemiona Jaćwingów, do czasu ich wyniszczenia przez Ruś, Polskę i niemiecki zakon Krzyżaków, zamieszkiwały północną część obecnego woj. podlaskiego i były zagrożeniem zarówno dla ruskich ziem nad Bugiem, jak też polskiego Mazowsza).

Typowa dla okresu kształtowania się terytoriów państwowych walka o ziemie pograniczne ponownie wybuchła u schyłku życia Włodzimierza, gdy w 1013 roku polski książę Bolesław zajął Brześć. Odzyskał go już Jarosław Mądry, tak samo jak Czerwień z okolicznymi grodami, zajęty przez Bolesława po wyprawie na Kijów w 1018 roku. Przywrócenie władzy Kijowa nad zachodnimi ziemiami zakończyło się w 1031 roku, gdy „Jarosław i Mściśław zebraли mnogich wojów i poszli na Lachów. I zajęli oni grody czerwieńskie znowu, i spustoszyli Ziemię Ladzka”. Opisy późniejszych wydarzeń świadczą o stabi-

lizacji granicy politycznej pomiędzy Rusią a Polską – przebiegającej na zachód od Sanoka, Przemyśla, Jarosława, Przeworska, Sutijska, Drohiczyna i Suraza. Można tę granicę, która wprawdzie w XV-XVI w. utraciła swój polityczny status, ale aż do drugiej połowy XVIII w. zachowała rangę rozgranicznika ziem polskich i ruskich, nazwać „linią Włodzimierza”, była bowiem nakreślona właśnie jego wojennymi wyprawami.

W pierwszej połowie XI w. zaczęły się też zadziergać więzy rodzinne pomiędzy ruskimi i polskimi książętami poprzez śluby przedstawicieli obu dynastii, co trwało przez całą epokę książęcą. Rodzinny charakter stosunków między państwami w średniowiecznej Europie nie był niczym osobliwym (właściwie były to stosunki międzydynastyczne, gdyż w tym czasie państwo miało charakter patrymonialny – było prywatną własnością książęcego rodu). Ten fakt z pewnością wpływał łagodząco na wzajemne stosunki, lecz często stawał się też pretekstem do wtrącania w sprawy krewniaków z drugiej strony granicy Polski i Rusi, zwłaszcza w walkę o władzę i włości. Pierwszym powszechnie znanym epizodem tego rodzaju była wyprawa na Kijów (1018), którą Bolesław Chrobry wsparł swego zięcia Świętopelka („Przekłętego”) w jego walce o tron z Jarosławem Mądrym. Z kolei w latach 40. XI w. wieku Jarosław aktywnie popierał swego polskiego zięcia Kazimierza Odnowiciela w jego walce o powrót do władzy.

W ciągu XI – XII wieku na zachodnim pograniczu Rusi ukształtowało się kilka ośrodków regionalnych, z których naj-

bardziej rozwinięte stały się siedzibami członków coraz liczniejszego rodu książęcego. Zgodnie z testamentem Jarosława, który przed śmiercią (1054) wyznaczył udziały swoim pięciu żyjącym synom, najważniejszym grodem był tu wołyński Włodzimierz, w którym miał osiąść Igor Jarosławowicz. Jednak aż do połowy XII w. cały obszar nad Bugiem pozostawał pod bezpośrednim zwierzchnictwem Kijowa, sam bowiem Włodzimierz, jak i mniejsze grody – jak chociażby Brześć i Drohiczyn – otrzymywali we władanie synowie lub najbliżsi sojusznicy kolejnych wielkich książąt kijowskich. Natomiast ziemie nad Sanem i górnym Dniestrem już w latach 80. XI w. znalazły się we władaniu Ruryka, Wołodara i Wasylka Rościszlawowiczów (wnuków Włodzimierza, najstarszego z Jarosławowych synów) i przekształciły się w ich dziedziczny udział.

U schyłku XI w. w roli książęcych stolic widzimy tu Przemyśl, w którym na początku rezydował najstarszy z braci Ruryk (zm. w 1092 r.), później zaś Wołodar, a także Trembowłę, należąca do Wasylka (bohatera szeroko znanej „Opowieści o osłepieniu Wasylka Trembowelskiego”). Wołodar i Wasylko, którzy zmarli w 1124 r., pozostawili po dwóch synów i przez pewien czas istniały cztery udziały – z centralnymi grodami Przemyślem, Zwenigrodem, Trembowłą i Haliczem. Jednak większość z książąt wkrótce zmarła i cały ten obszar znalazł się w rękach Włodzimierza Wołodarowicza, który w 1141 r. przeniósł swoją rezydencję z Przemyśla do Halicza. W ten sposób dokonało się przekształcenie południowo-zachodnich rubieży Ziemi Ruskiej w silne księstwo halickie, w którym po śmierci Włodzimierza (1153) władali jego syn Jarosław zwany Ośmiomyśłem (zm. 1187) i wnuk Włodzimierz (zm. 1198). Po śmierci Włodzimierza Haliczem zawałdął włodzimierski książę Roman Mstisławowicz, który w ten sposób położył fundament pod zjednoczenie Wołynia i Ziemi Halickiej w jednym państwie.

Północna część tego państwa, księstwo włodzimierskie, w dziedziczną własność potomków księcia Włodzimierza Monomacha (najznamienitszego z wnuków Jarosława Mądrego) przekształciło się w drugiej połowie XII w. Było to następstwem upadku znaczenia Kijowa i przekształcenia się Rusi w szereg księstw, w istocie niezależnych państw, a jednocześnie zacieję walki o „złotem okuty” tron wieloksiążęcy. Jej aktywnym uczestnikiem był wnuk Monomacha Iziasław Mściślawowicz, który, mimo że zmarł jako wielki książę kijowski (1154), dwukrotnie tracił tron. Podczas tych przerw bazą Iziasła-

wa w walce o stolicę Rusi był wołyński Włodzimierz, z którego nie dał się usunąć konkurentom. W ten sposób także Wołyń stał się odrębnym księstwem, którym władał Mściśław Iziasławowicz (tak jak i ojciec trzykrotnie zasiadał na tronie kijowskim – w latach 1158-1170), a później jego czterej synowie, którzy mieli swe udziały we Włodzimierzu, Belzie, Czerwienu i Brześciu.

Jak już wiemy, najwybitniejszym wśród Mstisławowiczów okazał się Roman, który w 1199 r. utwierdził się też w Haliczu. Zjednoczenie obu głównych ośrodków politycznych ziem zachodnioukraińskich, wkrótce też zdobycie wpływu na Kijów, w którym osadzony został „młodszy” krewny Romana oraz aktywna walka z Polowcami, uczyniły z księcia włodzimiersko-halickiego najznaczniejszego władcę na obszarze Rusi-Ukrainy, określanego przez zachodnich kronikarzy „królem Rusinów” (*Romanus Rex Ruthenorum*). Lecz życie księcia, który osiągnął szczytu potęgi i sławy, z powodzeniem walcząc ze swoimi wewnętrznymi i zewnętrznymi wrogami, przerwała w 1205 r. niefortunna śmierć podczas interwencji w Polsce.

W momencie śmierci Romana jego synowie Daniel i Wasylko byli małymi dziećmi, dlatego też „wielki zamęt powstał w Ziemi Ruskiej”, bowiem zarówno księstwo halickie, jak i włodzimierskie starali się zagarnąć inni książęta ruscy. W tę walkę włączyli się też zagraniczni krewni Romana – polski książę Leszek Biały oraz węgierski król Andrzej II, który już w 1206 r. do swej tytułatury włączył sformułowanie „Rex Galiciae et Ladimiriae” – król Halicza i Włodzimierza (ten roszczeniowy tytuł był używany przez kolejnych królów węgierskich, w tym też przez Habsburgów, co w 1772 r. wykorzystano dla uzasadnienia „rewindykacji” Galicji przez Austrię). W tej sytuacji znaczną część dorosłego życia obu Romanowiczów zajęła walka o odzyskanie ojcowskiej spuścizny, w tym ziem nad Bugiem i Sanem, na dobrą sprawę zakończona dopiero w 1245 r. zwycięską bitwą pod Jarosławiem. Państwo, odbudowane i rozbudowane wysiłkami Daniela i Wasylka, znane powszechnie pod nazwą Rusi Halicko-Włodzimierskiej (Halicko-Wołyńskiej), jako zjednoczony i silny organizm polityczny przetrwało we władaniu ich potomków do 1340 roku.

Epoka książęca, trwająca do połowy XIV w., była okresem budowania fundamentów pod życie społeczne Ukraińców, którym w kolejnych wiekach przyszło mieszkać w obcych państwach. Także ziemie nad Bugiem i Sanem wyszły z tego okresu historycznego w pełni zintegrowane z ukraińskim masywem etnicz-

no-kulturowym. Kardynalne znaczenie miało umocnienie terenowych struktur cerkiewnych z ośrodkami diecezjalnymi we Włodzimierzu, Przemyślu i Chełmie, albowiem przy braku własnych struktur politycznych właśnie przynależność wyznaniowa stała się z czasem główną oznaką odrębności narodowej na pograniczu ukraińsko-polskim. Współzależność historyczną z czasów państwowości ruskiej i językiem widzimy ją jako jeden z głównych czynników w określeniu zachodnich granic Ukrainy przez hetmana Chmielnickiego, który żądał uznania jego suwerenności „do wszystkiej starej Ukrainy, albo Rusi, gdzie istniała wiara grecka, i mowa jeszcze istnieje”. W warunkach „łacińsko-greckiego” pogranicza, które nakładało się na językowo-etnograficzne, przynależność wyznaniowa odgrywała także ogromną, miejscami nawet decydującą rolę w oporze wobec asymilacji i zapoczątkowaniu procesu tworzenia się nowoczesnej ukraińskiej świadomości narodowej w XIX i na początku XX wieku.

* * *

Główne źródło wiedzy o wydarzeniach w XIII wieku – „Latopis halicko-wołyński” – zakończył się opisem wojskowego wsparcia udzielonego przez Lwa Daniłowicza walczącej w 1289 roku o tron krakowski koalicji polskich książąt Mazowsza i Kujaw, do której należał jego zięć i przyszyły król Władysław Łokietek. Potem następuje „ciemny wiek”, z którego prawie wcale nie mamy źródeł pisanych. A przecież właśnie wtedy nastąpił upadek państwa halicko-włodzimierskiego, dając początek procesowi, który sześć stuleci później doprowadził do przekształcenia jego zachodniego pogranicza w „Zakerzonie” – strefę wypędzeń mieszkających tu Ukraińców oraz rabowania i niszczenia ich zdobyczy kulturowych.

Brak ruskich źródeł z Ziemi Halickiej i Wołynia, które kontynuowałyby „Latopis halicko-wołyński”, ogromnie utrudnia nam możliwość „ujrzenia” obrazu państwa Romanowiczów w latach 1290-1340. Jednak polskie kroniki i dokumenty, chociaż skąpe i fragmentaryczne, podpowiadają, że w pierwszych dziesięcioleciach XIV w. państwo to „cieszyło się spokojem i sławiło swoim bogactwem”, a jego władcy byli „niezwyciężoną tarczą przed Tatarami”. Dlatego przyczyna katastrofy, do której doszło po 1340 roku, leży głównie w formie ówczesnych stosunków politycznych, gdy państwo było „przywiązane” nie do narodu, bo go w dzisiejszym rozumieniu tego słowa po prostu nie było, lecz do osoby władcy, opierającego się na drużynie wojskowej i warstwie bojarskiej.

Otwierało to drogę do zamiany jednej dynastii przez drugą, także obcego pochodzenia, czasem też do skupiania w rękach jednego rodu książęcego lub królewskiego kilku maszywów etnicznych. W tych warunkach samo istnienie nawet dużego i silnego państwa zależne było od sukcesów i niepowodzeń książąt i królów, także w małżeńskim łożu. Albowiem brak u zmarłego władcy zdolnych go zastąpić spadkobierców prowadził do „smuty” – krwawej walki pomiędzy pretendencjami do władzy, co w skrajnym przypadku mogło doprowadzić do likwidacji samego państwa.

Ruś Halicko-Włodzimierska w takiej sytuacji znalazła się w latach 20. XIV w. po zgonie ostatnich potomków Daniela Romanowicza w linii męskiej – jego prawnuków Andrzeja i Lwa Jurijowiczów. Nie znamy ani przyczyny ich śmierci, ani dokładnych okoliczności, w których około 1325 r. we Włodzimierzu i Lwowie zaczął rządzić ich najbliższy krewny – brat cioteczny Bolesław Trojdenowicz (syn Marii Jurijówny i księcia mazowieckiego Trojdena I). Przyjął on prawosławie z imieniem Jurija (po swoim dziadku Juriju Lwowiczu) i tytułował się w swoich dokumentach „z łaski Bożej księciem i dziedzicem Królestwa Rusi” („dux et heres Regni Russie”). Bez wątpliwości to „wo-kniażenie” poparł możny krewny młodego księcia Władysław Łokietek (notabene, przez swoją siostrę Eufemię szwagier Jurija Lwowicza), któremu udało się skupić w swoich rękach około połowy ziem polskich i uzyskać w 1320 r. królewską koronę. W sprzyjających okolicznościach Jurij II, który ożenił się z córką litewskiego księcia Giedymina, mógłby dać początek nowej dynastii i utrzymując dobre stosunki z władcami obu sąsiednich państw, zagwarantować dalsze istnienie Rusi Halicko-Włodzimierskiej jako odrębnego podmiotu politycznego i etno-kulturowego. Niestety okazało się, że nie zdołał on nie tylko doczekać się potomka, ale też znaleźć konsensusu z ruską elitą bojarską, co stało się przyczyną jego otrucia w 1340 roku.

Śmierć Jerzego II otworzyła trwającą około półwiecza okres walki o spuściznę po Romanowiczach, do której z jednej strony stanął polski krewny zamordowanego księcia – syn Władysława Łokietka Kazimierz, z drugiej – litewski książę Lubart Giedyminowicz, który cieszył się poparciem bojarstwa ruskiego, zwłaszcza na Wołyniu, co było zarówno skutkiem spowinowacenia z Romanowiczami, jak też kulturowej bliskości zruszczanego księcia, ochrzczonego w prawosławiu pod imieniem Dymitra.

Tu trzeba wspomnieć, że średniowieczna państwowość litewska kształtowała się

w bliskich stosunkach z sąsiednimi ziemiami ruskimi, zwłaszcza etnicznie białoruskimi (niektóre – Grodzieńszczyzna, Nowogródzyczna – już w XIII w. stały się jej częścią, inne – jak Połock – miały litewskich książąt), a także z dynastią Romanowiczów. Tak więc Litwa jako twór polityczny, chociaż jej rdzeniem były rzeczywiście ziemie etnicznie litewskie, skąd wywodziła się rządząca dynastia, właściwie od samego początku miała multietniczny charakter, co sprzyjało umacnianiu jej wpływów na kolejnych ziemiach ruskich. Proces ten nabrał przyspieszenia w pierwszej połowie XIV w., gdyż u schyłku życia Giedymina (wielki książę w latach 1315-1341) jego synowie, przyjąwszy prawosławną wiarę i ruską kulturę, zasiedli w stolicach księstw, które obejmowały niemal całą etniczną Białoruś, a także w Pińsku i Łucku. Niebawem, około 1360 roku, we władaniu potomków Giedymina znalazły się także Podole oraz Ziemia Kijowska i Siewiersko-Czernihowska.

Sukcesom Giedymina i Giedymino-wiczów sprzyjały liczne czynniki, dzięki którym proces ten nie miał charakteru konfliktu z miejscową ludnością, a był w istocie zamianą książęcej dynastii, dokonywaną na podstawie ugody z miejscową elitą bojarską. W pewnych przypadkach można mówić nawet o wyzwoleniu niektórych ziem z zależności od Złotej Ordy. W nowej sytuacji następowała pewna zmiana w ukierunkowaniach politycznych, jak chociażby pojawienie się konieczności współuczestnictwa w walce z Zakonem Krzyżackim. Lecz w warunkach średniowiecznego państwa nie było scentralizowanym organizmem narodowym, a bardziej konglomeratem ziem, które udało się zjednoczyć władcy lub rodowi. Dlatego władztwo Giedymino-wiczów na ziemiach ukraińskich i białoruskich, oparte na porozumieniu z miejscowym bojarstwem i poszanowaniu tradycji religijno-kulturowej, było w istocie kontynuacją form życia ukształtowanych w dobie państwowości kijowskiej. Rezultatem terytorialnej i kulturowej przewagi ziem ruskich nad wielką etniczną Litwą było to, że już w połowie XIV w. zarówno dynastia książęca, jak i jej państwo – zdaniem M. Hruszewskiego – litewskie były tylko z nazwy. Tak więc za wielkoksiążęcych rządów Olgerda Giedymino-wicza (1345-1377), o którym z kolei polski historyk Ludwik Kolanowski pisał, że ze sposobu bycia był faktycznie Rusinem, jego rozległe państwo przypominało „federalną” Ruś Kijowską na początku XII w., z tą różnicą, że stołeczny ośrodek był w Wilnie.

Olgerd swoją karierę polityczną zaczął od wżenienia się w księstwo witebskie (1323 r.). Tą samą drogą poszedł też

jego brat Lubart-Dymitr, który ożenił się z córką Lwa Jurijowicza i otrzymał udział we wschodniowołyńskim Łucku. Właśnie dlatego, jak sądzą historycy, za swego nowego władcę uważali Lubarta bojarzy-spiskowcy, którzy zamordowali Bolesława-Jurija. Ale Giedymino-wiczowi udało się utwierdzić tylko w północnej, wołyńskiej części patrymonium Romanowiczów – w jego władaniu znalazły się Włodzimierz, Chełm i Bełz. Ziemia halicka starał się zająć polski król Kazimierz, działający w sojuszu z Węgrami, których władcy nadal rościli pretensje do „Galicii i Lodomerii”. Działania Kazimierza, który w 1340 r. przedsięwziął dwie wyprawy wojenne na Lwów, nie dały początkowo spodziewanego efektu, napotkały bowiem opór miejscowego bojarstwa, na którego czele stanął wojewoda przemyski Dymitr Ded’ko.

Jednak król polski, który w tej sytuacji zmuszony był zadowolić się swego rodzaju protektoratem nad Ziemią Halicką, nie rezygnował ze swoich planów stania się, chociaż niezbyt mile widzianym przez samą Ruś, spadkobiercą Romanowiczów. W 1349 r. zorganizował kolejną, bardziej już udaną kampanię wojenną, ale jej trwałym skutkiem było tylko zagarnięcie „Ziemi Lwowskiej”, a więc dawnego księstwa halickiego. Pragnąc podkreślić swój sukces, Kazimierz zaczął od 1350 r. używać oficjalnego tytułu „Dei gratia rex Poloniae et Russie” (w dokumentach ruskojęzycznych wydawanych dla miejscowych bojarów widzimy sformułowania „król krakowski i kujawski i gospodar Ziemi Ruskiej” lub „Ziemi Ruskiej gospodar i dziedzic”), zaczął też bić we Lwowie srebrne monety groszowe, sygnowane napisem „Moneta Domini Russie Kazimiri”. W toku kolejnej wojny Kazimierzowi udało się w 1366 roku rozciągnąć swą władzę także na większą część Wołynia: Włodzimierz, Bełz i Chełm, ale na zasadzie kompromisu, albowiem grody te zostały oddane w lenne władanie młodszym kuzynom Lubarta.

Chociaż zgodnie z zasadami średniowiecznego systemu patrymonialnego, który nadal obowiązywał na ówczesnej Rusi, Kazimierz rzeczywiście miał pewne podstawy, aby uważać się za spadkobiercę Romanowiczów, jego ruskie zdobycze były faktycznie skutkiem podboju, co leżało w interesie jego samego, jak i polskiego możnowładztwa, które od razu otrzymało tu ogromne majątki ziemskie (m.in. włość rzeszowską i jarosławską). Było to zresztą przejrzyste wyłożone w liście do patriarchy konstantynopolskiego, będącym prośbą o wyświęcenie nowego metropolity halickiego, ułożonym w jego imieniu: „Książęta ruscy byli naszymi

Pozostałości dawnego grodu w Mielniku nad Bugiem. Z lewej strony widoczna jest prawosławna cerkiew cmentarna Pokrowa Bogurodzicy, dalej zaś parafialna cerkiew Narodzenia Bogurodzicy. Na str. 28: Grodzisko w Drohiczynie z widoczną za nim cerkwią św. Mikołaja (po prawej) oraz rzymskokatolickim kościołem katedralnym Trójcy Świętej.

krewnymi, ale ci ruscy książęta wyginęli i ziemia stała się opuszczoną, i potem zdobyłem Ziemię Ruską ja, król Lechii”. Lecz i Kazimierza spotkał ten sam los – śmierć bez następcy tronu, który na podstawie umowy „na przeżycie” przejął jego bratanek, król Węgier Ludwik Andegawski, koronowany w Krakowie jesienią 1370 r. Odrębnym władztwem Ludwika stała się zdobyta w latach 1349-1352 część Rusi (zdobycze z 1366 r. zostały utracone od razu po śmierci Kazimierza), w naddunajskiej stolicy nadal uważana za domenę królów węgierskich, albowiem zgodnie z układem polsko-węgierskim z 1350 r. była ona tylko dożywotnio podarowana Kazimierzowi. W latach 1372-1378 namiestnikiem Ludwika w „Regnum Russiae” (Królestwie Rusi), jak w oficjalnych dokumentach węgierskich nazywano ten obszar, był jeden z jego zauszników – śląski książę Władysław Opolski, który na tym stanowisku także tytułował się jako „hospodar i dziedzic Ziemi Ruskiej” („Terre Russie Dominus et Heres”). Później Ziemią Halicką zarządzali węgierscy starostowie.

Zatem „Królestwo Ruskie” (w 1377 r. przyłączono do niego odebrane Giedymino-wiczom Bełz i Chełm), było faktycznie złączone z Węgrami, którymi po śmierci Ludwika (1382) zaczęła rządzić jego starsza córka Maria, jako „Hungariae ... Galiciae, Lodomeriae ... Regina”. Jej młodsza siostra Jadwiga, która w 1384 r. zasiadła na tronie w Krakowie, musiała zadowolić się

tytułem „Regina Poloniae”. Było to wielką obrazą dla polskiego możnowładztwa, albowiem trwająca niemal półwiecze walka o ziemię Romanowiczów była prowadzona przede wszystkim siłami Królestwa Polskiego, przy niewielkim tylko wsparciu Węgier. Warunki do korzystnego dla strony polskiej rozwiązania tego problemu zaistniały jednak już rok później. Na Węgrzech zaczęła się „smuta”, a w Krewie zawarta została unia litewsko-polska, która połączyła niedawnych konkurentów w walce o ziemię ruskie pod jednym berłem – wielki książę Jagiełło Olgierdowicz miał stać się królem polskim, zobowiązując się jednocześnie przyjąć ze wszystkimi Litwinami chrzest w obrządku łacińskim oraz przyłączyć swe państwo do Królestwa Polskiego.

Mające ważne znaczenie dla przyszłości tej części Europy przechrzczenie prawosławnego Jagiełły-Jakowa na rzymskiego katolika Władysława oraz jego ślub z Jadwigą i koronacja odbyły się w lutym-marcu 1386 r. w Krakowie. Jednym z pierwszych poczynań politycznych pary królewskiej było rozstrzygnięcie sprawy przynależności „Królestwa Ruskiego”, do którego w sytuacji zamętu wewnętrznego na Węgrzech powrócił Władysław Opolczyk. Na początku 1387 r. wyruszyła tam polska wyprawa wojenna, na której czele osobiście stanęła Jadwiga. Ponieważ węgierscy wojewodowie widzieli w niej przede wszystkim córkę swego byłego władcy Lajosza (Ludwika), pozwoli-

ło to niemal pokojowo zająć całe terytorium ruskie. Formalnie nadal pozostawało ono odrębną od Królestwa Polskiego monarszą domeną Jadwigi, co pozwoliło jego część, księstwo bełskie, nadać w 1388 r. jako wieczne lenno księciu mazowieckiemu Ziemowitowi IV (w zamian za zrzeczenie się pretensji do tronu królewskiego). Tak okrojone „Regnum Russiae” było w 1399 r. odziedziczone przez Jagiełłę i aż do jego śmierci (1434) zachowywało odrębny status, podkreślany m.in. przez dalsze bicie miejscowej jednostki monetarnej z wizerunkiem Iwa i napisem „Moneta Russie”. Był to jednak tylko okres przejściowy, krok na drodze, która oddalała ziemię nad Sanem i Bugiem od „ruskiej starożytności”.

Jeżeli spojrzeć wyłącznie przez pryzmat historii rozwoju cywilizacyjnego, można by powiedzieć, że zmiany na ziemiach ruskich pomiędzy połową XIV i początkiem XVI w. miały pozytywny charakter, był to bowiem czas przyspieszenia procesów modernizacyjnych. Widzimy tu przecież przejście od archaicznego patrymonialnej formy państwa („prywatnej” własności władcy) do bardziej „publicznej”, z elementami państwa prawa, monarchii stanowej, w której król dzielił się władzą ze stanami – przede wszystkim rycerstwem i duchowieństwem, a także znaczny postęp w życiu społeczno-ekonomicznym, zwłaszcza rozwój miast na prawie niemieckim. Jednak z ukraińskiego punktu widzenia przeniesienie

zdobycy cywilizacyjnych zachodu Europy w dziedzinie organizacji społeczeństwa, gospodarki i techniki, które z przyczyn obiektywnych Polska przyswajała szybciej niż Ruś, było obciążone podstawową wadą, albowiem towarzyszyło ono lub służyło jako środek na drodze podporządkowania tzw. Czerwonej Rusi oraz jej zasobów ludzkich i naturalnych obcym interesom państwowo-dynastycznym. W sferze praktycznej widzimy tu pomijanie bojarstwa ruskiego przy organizacji zarządzania krajem połączone z licznymi nadaniami dla polskiego możnowładztwa i rycerstwa. W sferze ideologii to utworzenie rzymskokatolickich struktur kościelnych (powołanie w 1375 r. metropolii halickiej) i wszechstronne poparcie jej interesów przez władzę świecką, włącznie z takimi aktami, jak przekazanie katolikom prawosławnych cerkwi w Haliczu i Przemyślu (także w mniejszych miejscowościach, np. w Grabowcu w księstwie bełskim, na obecnej Chełmszczyźnie).

Tak więc od połowy XIV w. na ziemiach ruskich, które znalazły się we władaniu Kazimierza i jego następców na polskim tronie królewskim, mamy do czynienia z celowym ograniczaniem roli rdziennej ludności ukraińskiej i zawłaszczaniem jej kraju przez obcych przybyszów. Symboliczną ilustracją procesów, które się wtedy zaczęły, jest wyparcie języka ruskiego z dokumentów o charakterze publicznym, także potwierdzających królewskie nadania dla miejscowego bojarstwa i całkowite zastąpienie go w latach 30. XV w. przez łacinę, a w następnym stuleciu przez język polski.

Pierwszą oznaką przenoszenia na ziemię ukraińskie form życia politycznego i społecznego, które ukształtowały się w Królestwie Polskim, była utrata przez historyczne grody ziemi halickiej i Chełm rangi stolic książęcych. Było to powtórzenie zmian, które wcześniej zaszły na ziemiach polskich zjednoczonych pod berłem jednego koronowanego władcy, co doprowadziło do likwidacji niegdysiejszych księstw udzielnych. W ich miejsce powstały województwa, podzielone na ogół na kilka ziem, przy czym realna władza administracyjna, policyjna i sądowicza sprawowana w imieniu króla należała już nie do wojewody, w przeszłości „prawej ręki” księcia, ale do starostów grodowych (grodzkich), którzy urzędowali w ośrodkach ziem i powiatów.

W Polsce centralizacja władzy politycznej odbywała się jednak w warunkach kolejnych zmian dynastycznych. Spowodowało to szczególnie wzmocnienie pozycji stanu, który miał największy wpływ na otrzymanie przez kolejnych kandydatów korony królewskiej, a więc rycerstwa

i szybkie przekształcenie go w szlachtę, która swe prawa stanowe miała nie dzięki służbie wojennej, lecz dziedziczyła je przez „dobre urodzenie”. Dzięki przywilejom Ludwika, a potem też Jagiełły, szlachta polska już w pierwszych dziesięcioleciach XV w. cieszyła się szerokimi, nie znanymi wcześniej prawami, m.in. wolnym władaniem majątkiem ziemskim (możliwość sprzedaży i dziedziczenia), nietykalnością osobistą, odrębnym sądownictwem pochodzącym z wyboru, przy jednoczesnym niewielkim obciążeniu podatkami i służbą wojskową (obowiązkowy, i to jedynie „wedle możliwości”, był udział w tzw. pospolitym ruszeniu danej ziemi w granicach państwa).

Katalog przywilejów szlacheckich, określany jako „prawo dziedziczne”, „ziemskie” lub „polskie”, był w latach 30. XV w. przeniesiony także na ziemie ruskie, w których nadal trwał „tempus juris Ruthenicalis” (czas prawa ruskiego), a miejscowe bojarstwo i osiedlane od czasów Kazimierza rycerstwo polskie uważane było za sługi monarchy. Zgodnie z tzw. prawem służebnym władanie majątkiem ziemskim było obciążone obowiązkiem osobistej służby wojskowej „gdy było trzeba” oraz różnymi daninami do skarbu królewskiego. Za zgodę szlachty na odziedziczenie tronu polskiego przez swego syna Jagiełło zapłacił nie tylko kolejnym rozszerzeniem praw szlacheckich, ale też zrównaniem statusu Ziemi Ruskiej z ogółem ziem Królestwa Polskiego. Spełnienie tej obietnicy, zatwierdzonej w tzw. przywileju jedlnieńskim, miało miejsce w latach 1434-1435, a więc na początku

władania Jagiełłowego syna Władysława (Warneńczyka), gdy na miejscowy stan rycerski, zarówno polskiego, jak i ruskiego pochodzenia, rozciągnięto wszystkie przywileje szlacheckie, a samo terytorium przekształcono w województwo z czterema ziemiami: lwowską, halicką, przemyską i sanocką. Otrzymało ono nazwę województwa ruskiego, co nadal podkreślało historyczną odrębność niedawnego „Regnum Russiae”. Notabene nazwa ta była nadal używana, zwłaszcza w literaturze łacińskojęzycznej powstającej w środowisku nowych osiedleńców. Właśnie takie określenie widzimy chociażby w wydanym w 1483 r. w Rzymie „Prognoście”, którego autorem był Jerzy Kotermak, mieszczanin pochodzenia niemieckiego z Drohobycza w ziemi przemyskiej. U schyłku XV lub na początku XVI w. częścią woj. ruskiego stała się też ziemia chełmska, która wcześniej występowała jako samodzielna jednostka terytorialna. Natomiast niewielkie księstwo bełskie (należał do niego Lubaczów), po tym jak

wymarli mężczy potomkowie księcia Ziemowita (1462 r.), otrzymało status odrębnego województwa.

Po unii krewskiej zmiany systemowe objęły także Wielkie Księstwo Litewskie, Ruskie i Żmudzkie, które weszło na drogę przekształceń z federacji ziem należących do potomków Giedymina w państwo scentralizowane, co przejawiało się w postępującej likwidacji księstw udzielnych, przekształcanych – na wzór polski – w województwa. Jako pierwsze takich zmian doznały główne księstwa z ośrodkami w Litwie etnicznej – wileńskie i trockie, które województwami stały się już w 1413 r.

Księstwo trockie było swego rodzaju miniaturą multietnicznego władztwa Giedyminowiczów, bowiem jego północną część zamieszkiwali Litwini, centralną (tzw. Ruś Czarną z Grodnem) – Białorusini, a południową, z Brześciem, Bielskiem i Drohiczynem – Ukraińcy. Przynależność do tego tworu ziem nad Bugiem była sztuczna także ze względu na uwarunkowania geograficzne, zwłaszcza szerokie pasmo nie istniejących obecnie pierwotnych lasów (ich reliktem jest Puszcza Białowieska), które oddzielały Nadbuże od innych części woj. trockiego. Logicznym następstwem tej sytuacji było powstanie odrębnego woj. podlaskiego (w latach 1513-1520), które obejmowało ziemię brzeską, bielską, drohiczynską, kamieniecką, kobryńską i mielnicką. Jednak w tak szerokich granicach nowe województwo przetrwało jedynie do reformy administracyjnej Wielkiego Księstwa w 1566 r., gdy zostało podzielone na dwie części. Przy starej nazwie pozostały wtedy tylko trzy ziemie zachodnie – drohiczynska, mielnicka i bielska. Część wschodnią połączono z Pińszczyzną i utworzono nowe województwo, które otrzymało nazwę brzeskiego lub brześciańskiego (dzieliło się na dwie ziemie – brzeską i pińską). Niebawem ten podział utrwaliło przyłączenie na sejmie lubelskim w 1569 r. województwa podlaskiego do Korony Królestwa Polskiego, przez co jego wschodnia granica stała się jednocześnie granicą pomiędzy dwiema częściami Rzeczypospolitej Obojga Narodów, która powstała na skutek zawartej wówczas unii. W ten sposób woj. brzeskie stało się jedyną zamieszkaną przez ludność ukraińską jednostką administracyjną rangi wojewódzkiej, która pozostała w granicach Wielkiego Księstwa Litewskiego (następstwem tego w czasach obecnych jest przynależność Polesia Brzesko-Pińskiego nie do Ukrainy, lecz do Białorusi).

Cdn.

Jurij HAWRYLUK
Fot. autora artykułu

Майстер-класи української культури для дітей і молоді «До джерел»

Warsztaty kultury ukraińskiej dla dzieci i młodzieży „U źródeł”

Zadanie finansowane przez Ministra Administracji i Cyfryzacji, Urząd Marszałkowski Województwa Podlaskiego i Gminę Miejską Bielsk Podlaski.

Екскурсія до Музею села у Білостоці

Відійшов дослідник підляського фольклору Іван Ігнатюк (1928 – 2013)

У Любліні 29 серпня 2013 р. помер Іван Ігнатюк, український фольклорист, етнограф, мовознавець, поет, публіцист, організатор українського культурного життя родом з Південного Підляшшя, відомий читачам «Над Бугом і Нарвою» як автор численних статей присвячених в основному народній культурі свого рідного краю. 20 жовтня він відзначив би круглий 85-ий ювілей...

Суспільний діяч та невтомний дослідник народної культури

Іван Ігнатюк народився у 1928 р. в селі Данці Володавського повіту. 1947 р. закінчив загальноосвітню гімназію у Володаві та заочно – Економічний технікум ім. Феттера в Любліні. З 1953 р. місцем його постійного проживання став Люблін, де працював у Воєводському союзі інвалідських кооперативів, а від 1976 р. – як керівник Відділу реабілітації та працівничої служби в Кооперативі інвалідів «Об'єднання». Поруч із професійною працею займався також суспільно-культурною діяльністю. У 1956 р. був співорганізатором Українського суспільно-культурного товариства на Люблинщині й у 1956-1957 рр. виконував функцію заступника голови Воєводського правління УСКТ в Любліні, у 1969-70 рр. – секретаря та в 1970-1975 рр. – голови гуртка.

Люблинський дослідник був організаційним керівником естрадної групи «Троянда», в якій також сам співав, членом Українського Товариства в Любліні, Об'єднання українців у Польщі та Союзу українців Підляшшя, а також Люблинського відділення Польського людознавчого товариства.

Ціле своє життя Іван Ігнатюк записував та популяризував народну культуру та мову свого рідного Підляшшя. Упродовж понад півстоліття він записав безліч народних пісень, звичаїв, обрядів, які друкувалися у тижневика «Наше слово», в українських календарях і альманахах, а також у «Над Бугом і Нарвою». Найбільшою його

публікацією в двомісячнику українців Підляшшя був цикл статей присвячених надбужанському весіллю. У 1970-1980-х рр. з'явилося сім збірок записаних ним народних пісень. Багато матеріалів передав в Україну.

Український дослідник включився також у літературний рух українського середовища 1980-тих років. Разом з поетом з Більська Іваном Киризиюком був ініціатором і редактором видаваного в Любліні і Більську між 1983 та 1988 рр. на правах рукопису «Нашого голосу» – літературного альманаху неформального поетичного об'єднання «Підляшшя», яке гуртувало навколо української ідеї поетів Холмщини і Підляшшя, у тому числі з міжріччя Нарви і Бугу, та пропагувало українську поезію регіону. Іван Ігнатюк сам також писав вірші, які друкувалися в «Нашому слові», «Нашому голосі», «Українському літературному провулкові». У своїй поезії він повертав до минулого рідної землі. На правах рукопису з'явилися збірки його віршів «Кукання зозуль» (Ляймен 1985) та «Проминання» (Люблін 1986).

Іван Ігнатюк до останніх днів свого життя включався в життя української громади Люблина, брав участь у заходах проведених у місті та писав на ці теми статті до «Нашого слова» та «Над Бугом і Нарвою». Активно листувався з дослідниками українського фольклору як в Польщі, так і в Україні, передаючи на їхні руки свої фольклорні матеріали та книжки зі своєї багатой книгозбірні.

Південне і Північне Підляшшя – один регіон

Хоч Іван Ігнатюк вивчав в основному народну культуру південної частини Підляшшя, цікавився також фольклором міжріччя Нарви та Бугу, перечитуючи всі статті присвячені цій темі. Він завжди підкреслював, що традиції двох частин регіону розділеного річкою Буг тотожні. І дійсно, Північне і Південне Підляшшя колись були єдиним під релігійним, культурним та мовним оглядом регіоном. Однак істо-

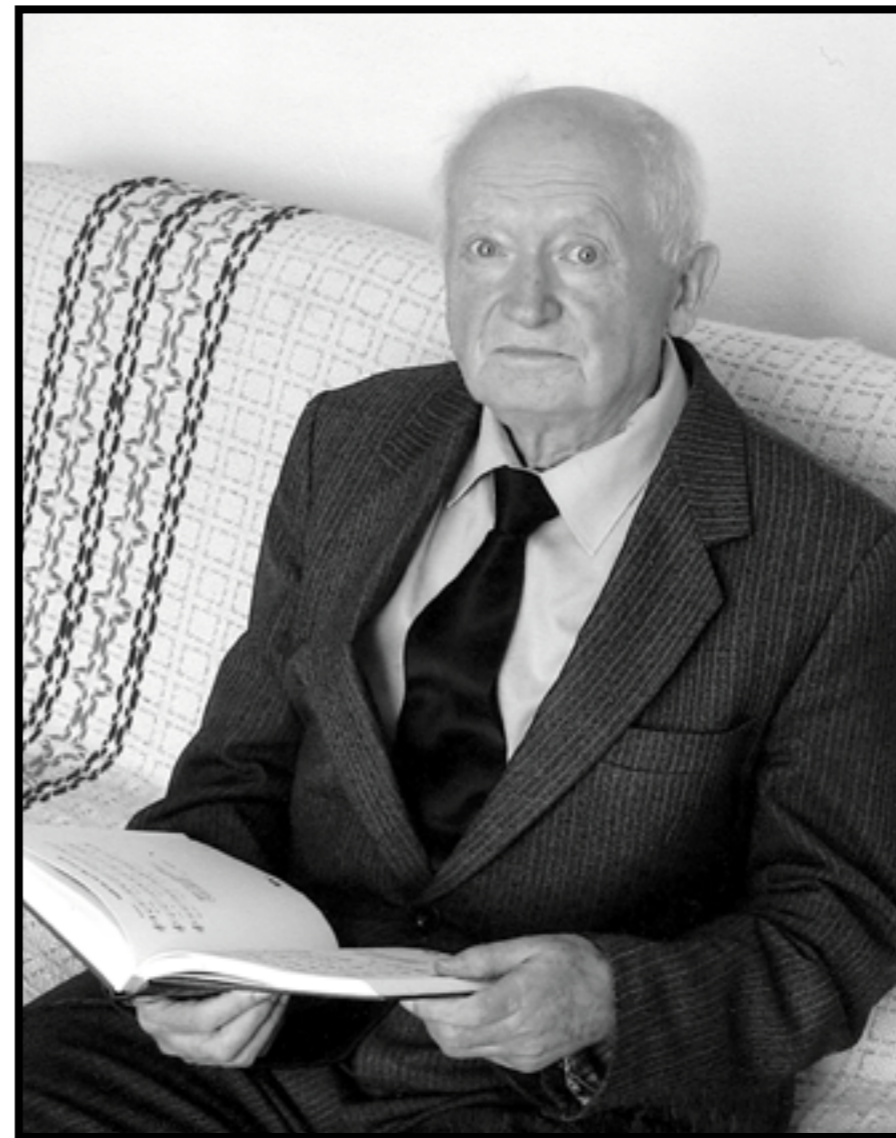
рична доля цих сьогодні окремих територій склалася по-різному. Проведення державного кордону по Бугу, а в зв'язку з тим інша державна приналежність після 1795 р. (північної частини – до Пруссії, згодом до Росії, південної – до Австрії, згодом Польського Королівства) мало вирішальний вплив на подальшу історію двох частин Підляшшя. Перехід на римський католицизм значної частини україномовного уніатського населення після толерантного указу 1905 р., «біженство», руйнування православних церков у 1938 р., врешті – насильні депортації до СРСР та акція «Вісла» 1947 року – саме ці події детерминували історію південної частини регіону. Тому й зараз на південь від Бугу проживають «польські», а в північній частині регіону – «білоруські» Іванюки, Романюки, Матвіюки. Ті ж самі нащадки одного руського племені...

Фольклор рідного Південного Підляшшя, що його досліджував Іван Ігнатюк, споріднений із фольклором міжріччя Нарви та Бугу. Засвідчують це не лише праці недавнього померлого люблинського фольклориста, але й раніші дослідження, у тому числі статті польських дослідників із XIX ст. Щоб мати краще уявлення, можна подати для прикладу весільну пісню записану на Південному Підляшші у XIX ст. польським фольклористом К. В. Вуйціцьким:

Aj, w horodciu w nowuseńkim,
Rozwiwajet'sia zile;
U naszoho Prokopka młodocho
Zaczynajet'sia wesile.
Boh jomu daje i dopomahaje,
Bateńko ridnyj dokładaje.

Варіант цієї пісні знайдемо в записках Івана Ігнатюка, друкованих у циклі статей «Надбужанське весілля» в 1998-2000 рр. в «Над Бугом і Нарвою»:

Розвивається зіллє,
Зачинається, розчинається
У Гандзюлі весіллє.
А Буог юй дає, допомагає,
Батенько докладає,
А Буог юй дає, допомагає,

Руодненький докладає.
За сінечками, за новенькими
Розвивається зіллє,
Зачинається, розвивається
Й у Гандзюлі весіллє.
А Буог юй дає, допомагає,
Матюнка докладає,
А Буог юй дає, допомагає,
Руодненька докладає.

А ось варіант тої ж пісні записаний мною у селі Збуч на Північному Підляшші:

Зачинається розвивається
Й а й у городі зіллє
Зачинається розвивається
Й а й у Ані весіллє
Буог же юой дає
Батенько спомагає,
Буог же юой дає,
Матюнка спомагає...

Прикладів того роду можна тут подати безліч. Вони лише підтверджують, що фольклор південної та північної частин Підляшшя – тотожний.

українців, що проживають поза межами України (diasporiana.org.ua), знайдемо його десять фольклорних збірок.

Дослідник говірок Південного Підляшшя

Крім етнографічних матеріалів Іван Ігнатюк упродовж свого життя записав також багато мовознавчих текстів. Незадовго до смерті побачила світ його книжка «Українські говірки Південного Підляшшя», яка вийшла друком улітку 2013 р. з ініціативи Товариства любителів музею матеріальної культури Холмщини і Підляшшя в Голі. Уступне слово про автора та його працю на ниві збереження рідної культури і мови та про говірки обстеженої території написав проф. Михайло Лесів, відомий люблинський мовознавець та славіст.

У книжці знайдемо обговорення головних фонетичних, морфологічних та лексичних рис говірок Південного Підляшшя, які автор ділить на п'ять груп, даючи їм оригінальні назви: луговицька говірка, полівицька говірка, хмацька говірка, говірка звана умовно на -ил, -іл, та архаїчна говірка. Автор розглядає мовні особливості окремих груп, а також подає тексти, які записував із 1970-тих рр. Загалом у збірці знайшлося 86 діалектних текстів з 25-тих сіл Володавського, Парчівського та Білопідляського повітів, що зараз у межах Люблинського воєводства. Це такі села, як напр. Данці (17 текстів), Матяшівка (9 текстів), Красівка (6 текстів), Голешів, Довгоброди, Київець, Кузавка (по п'ять текстів). З точки зору носіїв північнопідляських архаїчних говірок типу «говориті, робіті» найцікавішими є тексти з таких південнопідляських сіл, як напр. Докудово, де зараз проживає католицьке населення, у найстарішому поколінні – україномовне. Ось приклад говірки саме з того села, записаної від жінки із місцевого колективу «Левков'яни»:

«Паску святілі. Пжеважне діти носілі святіті, а вже яко посвятілі то на други день, на перши не било колі, вже яйця покрасят і б'ються тими яйцями. Як вже поб'ють всі яйця, то яйцями качалі. І бив такий звичай, що давалі волочєбне для хрестнякуов, для діті».

На прикладі того коротенького тексту видно, що докудівська говірка дуже схожа на ту, якою донині користуються жителі сіл на Північному Підляшші.

Закінчення на 39 стор.

Майстер-класи української культури для дітей і молоді «До джерел» Warsztaty kultury ukraińskiej dla dzieci i młodzieży „U źródeł”

Zadanie finansowane przez Ministra Administracji i Cyfryzacji, Urząd Marszałkowski
Województwa Podlaskiego i Gminę Miejską Bielsk Podlaski.

Заняття з льном та глиною

З підляської мови предків

(Деякі аспекти ідентичності українського літературного феномену на Північному Підляшші)

Закінчення з попереднього числа

Ворожіння з підляської мови предків Софії Сачко

До групи підляських поетів, як оцінює проф. Михайло Лесів, що відкликалися до мови предків, як апеляції серця, належить Софія (Зоя, Зоя) Сачко, народжена 1955 року, у селі Вілька неподалік Більська-Підляського. Софія Сачко є авторкою кількох збірок поезій, писаних, як правило, діалектом рідного села, а саме «Пошукі» (1982), «Над днём похіяна» (1991), «Ще одна весна» (1995) та «Поєми» (2000), які були обговорені з точки зору змісту й мотивів такими літературними критиками й одночасно поетами як Юрій Трачук, Тадей Карабович.¹

Усі збірки поетеси видавало білоруське Літературне об'єднання «Белавезжа» з використанням засобів сучасної білоруської орфографічної системи. У 1983 – 1988 рр. частина віршів Софії Сачко була друкована у шести випусках Збірника неформального Поетичного об'єднання «Підляшшя» у річнику «Наш голос», на правах рукопису, про що у 2008 році згадав Тадей Карабович², а до передруку її поезій звітдам на сторінках «Українського літературного провулка» вибрав Андрій Скаторинчук.³ У цих виданнях до графічної форми поезій Софії Сачко використано засоби сучасної української орфографічної системи.

у поранок кажди
як встаю
на што ж мні⁶ так клопотаті
про вьсо што буде
а коб буольш било
чи ж не помнажала майонтку
не здобувала науки
і не провірала єї а вьсо-такі
– ни буольшой радосьці
– ни глубі́йшого спокою і так само⁴

Софія Сачко закінчила російську філологію в Університеті Марії Кюрі-Скłodовської в Люблині, і від 1978 року, після захисту магістерської роботи: *Filozoficzny podtekst konfliktów w „Braciach Karamazow” F. M. Dostojewskiego*,

працювала вчителькою російської та польської мов у школах Північного Підляшшя, передусім, у місті Більську-Підляському.

Свої вірші писала за словами Терези Заневської «лише говіркою свого рідного села Вілька на Підляшші».⁵ Сама ж поетеса написала листа до проф. Михайла Лесіва, 14 листопада 2009 року, використовуючи рідну говірку, про свою мовно-літературну біографію:

«Десь уже, як біла в ліцейові, прочитала про Расула Гамзатова і таке було ... ну сказала би – olśnienie czumś bardzo prostym: ото живут люде, котори цієли свуй світ, цієле своє жице виражают туолько в туом нашум язикові! І як тут того не записаті».

Отже, Софія Сачко, як пише проф. Михайло Лесів, під впливом аварського поета Дагестану Расула Гамзатова, сама задумалася над тим, чому б не використати рідне підляське мовлення для власної творчості. Поет Дагестану, Расул Гамзатов, у своїй літературній творчості використовував аварську мову; мову народу, що начислює десь біля 160 тисяч людей. Це був своєрідний мислений поштовх, який вирішив, що Софія Сачко у своїй поетичній творчості залишилися донині вірною своїй підляській говірці та рідному етносові. А потім після перших поетичних успіхів поетеса – як далі пише – почала задумуватися над самою мовою-говіркою:

«Скуоль такеє слово? Нема його в літературних язиках, а тут у нас є, то може десь з давен давна, ого які наш язык старий!» і почала пошуки за словами, наслуховуючи і задумуючися над тим, «якби сказала то моя мама».⁶

У першій збірці її віршів «Пошукі» (Білосток 1982) у двох перших частинах її поезії були подані білоруською мовою, але, як додумується Юрій Трачук, це був переклад «з української підляської говірки на білоруську мову»,⁷ здійснений редактором «Пошуків», Алесем Барським, без пояснення читачеві такого рішення та за тихої згоди автора. У третій частині цієї збірки – «твори були написані говіркою рідного села Вілька».⁸

Підляшшя поета Юрія Гаврилюка земля серед вічності...

Юрій Гаврилюк народився 2 вересня 1964 року у місті Більську-Підляському. Поет, прозаїк, історик, головний редактор часопису Союзу українців Підляшшя «Над Бугом і Нарвою». Член Національної спілки письменників України. Студіював історію в Ягеллонському університеті у Кракові. У другій половині 80-их років, заснував позацензурне видавництво «Думка». Друкується з 1983 р. (дебют українською мовою у «Нашій культурі») в альтернативному виданні «Наш голос» (початок 80-их років), у «Нашому слові», «Українських календарях», «Українських альманахах», «Українському літературному провулку» (2001-2013), незалежному двотижневику «Гомін» (1996). Вірші друкував в Україні: «Поезія», «Вітрила», «Дзвін», «Всесвіт», «Подільська толока» та у виданнях «Нові дні», «Зерна», антології української модерної поезії в діаспорі «Поза традиції» (1991). Видав окремими збірками «В непроминаючому поході» (Більськ-Підляський 1986), «Негербові генеалогії» (Більськ-Підляський 1988), обидві як альтернативне видання, «Голоси з Підляшшя» (Більськ-Підляський 1999), «Nechaj żywe Pudlasze! Z pereżytoho i peredumanoho» (Більськ-Підляський 2001), «В павутинні життя» (Більськ-Підляський 2004). Юрій Гаврилюк видав ряд історичних праць та досліджень. Живе у Більську-Підляському.

В поезії Юрія Гаврилюка відбивається поетове зацікавлення дійсністю та життям:

Входжу до церкви старої
В якій хрестили
Предків і мене
Не чую тут рідної мови
Мабуть земля за хвилину
Здригнеться
Витече з місця де мої ноги

Обдирати церкву з ікон
Це святотатство
Смертний гріх
А чи ж не жива ікона
Народу мова

Або, у творі з 1987 року, де у живо-
му образі поетового рідного міста Біль-
ська-Підляського, пам'ять чергується з
дійсністю, а рідні пороги затерлися «в
пітьмі серпневій», яка нависає над сві-
домістю. Це промовистий пошук себе
на згарищі дійсності:

Над більськовим ринком
Ратушні куранти
Б'ють на восьму вечір
Мляво загоряються
В пітьмі серпневій лампи
Осідає втома
На зігнуті плечі
Червона відступа пожежа
Мов життя від серця
Теплі обійми у ночі
Крижані м'якості у смерті

Твір «Чекання», уприсутнює без-
радний шепіт співця і стає дошкою по-
ратунку на дорогах існування. Поет
прагне віднайтися «в ритмі розлук і по-
вертань», щоб життя перемагало роз-
луку та зацвіло повертанням:

З перонів осінніх днів
Поїзди відходять
Просякають в час...
Між нами листи
Писані дрижанням голосу
На засніжених і глухих відстанях
Радість і біль
Вщеплені між нас і в нас
В ритмі розлук і повертань

Стефанія Андрусів у рецензії на
книжку поезій Юрія Гаврилюка⁹ «Го-
лоси з Підляшшя», з 1999 року, роз-
ширює та поглиблює ідеї присутнос-
ті у творчості поета, особливістю твор-
чої біографії якого є те, що «переваж-
на більшість поезій збірки витримана в
одному тоні, темпоритмі, образній сис-
темі, тому вони сприймаються як ці-
лісний текст, «як поема про свої рідні
сторони»:

У ріках землі
Тече вода джерел чистих
Кров в дорозі з серця в серце
Загусає від щоденного намулу
Не очищеного олією
З Господнього гробу
Ми сліпі але горді
Бо очима можемо оглянути
Все що взяли в руки.

«Мій дебют – сказав поет Юрій Гав-
рилюк – відбувся незалежно від наяв-
ності в регіоні української літератури
та її стану. Північна частина Підляш-
шя, де я народився й проживаю, ця, яка
належала тоді до т.зв. Білосточчини

(тобто Білостоцького воєводства), була
практично ізолювана від будь-яких
проявів сучасної української культури.
Тому, пишучи у червні 1982 року, свій
перший літературний твір, – вірш про
умовну чи архетипну «руодну хату» зі
солом'яною стріхою, яка «поміж сінім
лі'сом а зельоним лугом», про ситуа-
цію української літератури знання я не
мав, навіть тоді ще нічого хіба й не чи-
тав. Це, до речі, показує успішність по-
літичних маніпуляцій свідомістю ту-
тешнього українськомовного населен-
ня, які почалися ще за «царя-батюшки»
та продовжувалися у ХХ ст. Я одного
разу в ліцеї був навіть вчитаний на
апелі як рекордсмен за кількістю кни-
жок, позичених зі шкільної бібліотеки,
але серед цих книжок не було жодної
української. А шукати книжок по «ра-
дянських книгарнях», котрі були в ба-
гатьох містах, я почав вже як «пишу-
чий поет». Отже, стан тодішньої укра-
їнської літератури на Підляшші пред-
ставлявся так, що було кілька осіб,
які вже на початку 1970-х стали писа-
ти «по-своєму», тобто українськими
говірками рідних сіл, але друкували-
ся вони на сторінках білостоцької бі-
лоруськомовної «Ніви» (відповідника
«Нашого слова») та інших публікацій
з кола Білоруського суспільно-куль-
турного товариства. Щойно з виходом
1983 року, першого рукописного (влас-
тивно машинописного) річника «Наш
голос» та з появою північнопідляських
авторів на сторінках «Нашого слова» і
«Українських календарів», тут почало-
ся формування такого явища, як укра-
їнська література».¹⁰

«Я, правду кажучи, – продовжив
поет – неофіційний дебют зробив собі
сам: просто зі шкільним другом, у яко-
го вдома була друкарська машинка, ви-
дав у вересні 1982 року, невеличкий
збірник віршів, який назвав «Руодне
слово» (звісно, тиражем у кілька при-
мірників). Було в ньому трохи моїх
«опусів» та два вірші моєї однокласни-
ці Галі Пасічник (виступала згодом та-
кож як Ольга Підляшанка), з яких один
був навіть написаний по-білоруськи
(такої мови вчили нас як нібито рідної),
але другий «по-своєму» – говіркою
села Кошелі у Вірлянській гміні. А вже
такий офіційний, «підцензурний» де-
бют відбувся в травні 1983 року, на
сторінках «Нашої культури». Вірші на-
друковано так, як вони були написані
– «по-пудляському». Отже, з «дебютом
на сторінках» не було проблеми. Але,
з другого боку, – надія видати окрему
збірку поезії, звісно, під єдиним тоді
можливим грифом ГП УСКТ, була не-
велика. Адже у 80-х рр. ХХ ст. тодіш-

ній «опіку», тобто неславне Міністер-
ство внутрішніх справ, дозволяв лише
невеличкі збірочки. Тому я мусив про-
довжити свою позацензурну діяльність
і, вже як студент Ягеллонського універ-
ситету в Кракові, завдяки знайомству з
працівником друкарні, також україн-
цем, почав випускати різні «самвидав-
ні» літературні збірки та публіцистич-
ні й історичні брошури. Таким чином я
видав дві свої перші збірки – «В непро-
мінаючому поході» (1986) підляською
говіркою, вона була насичена переваж-
но історичними та патріотичними мо-
тивами, а 1988 року – «Негербовіі гене-
алогії» – уже літературною мовою.¹¹

Поет Юрій Гаврилюк, є автором тво-
ру, який написав говіркою: (***)Мово
наша, у якому зумів передати всю сут-
ність підляської душі та її долю. Ось
цей хрестоматійний твір літературною
мовою:

* * *

Мово наша
Батьків і дідів наших
Молитво наша
До рідної землі

Ти як мати рідна
До сну нас колихала
Учила ти нас жити
Якими бути нам людьми

Ти як кров гаряча
Між народом кружиш
Кожний чоловік
Серцем є твоїм

І хоч ти була
Генію пана недоступна
Царям ненависна
Ми тебе зберегли

Збережем ми тебе
І в теперішній нам час
Будемо тобою говорити
І не загине слід по нас

Підляшшя, де українці стали со-
бою, де народилася українська літера-
тура «по-своєму» та у літературно-
му ключі, це – кажучи словами поете-
си Євгенії Жабінської – «земля людей з
добрим поглядом сумних очей».

Канони слова та українська література на Підляшші

На Північному Підляшші україн-
ська література «по-своєму» – говір-
кою рідного села розвивалася, як ка-
нон чи дискурс. Різні ситуації ставали
вирішальними у тому, як писав Віктор
Місіюк¹², різну мовну одержу вдягли ав-
торські поетичні рядки. Існування міс-

цевої самобутності в умовах інших
держав – питання болюче для україн-
ської національної культури рідних зе-
мель. Етнічне різноманіття української
культури робить її однією з найбагат-
ших у світі. Слабкість української на-
ціональної культури рідних земель ро-
бить її незахищеною. Українці як нація
повинні перестати боятися бути місце-
вими і самобутними, використати по-
тужну силу власного етносу. В літера-
турі вихід є у літературних мікромо-
вах. Говірка, яка регулярно фіксуєть-
ся на папері, стає мікромовою. На Пів-
нічному Підляшші літератори писа-
ли прозу та вірші як українською лі-
тературною мовою, так і рідною го-
віркою (більсько-підляською мікромо-
вою української мови). Через говірку
відкривався для них світ національної
культури, а також і вони відкривалися
світові. Тому на Північному Підляшші
українська література була одночасно
традиційною але і найбільш сучасною,
бо зберегла у своїй творчості локальну
неповторність, якою збагачувала укра-
їнську національну культуру.

Відношення Підляшшя до україн-
ської літератури, у каноні чи дискурсі
– тема невичерпна. Невичерпна, бо лі-
тература, як писав Віктор Місіюк живе
на Підляшші, живе Підляшшям, живе
для Підляшшя. Це не просто гра слів,
це правда, у якій переконують нас ві-
ршовані рядки українських літерато-
рів: Івана Киризука, Софії Сачко, Юрія
Гаврилюка, Євгенії Жабінської, Івана
Хвасцевського, Юрія Трачука, Євгенії
Овсянюк-Мартинюк, Юстини Король-
ко та інших. Чим так любі звуки мате-
ринської мови, почуті з вуст однопле-
мінників? Здається, на ці питання не
повинно бути відповіді. Ця відповідь
людині не потрібна. Хай залишиться в
таємниці механізм почуття, яке наро-
джує у нас любов до рідних звичаїв і
природи. Важливо те, що рідна сторо-
на служить іще одним значним джере-
лом натхнення.

Герой української літературної іден-
тичності на Північному Підляшші не
завжди дає відповідь на поставлені ним
самим запитання. І тут підходимо до
головних тем у літературній творчості
на Північному Підляшші. Їх огляд пе-
реконливо свідчить про те, що ми ма-
ємо справу з віршованою філософією.
Усі теми зводяться до кола питань: іс-
нування у часі й просторі, вибір життє-
вого шляху і творчість.

Тадей КАРАБОВИЧ

ПРИМІТКИ:

1. Зміст та мотиви віршів, надрукованих у
цих 4-х збірниках віршів С. Сачко деталь-
но обговорив й оцінив Ю. Трачук у статті
«Поезія Софії Сачко – символ національ-
ного відродження Підляшшя» у 4-ому
томі «Українського літературного провул-
ка», Люблин 2004, с.307-316 та Тадей Кара-
бович в польськомовній статті «Sofija (Zo-
sia) Saczko – podlaska poetka literackiego po-
granicza białorusko-ukraińskiego» у збірни-
ку статей «Феномен пагранічча: польская,
українская і беларуская літаратура – уплы-
вы і ўзаемнаўзбагачэнне», Мінск 2008,
с. 345-355, в яких цитуються думки інших
авторів, що відносилися до цієї поезії, а
саме А. Барського, Т. Заневської, Я. Леонь-
чука, Б. Бойчука.
2. Тадей Карабович, «Наш голос» (1983 –
1988). Збірник неформального Поетично-
го об'єднання «Підляшшя» [в:] «Україн-
ський Літературний Провулок», т. 8/2008,
с.164-174.
3. Поезії «Нашого голосу» у виборі Андрія

Відійшов дослідник підляського фольклору Іван Ігнатюк

Закінчення з 35 стор.

Це не дивує, оскільки південнопід-
ляські говірки разом з говірками пів-
нічної частини регіону, тобто земель
міжріччя Нарви та Бугу, зараховують-
ся до того ж самого північного або по-
льського наріччя української мови.
Проте досі в громадській думці та на-
віть у наукових колах говірки жите-
лів Південного Підляшшя називається
«хахляцькою» мовою, тобто мішаною
польсько-українською (з акцентом на
те, що це частина польської мови), з
черги говірки жителів Північного Під-
ляшшя розглядається як «білоруські»
або «перехідні білорусько-українські»
(з акцентом на те, що це частина біло-
руської мови). Це такий ідеологічний
курйоз, на який зрештою сам Іван Іг-
натюк часто звертав увагу, підкреслю-
ючи, що мова жителів двох підляських
частин – українська.

Зразки говірок, які подані в збір-
ці, люблинський дослідник записував
від підляських автохтонів народжених
між 1882 та 1939 рр. На прикладі цих
текстів найкраще видно риси характе-
рні для говірок окремих сіл. Публікацію
завершує «Словник говірок Південно-
го Підляшшя», в якому знайшлися 533
говіркові слова та полонізми з пояснен-
ням українською літературною мовою.

* * *

Здавалося б, що на території, на якій
мало не були українців, не збереглася
українська народна культура та мова.

- Єкатеринчука [в:] «Український літератур-
ний провулок», т. 8/2008, с.182-226. Пере-
друковано тут 13 віршів Софії Сачко (с.190-
191, 194, 198-199, 212-213, 218-219, 221-222).
4. http://nadbuhom.pl/art_2342.html,
(28.10.2013)
5. Тереза Заневська, Очікування на догли-
бинне слово, «Український літературний
провулок», т. 6/2006, с. 257.
 6. Машинопис листа Софії Сачко з 14 лис-
топада 2009 р.
 7. Юрій Трачук, Там само, с. 311.
 8. Тереза Заневська, Там само, с. 258. Ав-
торка статті не окреслює, до якої мови ця
говірка належить, пишучи узагальнено:
«Софія Сачко, будуючи свій поетичний
світ, заворожує його словами, які винесли
з дитинства» (Там само, с.259).
 9. Юрій Гаврилюк, Голоси з Підляшшя, Па-
риж-Львів-Цвікау: Видавництво альмана-
ху «Зерна» 1999, 79 с.
 10. <http://www.nasze-slowo.pl> (28.10.2013).
 11. Там само, <http://www.nasze-slowo.pl>
(28.10.2013).
 12. <http://www.gak.com.ua/critic/9> (28.10.2013).

Проте фольклорні та діалектні тексти,
що їх чимало за ціле своє життя зібрав
Іван Ігнатюк, є свідченням доволі до-
брого стану збереження традицій, пі-
сень та мови на Південному Підляшші.
Разом зі смертю Івана Ігнатюка укра-
їнське наукове середовище втратило
незломного дослідника і популяриза-
тора культури однієї з етнічних укра-
їнських територій у межах сьгодніш-
ньої Польщі.

Вічна Вам, пам'ять, Пане Іване...

Людмила ЛАБОВИЧ

3 циклу: СМирення

Пам'яті Батька

Батьку –
Твоє обличчя
Вибільюється
За занавіскою часу,
Твій слід
За воротечками
Рідного дому,
Виполоскали дощі.
Глибоке сумління
Пісень осінніх,
Болючий
До крові спомин,
Пригадує
Твоє ім'я.

Загір'я

У Загір'ї,
Перед залізничним вокзалом,
Радіє серце
Мурована церква,
Теплим спомином остала,
На дорозі
Мойого життя.
Наш світ, малий,
Та кровавий,
Нещастям лемків
Все бубонить!
Їх доля
У горах Карпатах
Під смереками
Спить.

Осіннє

Йде осінь
В кольорах золота,
Манить нас надіями.
Не все ще переоране,
Не все є перемолоте
Проминання крилами.
Ще тліє пісня
Під грудьми,
Ще в очеретах
Дика качка
Тче із павутіння
Сорочку
Бабиного літа.

День у селі

Грона орябини
Малюють
Теплими кольорами
Батьківську хату,
В старому саду.
За вікном,
За перелазами
При Зеленій Долині
Порозвішані
Дні календаря,
А під стріхою,
Під стелею
Колишеться
Моє дитинство.

Смирення

Краса лица,
Талія
Повна грації,
Тепло
Та тихий сум –
В любови
Є смирення!
Воне
Кружляє в нас,
Воне
Волошковими очима
Малює
Буденного життя ікони
Під грудьмима.

Холмщина

В зелених просторах
Холмщини,
Залишки життя
Розволокла по світу
Гірка доля.
В Турковичах,
На призабутих могилах
Німий барвінок,
Зеленою хустиною
Прикрива
Українську
Незагоєну рану!

Вурля 1938 року

На Підляшші
В містечку Вурля,
На дерев'яних столах
Танцюють глечики
Повні сметани
Та весняного меду,
Кукурикають півні
Свою хвацьку бесіду.
На ярмарок
Йдуть молодичі
В вишиваних блузках,
В кольорових спідницях.
Жид Лейба
Захваляє льняну олію
Й соляну рибу,
Купуйте –
Купуйте у мене!
Буде війна
Пророчить
Ребе.

Гнатове Бердо

Гірське,
Пахуче зілля
Сонцем зігрите,
Дика ягода
Мов сарни зіниця.
Душевне багатство
Спомину
Тепла криниця,
Про Гнатове Бердо
Про Балигород,
Стежницю...
Дівоче,
Рум'яне личко
Часто весною
Ще мені сниться.

Більськ, 9 жовтня 2013 р.

Західне Полісся в Українській Державі гетьмана Скоропадського

(Історія в документах)

Продовження з попередніх чисел

14 грудня 1918 року гетьман Скоропадський зрікся влади, і Київ зайняли війська Директорії Української Народної Республіки під командуванням Симона Петлюри.

Документ № 25

Ф. 3696, Оп. 1, Спр. 56, Арк.13.

Українська Держава

М.В.С.

Холмське

Губерніяльне Староство

18 грудня 1918 р.

№1087

Місто Бересть

До Хвальної Директорії Української Народної Республіки

Урядовець Холмського Губерніяльного Староства, якого я зарядив до Києва 30 листопада, затриманий республіканськими військами, побувавши в Ставці Директорії, повернув з нічим.

В моєму звідненні тодішньому Правительству про стан справ в Старостві я не можу нічого змінити і зараз, окрім того, що нам удалося катастрофу відсунути до сього часу, коли нове Правительство негайно допоможе, то я все ще не трачу надії на те, що ми урятуємо хоч якусь частину краю від польської навали.

Ще раз тут підкресляю найважливіші негайні справи:

Староство і зорганізована мною Державна Варта (в дуже невистарчючій числі) без грошей.

Необхідна негайна однокомандіровка сюди 2-х казначейств з значною готівкою сперишу особливо в німецьких марках, щоб припинити рознічну спекуляцію, від якої терпить біженець, який повернувся сюди з українськими карбованцями і керенками.

Негайно телеграфом пересунення пограничної сторони з Пінська-Голоб в моє розпорядження, бо кордонну границю межі з ростом моїх сил доведеться пересувати все далі на захід, аж до етнографічної українсько-польської границі.

Якийсь мішаний відділ добре дисциплінований і свідомого з національного боку війська: на початок було б додати і 1000 чоловік з більшими штатами старшин, який мігом тут, на вербуванні місцеві елементи розвинулися до 5000 чоловік.

Найкраще б було коли б це був обіцяний вже мені гетьманським урядом Чорноморський кіш, бо в нім, оскільки знаю є чимало «синежупанників»³⁷, які і мене і цей край добре знають.

Далі технічний телефонно-телеграфний і залізничний персонал, щоб перейняти негайно цю мережну систему краю, бо не перейняти її негайно в повним порядку у німців, залишити хоч на тиждень без догляду це значить – знищити її зараз протягом кількох днів, і не мати надії відтворити її потім на протязі місяців. Розпродаються надзвичайно важні майстерні і т. п. де не де й грабується таке майно, якого нам ні за які гроші не придбати потім.

І нарешті – почати організовану досилку хліба для припинення голодної смерті.

З огляду на останнє військовий відділ можна вислати сюди лише тоді, коли він з собою, разом з амуніцією везтиме і свої продукти, свої коні і жалування на кілька місяців не лише для всіх тих хто їхатиме у відділі, але і для всіх тих, кого він має тут на вербувати.

Якщо нове Правительство зробить негайно – в краю можна буде забезпечити лад і частини його захоплені поляками відобрати назад.

Підписав:

Холмський Губерніяльний Староста

/-/ Скоропис-Йолтуховський

Скріпив: Діловод /-/ Войтюк

Документ № 26

Ф. 3696, Оп. 1, Спр. 56, Арк.14.

Копія

21 грудня 1918 року

До цього часу не було певності на проїзд урядовців. За цей час зайшли такі зміни:

Німці, по якійсь угоді з поляками, яка мені має бути лиш надіслана, покидають Білу полякам і встановлюють

нейтральну смугу на 20 кілометрів на захід від Берестя.

На цілій Холмищині оголосив уряд Пінсудського вибори до польської установчої ради.

Розізвають агітатори польські. Вербують у польське військо і наших людей. Я, як зазначено в попереднім звідненні, не маючи реальних сил обмежуюсь організацією варти на правім березі Буга та переймаю по особних закупочних договорах різні економічно-вартостні для краю і Держави об'єкти і фабрики головно оскільки німці передають нам все під довжні зобов'язання, які я підписую як представник Українського Правительства.

З Пінська в безглуздій паніці утекли сюди сливе всі урядовці, кажучи, що большевики вже зайняли Лунинець і «напевне» зайняли вже і Пінськ – така велика сила їх.

Я одіслав Повітового Старосту назад, прийнявши його тимчасово під свій заряд, щоб хоч трохи зменшити паніку і розвал адміністративного апарату, бо Поліський Губерніяльний Староста утік кудись.

Отже необхідна негайна присилка військової сили, найкраще, коли би головний відділ пішов не впрод на Бересть, а через Володимир-Волинський на Томашів, Холм – Біла.

В таким разі прошу оперативному військовому відділові дати наказ порозуміватися зі мною в справі етнографічної польсько-української границі і цивільної адміністрації.

Підписав: Холмський Губерніяльний Староста

/-/ Скоропис-Йолтуховський

Скріпив: Діловод /-/ Войтюк

Документ № 27

Ф. 2021, Оп. 1, Спр. 804, Арк.35.

У.Н.Р.

М.Н.О.

Комісар Народної Освіти на Холмищині, Підляшшу та Полісся

Січня 1 дня 1919 р.

№ 12

м. Київ

Трьохсвятительська вул.

Буд. № 8, пом. 14

До Пана Директора Департаменту
Нижчої Освіти

Відношення від 29 серпня 1918 року
за № 7048 до Департаменту Нижчої
Освіти я прохав Пана Директора
перевести на біжучий рахунок
Холмського Губерніяльного Старости
в Державному Банку – 35.000 карб.,
асигнованих на Берестейські курси,
тому що мені зручніше було одержати
гроші в німецькій валюті. Нині в ні-
мецькій валюті на Холмиціні потре-
би немає, а через Пана Губерніяльного
Старосту гроші одержувати незруч-
но Київській Канцелярії дорученого ме-
ні Комісаріату, і тому маю за честь
прохати Пана Директора перевес-
ти в моє розпорядження 35.000 кар-
бованців, асигнованих в розпоряджен-
ня Губерніяльного Старости з § окре-
мого останнього сміти 1918 року для
влаштування курсів (повідомлення
Департаменту Загальних Справ від 10
грудня 1918 року за № 1833/21560).
Комісар /—/ Карпо Дмитрійко
За Діловода /—/

2 січня 1919 року німці повністю пе-
редали владу в краї українській адміні-
страції. Газета «Рідне слово», що вихо-
дила тоді у Бересті, писала 7 січня: «З
днем 2 січня 1919 року загальне управ-
ління краєм на схід від Бугу, тобто на
території Східного Підляшшя, Полісся
і Західної Волині, переходить в ру-
ки Крайового Комісаріату Української
Народної Республіки у Бересті. Отже, з
цим днем закінчується окупація нашог-
о краю, ліквідується то «двовладдя»,
що тривало майже рік, і яке так шкід-
ливо відбивалося на загальному розви-
тку нашого краю. Хоча за мирним до-
говором і допускалася сюди українська
влада, але діяльність її обмежувала-
ся до мінімуму – до її компетенції вхо-
дили лише церква, школа і справи бі-
женців, та й тут їй ще кидали під ноги
колоди. Повітові комісаріати, правда,
створили при кожній німецькій комен-
датурі, але самостійності у них було
дуже мало – можна сказати, що ті бу-
ли філіями комендатур з українських
справ. Тому ні авторитету, ані потріб-
ної довіри серед населення українська
влада не мала».

Документ № 28

Ф. 3696, Оп. 1, Спр. 56, Арк.16.

Українська Народна Республіка
М.В.С.

Холмський Губерніяльний Комісар

10 січня 1919 р.

№ 64

м. Бересть

До Хвальної Ради Міністрів Української
Народної Республіки

Тільки що був у мене представник
німецької генеральної команди, щоб по-
відомити мене про нове становище.

На ультиматум поляків передати
їм Бересть німці після двохдневних пе-
реговорів, згодні уступити з сво-
їх «нейтральних позицій» за Бугом, які
вони, по умові з поляками держали як
нейтральну зону на 18-20 кілометрів
від Берестя і з завтрашнього дня під-
пускають поляків вже на 5-6 кіломе-
трів до міста.

Розуміється, що за пару днів, коли
поляки підвезуть більше війська, вони
знов поставлять новий ультиматум
про передачу їм Берестя. У мене вій-
ськова сила складається з 32 чоловік.
Цього було досить, щоб вигнати по-
ляків за Буг у Домачеві, де вони заареш-
тували були мого повітового коміса-
ра, хоч їх там було в четверо більше.
Але перед Берестям, оскільки знаю, во-
ни згромаджують сили, які доводиться
рахувати на тисячі.

Я лишаюся тут доти (і по можливо-
сті удержуватиму адміністратив-
ний апарат), аж поки не одержу від
Хвальної Ради Міністрів ясного нака-
зу, що маю здати Бересть полякам,
чи просто залишити його, поки не під-
ійдуть військові відділи Української
Армії.

З свого боку я розпочав вже фактич-
ну, без спеціальних оголошень про це,
мобілізацію. Звертаю увагу Хвальної
Ради Міністрів на те, що це потя-
гає за собою для змобілізованих лю-
дей тяжкі наслідки. Поляки, в перего-
ворах з німцями офіційно заявили їм,
що ніякої Української Держави не має,
і проти нас вони виступають під по-
кришкою боротьби «з більшовизмом».
В Домачеві вони нашого учителя роз-
стріляли.

Отже моя мобілізація має лиш то-
ді політичне оправдання, і моя совість
як людини і громадянина буде лиш тоді
спокійною, коли я знаю, що я роблю час-
тину планоїрної праці для урятуван-

ня нашої землі, а не розпочинаю непро-
думану авантюру, в якій не один на-
кладе зовсім на марне головою.

Я мушу мати певність, що я роблю
не лиш благородне але й розумне діло.

Тому прошу негайно повідомити ме-
ні чи і які сили двинути вже на те, щоб
забрати з польських рук Володимир-
Волинський, чи мають ті сили наказ
перейти за Буг на Холм–Володаву–Білу
– тоді я спокійно виконуватиму свій
обов'язок по організації хоч невеличкої
збройної сили тут далі, або, коли сил
для успішних операцій на Холмиціні ма-
ло, сказати мені припинити мобіліза-
цію, бо при повній відсутності заліз-
ничничного рухового складу, при від-
сутності коней, возів, харчів і т. д.
скільки небудь серйозної збройної сили
я зорганізувати все одне не зможу.

Губерніяльний комісар /—/ Ол. Скоропис-
Йолтуховський

Діловод /—/ Войтюк

Скоропис-Йолтуховський допомоги
від української влади так і не дочекався,
а 2-го лютого 1919 року Берестя зайня-
ли польські війська під командуван-
ням генерала Листовського. Усі чинов-
ники Холмського губернского старо-
ства на чолі з Олександром Скоропис-
Йолтуховським були арештовані.

Продовження буде.

Підготував
Олександр ІЛЬІН

ПРИМІТКИ:

37. Синьожупанників дивізії – назва
(від кольору форми) двох дивізій, сфор-
мованих на початку 1918 р. з україн-
ських військовополонених з російської
армії.

**Zwrot podatku z pracy,
rodzinne, urlopowe,
emerytalne
– Niemcy, Holandia,
Anglia, Irlandia, Dania,
Austria, Norwegia.**

**Tel.: 71 385 20 18
lub 601 75 97 97.**

Майстер-класи української культури для дітей і молоді «До джерел» Warsztaty kultury ukraińskiej dla dzieci i młodzieży „U źródeł”

Zadanie finansowane przez Ministra Administracji i Cyfryzacji, Urząd Marszałkowski
Województwa Podlaskiego i Gminę Miejską Bielsk Podlaski.

З хроніки подій на Підляшші

«Ранок» у Гайнівці

1 вересня в Миському амфітеатрі в Гайнівці відбувся II Фестин здоров'я «У здоровому тілі здоровий дух». Мав він на меті промувати здоровий спосіб життя, тому й серед пропозицій для гайнів'ян знайшлася доповідь архимандрита Гавриїла зі скиту в Одринках на тему народних методів лікування різним цілющим зіллям. Зацікавлені могли зробити відповідні медичні аналізи: виміряти тиск, перевірити рівень цукру в крові та інші.

На сцені під час заходу виступили польські, білоруські та українські ансамблі, у тому числі Український ансамбль пісні і танцю «Ранок» з Більська, Студія естрадної пісні Гайнівського будинку культури та «Куранти» з Більська.

Фестин пройшов з ініціативи Православного братства ім. свв. Кирила і Методія у Гайнівці.

Новий навчальний рік з українською мовою

2 вересня почався новий 2013/2014 шкільний рік. На Підляшші, як і в попередніх роках, помітні позитивні тенденції, пов'язані з навчанням рідної української мови. Це не лише постійне збільшення кількості дітей і молоді, але також розвиток пунктів навчання.

Цього року уроки української мови відбуваються у дев'яточ пунктах у трьох місцевостях: Садочку «Лісова поляна» № 9 у Більську, початковій школі та гімназії Комплексу шкіл ім. Адама Міцкевича в Більську (*дивись фото внизу*), початковій школі та гімназії Шкільно-садочкового комплексу в Черемсі, Громадській початковій школі та гімназії ім. свв. Кирила і Методія у Білостоці, міжшкільному пункті навчання української мови при Публічній гімназії № 2 у Білостоці, а також у міжсадочковому пункті навчання української мови при Інтеграційному садочку № 26 у Білостоці. Окрім того продовжується т.зв. лекторат української мови для студентів русистики Університету в Білостоці, на який записалося 13 студентів першого курсу другого ступеня.

Великим успіхом тішаться від років заняття у Садочку «Лісова поляна» № 9 у Більську, в якому української мови вчиться зараз аж 142 дошкільнят. Це рекордна кількість дітей. Багато із них продовжує вивчення рідної мови в Комплексі шкіл ім. Адама Міцкевича в Більську. Дякуючи започаткованим два роки тому змінам, від поточного шкільного року на рівні всіх класів – від першого початкової школи по третій гімназії, функ-

ціонують самостійні українські відділи. Зараз рідної мови вчиться тут 152 учнів, з чого 105 дітей у початковій школі та 47 у гімназії.

Учнів прибуло не лише в Більську, але також у Шкільно-садочковому комплексі в Черемсі, де українську мову вивчає 42 учнів, з чого 24 у початковій школі та 18 у гімназії. У гімназії в поточному навчальному році з'явилася нова, друга група.

Навчання української мови розвивається також в столиці воєводства. Дякуючи старанням батьків вдалося тут організувати міжсадочковому групу при Інтеграційному садочку № 26 (*дивись фото вгорі*). На заняття записалося 10 дошкільнят, у більшості трилітків.

У поточному році міжшкільний пункт навчання української мови поміняв своє місце – зараз діє він не при Початковій школі №

12, але при Публічній гімназії № 2. Української мови вчиться в ньому у двох групах 10 учнів з цілого міста.

У Громадській початковій школі ім. свв. Кирила і Методія в Білостоці уроки української мови відбуваються поруч із заняттями білоруської, при чому багато дітей вчиться водночас тих двох мов. Цього року, окрім початкової школи, почав діяти перший клас Громадської гімназії ім. свв. Кирила і Методія, дякуючи чому навчання української мови обняло також гімназистів. Загалом української мови вчиться в білостоцькому комплексі 16 учнів.

За даними директорів та вчителів, у першому семестрі 2013/2014 року на Підляшші української мови як рідної вчиться 372 учнів, тобто значно більше ніж у попередніх роках (у минулому їх було 322, два роки тому – 303).

Навчання української мови проходить також у Люблині та Краснику в Люблинському воєводстві. У Люблині в Українській недільній школі у двох міжшкільних групах рідної мови вчиться 10 дітей, з черги в міжсадочковій групі – шестеро малят. У Краснику українську мову як рідну вивчає четверо дітей.

Марш живої пам'яті Сибіру

6 вересня вулицями Білостока пройшов XIII Марш живої пам'яті польського Сибіру. Завершився він богослужінням коло пам'ятника Невідомому Сибіряку, що знаходиться біля костелу Святого Духа. У вчорашніх заходах взяло участь кілька тисяч осіб, передусім учнів білостоцьких шкіл та людей, сім'ї яких потерпіли під час масових депортацій з територій II Речі Посполитої зайнятих Радянським Союзом. Серед учасників знайшлася делегація поляків з Волині в Україні.

Марш є організований на згадку чотирьох масових депортацій вглиб Росії, переважно на Сидір і до Казахстану у 1940-1941 рр. Серед репресованих знайшлися однак не лише поляки, але так само українці, білоруси, литовці та євреї. Вивезення охопили й Підляшшя, звідки депортували україномовних селян, передусім багатших господарів.

Підляські обжинки

8 вересня у Мощоні-Королівській у гміні Мельник відбувся обжинковий концерт. Під час підляського свята врожаю, що його 11 років тому в надбужанському селі започаткував Союз українців Підляшшя, виступили виконавці українського, білоруського і польського фольклору: місцева «Новина», «Родина» з Дуб'яжина, «Вереси» з Вилінова,

«Мельничани» з Мельника, «Криниця» з Радивилівки, ансамбль Гуртка інвалідів і пенсіонерів з Чижів, «Вривочки» та «Орляни» з Вуорлі, «Калинка» з білоруськомовних Залук, а також «Малинки» з Малинник, які показали традиційний обряд завершення жнив і ставлення перепелиці.

Форум Східного Партнерства

19-20 вересня у Білостоці відбувся I Форум Східного партнерства органів місцевого самоврядування. Узяли в ньому участь представники з Гродна в Білорусі, Луцька в Україні, а також з Вірменії, Азербайджану, Грузії та Молдови.

Форум був присвячений виробленню спільних підходів до підтримки приватних ініціатив та розвитку підприємництва. Велика увага була приділена Україні, а саме можливості співпраці та перспективам розширення Європейського Союзу на Схід.

Відкрили відремонтовану світлицю

21 вересня в Опаци Великій, маленькому селі, яке розташоване зразу біля польсько-білоруського кордону, відбулося вчорашнє висвячення та відкриття відремонтованої світлиці. То черговий відремонтований будинок у гміні Черемха. Раніше місцевій громаді віддали в користування світлиці між іншими в Ставищах, Вільці-Терехівській, Черемсі-Селі та Черемсі-Осаді.

Врочистість з тієї нагоди збирала представників місцевого самоврядування, церкви та жителів села. Після висвячення перед будинком світлиці виступили з місцевим українським репертуаром ансамблі з гміни Черемха: молодіжна «Гілочка» з Черемхи та жіночі колективи з Вільки Терехівської та Черемхи-Села.

Відкриття міжнародного проекту

25 вересня в Білостоці відбулася конференція, яка відкрила міжнародний проект «Транскордонна система пошуку інвестора Польща-Україна», що пов'язаний із підготовкою та промоцією Підляського воєводства та Волинської області у сфері залучення інвестицій. У зустрічі взяло участь близько 70 осіб, передусім представників органів місцевого самоврядування Підляського воєводства та Волинської області у сфері залучення інвестицій. Зустрічі взяло участь близько 70 осіб, передусім представників органів місцевого самоврядування Підляського воєводства та Волинської області у сфері залучення інвестицій. Зустрічі взяло участь близько 70 осіб, передусім представників органів місцевого самоврядування Підляського воєводства та Волинської області у сфері залучення інвестицій.

Метою проекту є обмін досвідом між польськими та українськими органами місцевого самоврядування, передусім коли йдеться про методи пошуку інвесторів та ознайомлення з кращими практиками у цій сфері. У рамках проекту заплановане також навчання працівників органів місцевого самоврядування навичок пошуку та обслуговування інвестора. Його результатом буде розробка та підготовка професійної пропозиції регіону Підляського воєводства та Волинської області у вигляді книжкової публікації та електронної версії.

Метою проекту є обмін досвідом між польськими та українськими органами місцевого самоврядування, передусім коли йдеться про методи пошуку інвесторів та ознайомлення з кращими практиками у цій сфері. У рамках проекту заплановане також навчання працівників органів місцевого самоврядування навичок пошуку та обслуговування інвестора. Його результатом буде розробка та підготовка професійної пропозиції регіону Підляського воєводства та Волинської області у вигляді книжкової публікації та електронної версії.

«Інший вимір»

25-29 вересня у Білостоці проходили заходи VI Фестивалю «Інший вимір – Суцїди». Цього року його програму поділено на шість тематичних блоків – вимірів: театр і танець, музика, мистецтво, фільм, мода і грамада. Загалом відбулося понад 40 культурних заходів з участю 300 артистів. Ведучою темою була татарська культура. Проте, в програмі фестивалю знайшлися також українські акценти: показ мод дизайнерів з України, виставка в галереї «Арсенал» праць митців з України, лауреатів премії ім. К. Малевича, та проєкція фільму «Колір гранату» українського і вірменського кінорежисера Сергія Параджанова.

Фестиваль організував Білостоцький осередок культури при співучасті 20 білостоцьких культурних інституцій. Вперше пройшов він у рамках проекту «Схід культури», якого заходи, окрім Білостока, відбуваються також у Люблині та Ряшеві.

Заспівали «Слов'яночки»

26 вересня під час «Європейського дня мов» у Публічній гімназії № 2 у Білостоці, при якій від поточного шкільного року діє міжшкільний пункт навчання української мови як рідної, заспівали сестри Іванюк з українського ансамблю «Слов'яночки» (*на фото внизу*).

Більщани фотографували Більськ

27-28 вересня у Більську відбулася фотографічна міська гра під гаслом «Пізнай обличчя свого міста – Більськ містом різноманіття». Метою проекту було показати на знімках культурну специфіку та привабливість підляського містечка.

Першого дня молоді учасники гри зустрілися з професійним фотографом та фотографували Більськ, другого – презентували результати своїх фотографічних пошуків для журі. **11 жовтня** у Більському музею – Ратуші, підсумовано проект: автори найцікавіших фотографій отримали нагороди, можна було подивитися фотовиставку найкращих світлин, окрім того відбувся концерт української співачки Лесі Шульц.

Результатом гри будуть між іншими листівки, які потраплять до різних регіонів Польщі, промуючи в такий спосіб Більськ.

Зустрічі при печеній картоплі

28 вересня сільська відремонтована світлиця в Дуб'яжині стала місцем п'ятих уже зустрічей підляських ансамблів. Ініціатором і організатором концерту, який проходить під гаслом «При печеній картоплі», був місцевий фольклорний український ансамбль «Родина». На його запрошення до Дуб'яжина приїхали колективи з місцевостей Сім'ятицького повіту: «Новина» з Мощони-Королівської, «Квартет» із Сім'ятич та «Вереси» з Вилінова. Це поширення культурної пропозиції для мешканців села, оскільки досі в Дуб'яжині виступали переважно колективи з Більської гміни. Окрім згаданих груп, традиційно заспівали господарі – «Родина», та постійний учасник концертів організованих українською групою

в селі – «Луна» з Парцьова, яка крім народних пісень сягає останнім часом також по більш естрадний репертуар.

Захід у Дуб'яжині є прикладом того, що при ангажуванні локального ансамблю можна активізувати середовище, продовжуючи водночас місцеву співочу традицію. Цьогорічний концерт пройшов у рамках проекту Союзу українців Підляшшя «Кольори Підляшшя», що його фінансує Локальна група діяння «Біловезька пуша».

Майстер-класи в Загороді

9-12 жовтня в рамках згаданого проекту Союзу українців Підляшшя «Кольори Підляшшя» в Загороді в Козликах над Нарвою відбулися музичні майстер-класи для талановитої підляської молоді. Повела їх Леся Шульц, молода вокалістка родом зі Львова, яка проживає зараз у Голеньові. Виконує вона як народну пісню, так і сучасну співану поезію та джазову музику.

Результати праці львів'янки з українською молоддю можна було почути під час її концерту **10 жовтня** в білостоцькій «Фамі».

Концерти джазової музики та співаної поезії

10 жовтня українська співачка Леся Шульц, при нагоді приїзду на майстер-класи в скансені українців Підляшшя, виступила з концертом у «Фамі» в Білостоці. У її виконанні можна було почути українську джазову музику. Окрім Лесі перед білостоцькою публікою показався Роман Гавран, відомий в 1970-тих і 1980-тих роках лемківський бард, якого звали «українським Качмарським» (на фото). Артист до сьогодні залишається символом покоління, яке дозрівало в часи комуністичної системи, символом мистецької діяльності в той період.

11 жовтня українські артисти виступили у Ратуші в Більську на завершення міської гри «Пізнай обличчя свого міста – Більськ містом різноманіття». Концерти провів Союз українців Підляшшя в рамках проекту «Кольори Підляшшя».

Співпраця між університетами

11 жовтня в Університеті в Білостоці ректори та представники дев'ятох університетів із Польщі, Литви, Білорусі, Росії й України підписали договір про створення Мережі університетів пограниччя. Це ініціатива білостоцького навчального закладу, на думку якого поєднані вузи мають більші шанси здобувати європейські кошти. У рамках співпраці будуть проведені симпозиуми, конференції та обміни студентами. З українського боку договір підписали Львівський національний університет ім. І. Франка та Тернопільський національний економічний університет.

Сеймова комісія національних меншин на Підляшші

15-16 жовтня у Підляському воеводстві відбулося вісьме засідання Сеймової комісії національних та етнічних меншин. Її члени побували між іншими в Сейнах, Крушинянах і Воеводсько-

му управлінні в Білостоці, де зустрілися з лідерами організації національних меншин Підляшшя, у тому числі української. Головною темою розмов була заробітчанська еміграція до більших міст та за кордон з теренів компактного проживання представників національних меншостей.

«Поетичне триголосья»

22-24 жовтня у Більському будинку культури проходили змагання XIV Декламаторського конкурсу «Поетичне триголосья», спрямованого до дітей і молоді з садочків, початкових шкіл, гімназій та ліцеїв. Взяли в ньому участь молоді читці поезії з Більська, Гайнівки і Білостока, серед них учні пунктів навчання української мови: п'ятеро дівчаток із Садочка № 9 «Лісова поляна» у Більську та школярі Комплексу шкіл ім. А. Міцкевича в Більську, які крім вірша польською мовою, декламували також українську поезію.

Після презентації 35 наймолодших читців із садочків журі нагородило II місцем Ізу Томчук, IV-им – Емілію Королько та Корнелію Наумчук. Вирішення отримали: Магда Калиновська та Мальвіна Волосик. Усі діти – з Садочка № 9 у Більську. У категорії «класи I-III початкової школи», в якій показалося 38 дітей, Гран-прі отримала Юлія Єрмалов-

ська з Комплексу шкіл ім. А. Міцкевича, одне з двох перших місць зайняла Домініка Бобер, з черги вирішення дістали Домініка Гапунович і Лаура Мкгітаріан, також із більського комплексу шкіл. З-посеред 26 учнів класів IV-VI журі нагородило третіми місцями: Марцелину Наливайко, Агату Степанюк та Зузанну Гасс. Вирішення отримали Лаура Косько та Мартин Мойсик. Усі діти – з Комплексу шкіл ім. А. Міцкевича в Більську. У категорії «гімназія», у якій виступило 14 декламаторів, вирішенням нагороджено Катерину Томчук із тої ж самої школи.

Конкурс zorganizували Більський будинок культури.

Нагородили пам'ятки дерев'яної архітектури

27 жовтня в Музею хліборобства в Цехановці підсумовано IX Конкурс на найкраще збережену пам'ятку сільського дерев'яного будівництва в Підляському воеводстві в 2013 р. та вручено нагороди і дипломи власникам нагороджених будинків. Оцінці підлягало 36 зголошень із 14-ох гмін. Як і в минулих роках велика кількість народжених об'єктів – це передусім житлові будинки з території україномовного Підляшшя між Бугом та Нарвою.

Цього року I нагороду отримав Віталій Романюк, власник хати з села Павлі (гм. Заблудів), II – Ольга і Миколай Николаюк, власники хати в селі Чижі, також II – Василь Івацик за вітряк у селі Коритиски (гм. Дубичі-Церковні). Третіми місцями нагороджено між іншими: Володимира Наум'юка, власника хати, в якій зараз різьбярська майстерня, в селі Каноюки (гм. Заблудів), Надію Кочук, власницю хати і клуні в селі Новосілки (гм. Милічиці), Сергія Сім'яцького, власника хати в Чижях. Вирішено також житлові будинки з Павлів,

Рогачів, Телушок, Ленева, Войшок, Порубів (гм. Мельник) та вітряк у Скансені-Загороді українців Підляшшя у Козликах.

Діти ліпили з глини

4-5 листопада в Дитячому садочку № 9 «Лісова поляна» в рамках занять «До традиції» відбулася зустріч з гончарем Мирославом Пеховським. Діти, які вчать української мови, могли побачити, як ліпиться з глини горнятка, миски, збаночки, а також поспробувати самим щось зліпити на професійному гончарському кружі.

14 листопада майстер-класи з М. Пеховським пройшли для учнів українських класів у Комплексі шкіл ім. Адама Міцкевича у Більську.

Концерт у Сім'ятичах

15-17 листопада у церкві Воскресіння Господнього в Сім'ятичах проходив X Міжнародний перегляд релігійної та паралітургійної пісні. Узяло в ньому участь 26 хорів та народних ансамблів із цілого регіону, а також із-за кордону: з Білорусі, України, Литви і Бельгії, загалом 550 осіб. Виступили групи, між іншими, з Сім'ятич, Мельника, Слох-Аннопольських, Білостока, Мощони-Королівської, Вилінова, Нурця-Станції, Дубин, Чорної-Церковної, Дорогичина, Радивилівки, Білої-Підляської, Кальникова та інші. З України приїхали Хор православного жіночого монастиря св. Миколая в Городку та фольклорний ансамбль «Горина» з Рівного.

Перегляд zorganizували Деканальний інститут православної культури в Сім'ятичах.

Майстер-класи лірницьких пісень

15-17 листопада в Загороді в Козликах над Нарвою відбулися циклічні вже майстер-класи українських і поль-

ських лірницьких пісень. Повів їх Сергій Петриченко, який займається українською лірницькою традицією. Вчив він гри на інструменті та сакральних пісень, які в супроводі ліри виконували колись незрячі лірники, мандруючи українськими селами. Це м.ін. твори з Почаївського «Богогласника», пісні записані від лірників, що жили в XIX ст., зафіксовані у фольклорних публікаціях того часу, а також твори з репертуару Івана Власюка, одного з останніх лірників Полісся (помер у 1991 р.). Окрім наукових пісень, учасники зустрічі придивлялися до записів набожних пісень з XVIII ст. та досліджували, як протягом століть мінялася мова та спосіб виконання лірницьких пісень. Вчилися також гри на інструментах, оскільки деякі з учасників приїхали зі своїми інструментами.

У зустрічі взяло участь дев'ять осіб з різних міст Польщі: Варшави, Ольштина, Кадзідла, Білостока та Щеціна. Майстер-класи присвячені лірницькій традиції провели Товариство спадщина Підляшшя та Товариство приятелів скансену в Козликах.

Ювілей «Черемшини»

16 листопада ювілей 20-ліття діяльності відзначав найпопулярніший фольклорний ансамбль на Підляшші та один із найвідоміших того роду гуртів у Польщі – «Черемшина» з Черемхи. З тої нагоди в Імінному осередку культури в Черемсі відбувся концерт, під час якого виступили як ювіляри, так і запрошені фольклорні жіночі групи з Вільки-Терехівської та Черемхи-Села.

«Черемшина» виникла в 1993 р. як перша молодіжна група у регіоні, що почала шукати інспірації в народній музиці Підляшшя. Досить швидко стала вона одним із помітніших гуртів у Польщі, що виконує музику фольк. Зараз ансамбль то

вже визнана марка, візитка не лише малої оселі Черемха, але й цілого Підляського воеводства.

Під час ювілейного концерту «Черемшина» виконала 10 найпопулярніших пісень зі свого репертуару. У переважній більшості це були українські народні пісні з Підляшшя та інших україномовних регіонів, у сучасному фолькоровому опрацюванні.

75-ті роковини акції руйнування церков

20-21 листопада у Володаві та Голешеві пройшли центральні відзначення 75-х роковин акції руйнування православних церков на Холмщині та Південному Підляшші в 1938 р. Саме того року в рамках тзв. полонізаційно-ревіндикаційної акції протягом двох місяців було зруйновано 127 православних храмів, примушуючи місцеве українське православне населення покидати свою церковну і національну традицію. Урочистості завершили заходи, які протягом цілого року відбувалися для відзначення цих роковин.

20 листопада у Володавському будинку культури присутні могли почути звернення Православного Архієпископа Люблинського і Холмського Авеля з нагоди 75-х роковин трагічної акції руйнування православних церков на Холмщині та Південному Підляшші в 1938 році – через 75 років. Згодом відбувся урочистий концерт церковної музики у виконанні хору православного храму Всіх Святих Землі Волинської «Волинські Дзвони» з Луцька. Наступного дня, **21 листопада** – у свято св. архістратига Михаїла, в Голешеві у церкві спорудженій на місці храму зруйнованого в

1938 р., відбулися центральні богослужбові відзначення цієї трагічної історичної події, які очолив Архієпископ Люблинський і Холмський Амель. Під час цих урочистостей відслужено панахиду за жертви переслідувань 1938-1939 рр. та посвячено пропам'ятні дзвони для місцевої церкви св. архістратига Михаїла, які будуть нагадувати про руйнування церков у 1938 р.

Відзначення у Володаві та Голешеві супроводжувала виставка «1938. Акція руйнування православних церков на Холмщині та Підляшші», авторства д-ра Григорія Купріяновича та Славомира Виспяного.

Заходи провели Люблинсько-Холмська православна єпархія та Українське Товариство в Любліні завдяки дотації Міністра адміністрації і цифризації РП. Почесним патронатом обняли їх Надзвичайний і Повноважний Посол України в Республіці Польща Маркіян Мальський та Генеральний консул України в Любліні Іван Грицак.

Новий ансамбль у Білостоці

23 листопада під час запуску клубу «Гвінт» у Білостоці заспівав новий український молодіжний ансамбль з Білостока, заснований колишніми учасниками «Гі-

лочки» з Черемхи. Співає в ньому кільканадцять осіб, передусім черемуські дівчата – учениці і студентки білостоцьких шкіл, окрім того молодь, яка досі належала до «Джерела» та нові прихильники української народної пісні. Їхній концерт на запусках носив благодійний характер – українська група виступила для Зузі Опольської, хворої дочки батьошкі із Сім'ятич.

Виставка в Курашеві

24 листопада в сільській світлиці в Курашеві в гм. Чижі відбулося відкриття виставки «Курашево в старій фотографії». Запозитовано під час неї фотогра-

фії та архівні документи, зібрані в основному від жителів села, які походять з приватної колекції уродженця Курашева, тепер жителя Білостоку, Юрія Плеви. То результат його зацікавлень історією свого регіону, а передусім рідної місцевості.

На фотографіях можна побачити минуле підляського села – тут увічнені передусім найважливіші сімейні події – хрестини, весілля, похорони. Жителі Курашева показані передусім під час свят та в офіційних ситуаціях, хоча є також світлинки зі щоденного життя підляських селян.

Людмила ЛАБОВИЧ
Фото Л. Лабович,
Ю. Гаврилюк

Informacja Zarządu Głównego Związku Ukraińców Podlasia

Zarząd Główny Związku Ukraińców Podlasia w 2013 roku dzięki dotacji Ministra Administracji i Cyfryzacji RP zrealizował następujące zadania:

1. Działalność Związku Ukraińców Podlasia
2. Audycje radiowe w języku ukraińskim „Ukraińskie Słowo”
3. Wydawanie ukraińskiego pisma Podlasia „Nad Buhom i Narwoju”
4. Festiwale kultury i tradycji ukraińskich na Podlasiu
5. Działalność amatorskich zespołów artystycznych
6. Warsztaty kultury ukraińskiej dla dzieci i młodzieży „U źródeł”
7. Spotkania z podlaskim folklorem, tradycją i poezją ukraińską: Spotkanie z kolędą i szchedriwką – Konkurs piosenki ukraińskiej „Z Pidłaškoji Krynyci” – Konkurs Recytatorski „Ukraińskie słowo”.

orthodox.fm

Православне
інтернет-радіо
Люблинсько-Холмської
єпархії

www.orthodox.fm

Реалізовано завдяки дотації Міністра адміністрації і цифризації.

наша віра • богослужіння • читання та проповіді • наша традиція • церковна музика • події